

Rein Järlik

RAHVA TAHTE TÄIDEVIIJAD

Rein Järlik

RAHVA

TAHTE

TÄIDEVIIJAD

Väljaandja: 20. Augusti Klubi

Keeletoimetaja: Lehte Hainsalu

Fotod: Eesti Rahvusringhääling (Heidi Maasikmets, Raivo Tiikmaa, Ülo Josing ja Faivi Kljutšik);
Eesti Rahvusringhäälingi filmiarhiiv (Erich Normann, Vambola Salupuu, Harald Leppikson, Arvi
Kriis, Erich Tarkpea, Albert Truuväärt ja Toomas Volmer); Erik Peinar,
Väino Valdmann ja Ants Nilson;
20. Augusti Klubi liikmete Jüri Korgi, Uno Ugandi, Johannes Kassi, Jüri Rätsepa,
Andrus Ristkoki, Ants Veetõusme ja Rein Järliku isiklikud kogud

Kaanefoto: Erik Peinar

Küljendus: Rein Järlik, Aivar Täpsi

Trükikoda Bookmill, Tartu

ISBN 978-9949-9565-2-4

SISUKORD

Saateks	5
Tee vabadusele	7
Õigusega vabadusele	13
Ülemnõukogus vastu võetud tähtsamad riigiõiguslikud aktid ja nende menetlemine	29
Tähtsamate riigiõiguslike aktide hääletamine Ülemnõukogus	79
Raske tee riigipühaks	85
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed, kes 20. augustil 1991 võtsid vastu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest	113
20. Augusti Klubi	125
Klubi tee. Klubi ja konverentsid. Klubi ja trükiväljaanded	

SAATEKS

Lugeja leiab nende kaante vahelt allakirjutanu sulest kahes varasemas väljaandes (ingliskeelne „20 August 1991“ aastast 2008 ja „Õigusega vabadusele“ aastast 2011) avaldatud kirjutised, mida on pisut täiendatud. Eesti riikliku iseseisvuse taastamise lugu aastatest 1990–1992 on neile lehekülgedele küll üsna lühidalt kokku võetud, aga seda ehk aitab sügavamalt mõista vabaduseni viinud õigusaktide loetelu auväärsus alates 1988. aasta suveräänsusdeklaratsioonist kuni Riigikogu ja Vabariigi Presidendi valimiste väljakuulutamiseni.

Kuid siin on mõndagi, mis varem pole ilmunud.

Nelja tähtsama riigiõigusliku akti tekstidele järgnevad istungite stenogrammide põhjal koostatud ülevaated, kuidas eelnõudest otsused või seadused said ja missugused olid Ülemnõukogu liikmete seisukohad nende eelnõude menetlemisel. Lisatud tabelist peaks olema päris huvitav jälgida sedagi, kuidas keegi neid akte hääletas. Peatükis „Raske tee riigipühaks“ meenutame aga, seekord juba Riigikogu stenogramme lugedes, missugust vastuseisu leidis pikka aega idee 20. august riigipühaks sätestada. Et osundid stenogrammidest kergemini jälgitavad oleksid, otsustasin isikunimed *boldis* esitada ja teha seda siis juba kogu raamatus.

69 Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liiget, kes 20. augustil 1991 viisid täide rahva tahte ja võtsid vastu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest, on albumis nii nime kui pildiga. Lugeja saab sedagi teada, millega on tegelenud neid ühendav 20. Augusti Klubi, mis asutati aastal 1994, seega tänavu 20 aastat tagasi.

Võlgnen tänu Lehte Hainsalule, kes keeleteimetaja tööd tehes ka paljus muus head nõu andis. Samuti tänan kõiki klubikaaslasi, kes mulle fotosid saatsid ja mind kirjutama innustasid.

Lugemisrõõmu soovides
Rein Järlik

TEE VABADUSELE

1990. aasta algas Eestis, nagu teisteski Balti riikides, valimiste tähe all.

Kõrgeima seadusandliku riigivõimuorganina Eesti riikliku iseseisvuse taastanud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu valiti 18. märtsil 1990. aastal. Siis nimetati seda veel Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisuks. Kandidaatide ülesseadmiseks piiranguid praktiliselt enam polnud ja nii registreeriti Ülemnõukogu 105 kohale 474 kandidaati, kellest valimispäevaks jäi kandideerima 392. Neid valimisi ongi peetud esimesteks põhimõtteliselt demokraatlikeks valimisteks Eestis pärast maa okupeerimist ja annekteerimist 1940. aastal.

Kuigi Gorbatšovi perestroika oli kestnud juba üle nelja aasta, toimusid valimised väga keerulisel ajal, mis ajuti ähvardas muutuda lausa plahvatusohtlikuks.

Suure osa mitte-eestlaste lootusi kehas tas Interliikumine, mis jäigalt vastandas ennast Eesti iseseisvumisele ja nägi tulevikku ainult paljurahvuselises Nõukogude Liidus.

Eesti riikliku iseseisvuse nimel tegutsesid mõjukamate jõududena 1988. aastal sündinud Eestimaa Rahvarinne ja aasta hiljem ellu kutsutud Eesti Vabariigi kodanike komiteed. Neist esimene nägi reaalselt teed iseseisvusele just olemasolevate konstitutsiooniliste võimuorganite kaudu, kelle otsustusi Moskva keskvõim lausa ignoreerida ei saaks.

Kodanike komiteede liikumise algatajad aga olid veendunud, et kuna Eesti Vabariik on *de jure* olemas ka pärast 1940. aastat, saab riigi iseseisvuse *de facto* taastada vaid tema kodanike esinduskoguna valitud Eesti Kongress. Lihtne ja ilus!

Eesti Kongressi valimised algasid 24. veebruaril 1990, rahvale aga korraldati juba varem kõlanud üleskutseid Ülemnõukogu kui okupatsioonivõimu haldusorgani valimisi üldse boikoteerima. Õnneks jäi rahvas neile üleskutsetele kurdiks.

29. märtsil 1990 valiti Ülemnõukogu esimeheks **Arnold Rüütel**, Ülemnõukogu juhatajaks **Ülo Nugis**.

Asejuhatajateks valiti järgmisel päeval **Viktor Andrejev** ja **Marju Lauristin**. Ülemnõukogu, kuhu impeeriumimeelsed said siiski üsna valjuhäälse ja arvuka esinduse, alustas tööd otsusega Eesti riiklikust staatusest. NSV Liidu riigivõim tunnistati Eesti alal ebaseaduslikuks selle kehtestamise momendist alates, iseseisvuse taastamiseks (*restitutio ad integrum*) kuulutati välja ülemineku-periood, mis lõpeb Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite moodustamisega. 1990. aasta 30. märtsil vastu võetud otsuse tunnistas **Mihhail Gorbatšov** 14. mail oma dekreediga kehtetuks. Selleks ajaks oli Ülemnõukogu riigi nimest eemaldanud sõnad *nõukogude sotsialistlik* ning nõukoguliku sümboolika asemel võtnud kasutusele rahvusliku sümboolika. Eesti Kongressil valitud Eesti Komitee nägi selles katset Eesti NSV lihtsalt sinimustvalgeks võõbata, impeeriumimeelsed aga reageerisid sümboolikaseadusele kärarikka miitinguga 15. mail 1990. Miitingu käigus üritati koguni Toompea lossi tungida.

Mõlemalt poolt, nii rahvuslastelt kui interrindelt said tuld ka Ülemnõukogu mitu järgmist olulist sammu, nagu näiteks referendum iseseisvuse taastamise küsimuses või piirivalve saatmine majanduspiirile. Tõsi küll, majanduspiir ei olnud Tartu rahulepinguga maha märgitud riigipiir, aga sellel piiril seisavad Eesti piirivalvurid ka täna, 24 aastat hiljem. Ülemnõukogu ja valitsuse tegevus oli suunatud struktuuride lahtirebimisele üleliidulisest haardest, et sel päeval, kui avaneb võimalus iseseisvus reaalselt taastada, saaks riik iseseisvana subjektina ka toimima hakata.

1991. aasta 19. augustil kogunes Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 46. istungjärgule. Varahommikul oli Moskva teatanud, et Nõukogude Liidus on võim läinud Riikliku Erakorralise Seisukorra Komitee kätte. Ülemnõukogu juhatuses, vanematekogus, fraktsioonides ja saadikurühmades hakati kohe arutama, mida teha olukorras, kus Nõukogude Liidu president **Gorbatšov** on võimult kõrvaldatud. Oli selge, et läbirääkimised Nõukogude Liidu juhtkonnaga, milleks ettevalmistusi oli tehtud, olid liiva jooksnud. Suur hulk parlamendiliikmeid oli veendunud, et iseseisvuse taastamine tuleb välja kuulutada nii kiiresti kui võimalik, sest võib juhtuda, et Ülemnõukogul polegi enam võimalust kokku tulla. Ühed leidsid, et 1938. aasta põhiseadusele on võimatu riiki taastada, seega tuleb välja kuulutada uus riik. Teised tuletasid meelde Ülemnõukogu enda õigusakte Eesti Vabariigi

2. aprill 1990

Sirbi ja vasaraga vappide vahelt jõllitab istungisaali küll veel Lenin, kuid saalis ei istu enam paar korda aastas lühikestele istungjärkudele kogunev pseudoparlament. 29. märtsil 1990 volitused saanud Ülemnõukogu alustab pidevalt töötava professionaalse parlamendina ning tema liikmete töökohaks ongi Toompea loss ja selle istungisaal

1. september 1990

Kui rahvas oli juba saanud suu pisut lahti teha, hakati üle kogu Eesti taastama ka monumente, mis nõukogude võimu poolt olid maha lõhutud ja hävitatud või mida julgematel oli õnnestunud peita. Lehte Sööt-Hainsalu kõneleb Vabadussõja mälestusmärgi taasavamisel Võnnus

taastamisest, mitte uue riigi väljakuulutamisest. Kuid oli neidki, kes tõsimeeli leidsid, et Ülemnõukogul pole üldse mingit õigust riikliku iseseisvuse küsimuses otsust vastu võtta. Pealegi polevat niisuguse otsuse järele mingit vajadust, sest Eesti olevat iseseisev juba 1918. aastast alates. See oli Eesti Komitee seisukoht ja kuigi suhted selle organiga olid enam kui aasta jooksul pigem teravnenud kui paranenud, otsustas Ülemnõukogu juhatus Eesti Komitee esindajad siiski Toompeale ühise laua taha kutsuda. Iseseisvumissotsuse vastuvõtmiseks oli ju tähtis iga hää ja õige mitme Ülemnõukogu liikme hää oli Eesti Komitee mõjusfääris. 19. augustil tähtsa otsuseni siiski ei jõutud.

Järgmisel päeval, 20. augustil teatasid Ülemnõukogu esimees **Arnold Rüütel**, Ülemnõukogu juhataja **Ülo Nugis** ja Eesti Vabariigi peaminister **Edgar Savisaar** Kadriorgu Ülemnõukogu esimehe residentsi saabunud kõrgetele sõjaväelastele resoluutselt, et Eesti ei mõtlegi alluda korraldustele kõik rahvaskogunemised ja koosolekud ära keelata ning Ülemnõukogu istungjärk otsekohe lõpetada. Vastutuse igasuguste võimalike intsidentide eest panid Eesti juhid hoopis sõjaväelastele. Kaks kindralit, kontradmiral ja polkovnikud sellelt kohtumiselt võitjatena igatahes ei lahkunud.

Õhtupoolikul toimuski Tallinna kesklinnas Vabaduse väljakul suur rahvakoosolek, kus nõuti, et iseseisvus tuleb viivitamatult välja kuulutada. Toompeal aga vaieldi ikka iseseisvumisotsuse sõnastuse üle. Lõpuks, kui oli kokku lepitud ka kohtade jaotus moodustatavas Põhiseaduse Assamblees, ei olnud Eesti Komitee esindajatel otsusele enam vastuväiteid.

Kell 23:04 oli Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 69 poolthäälega otsuse vastu võtnud. Eesti riiklik iseseisvus oli taastatud.

Rahvas, kes oli Ülemnõukogu tegevust järjekindlalt toetanud ja igasugustele kõrgema seadusandliku organi tööd torpedeerivatele üleskutsetele kurdiks jäänud, ei olnud oma valikus eksinud. Just Ülemnõukogu liikmed viisid täide rahva tahte.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu on Eesti seadusandlike kogude pikas reas kümnes. Selle volituste algus on 29. märts 1990, lõpp aga 29. september 1992. Kahe ja poole aastaga võeti vastu 155

seadust ja 483 otsust. Kui liidame siia 23 deklaratsiooni, avaldust, pöördumist ja resolutsiooni, saame kokku 661 akti. Pärast iseseisvuse taastamist augustis 1991 oli Ülemnõukogu tegutsenud Taasasutava Kogu rollis, võttes vastu kõik vajalikud seadused põhiseaduslikule riigikorrale üleminekuks ja iseseisva riigi toimimiseks.

1990. aastal viieks aastaks valitud Ülemnõukogu saatis oma otsusega 14. septembrist 1992 ise ennast laiali.

Eesti sai riikliku iseseisvuse tagasi veretult, vägivalda kasutamata. Selle tagas arukas, mõtestatud tegutsemine. Eesti tee võiks kokku võtta lühidalt – ÕIGUSEGA VABADUSELE.

ÕIGUSEGA VABADUSELE

Mihhail Gorbatšovi võimuletulekuga 1985. aasta kevadel algas Nõukogude Liidus perestroikana tuntud majandusreformide ja ühiskonnaelu demokratiseerimise periood. Eestis kulges see algul lootusrikkalt.

1987. aasta veebruaris tegi ajakirjandus avalikuks riigivõimu poolt seni hoolikalt saladuses hoitud ettevalmistused kahe fosforiidimaardla evitamiseks Kirde-Eestis. Lisaks ülimalt tõsistele keskkonnariskidele tähendas see, et jälle tuuakse teistest liiduvabariikidest tuhandeid töölisi piirkonda, kus paljud linnad ja asulad olidki juba venekeelseks muutunud. Vastuseis uutele kaevandustele paisus kiiresti nii võimsaks üldrahvalikuks protestiks, et Moskva oli sunnitud veel samal aastal fosforiidikaevanduste projekteerimise peatama.

23. augustil 1987 toimus Tallinnas Hirvepargis rohkem kui tuhande osavõtjaga miiting, milles nõuti tõde Molotovi-Ribbentropi pakti ja selle salajaste lisaprotokollide kohta. See oli okupeeritud Eestis esimene riigivõimuvastane poliitiline manifestatsioon, mida laiali ei aetud.

Kuu aega hiljem avaldas Tartu ajaleht Edasi nelja mehe ettepaneku viia kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele.

1987. aasta lõpus asutati Eesti Muinsuskaitseelts, mis oma tegevust oli tegelikult juba alustanud, keskendudes just rahvuslikele väärtustele ja mälule.

1988. aasta 1. aprillil algas Toompeal loominguliste liitude juhatuste kahepäevane ühispleenum, kus Eesti minevikust, olevikust ja tulevikust kõneldi sõnadega, mis mõned kuud varem oleksid kuulajate eest viinud otse ülekuulaja ette.

13. aprillil sündis Rahvarinne, 11. septembril tõi Karskusühingu, Eesti Raadio, Rahvarinde ja Kodamu suurüritus „Eestimaa laul '88“ Lauluväljakule üle 200 tuhande inimese ning esivanematest läbi aastasadade kantud vabaduse ja omariikluse iha tõusis ülevate akordidena hilissuvisse taeva alla.

Rahva elas võimsas tundes, lootused olid ärganud.

Tagasilöökk tuli oktoobris. Lugejani jõudsid „NSV Liidu konstitutsiooni (põhiseaduse) muudatuste ja täienduste seaduse“ ning „NSV Liidu rahvasaadikute valimise seaduse“ rahvaarutelule pandud

eelnõud. Need paljastasid Moskva plaani võim veel rohkem enda kätte koondada ja võtta liiduvabariikidelt kehtivas konstitutsioonis sätestatud formaalnegi õigus NSV Liidust välja astuda. Eestis asuti kiiresti tegutsema. Kuna liiduvabariigi suveräänsus eksisteeris Nõukogude Liidus vaid paberil, tuli suveräniteedile anda tähendus, mis vastas NSV Liidu poolt ratifitseeritud rahvusvahelistele paktidele ja teistele rahvusvahelise õiguse normidele. Rahvarinde algatusel koguti üleliidulise konstitutsiooni muudatuste ja täienduste eelnõu ning valimisseaduse eelnõu vastu 861 987 allkirja. See oli piisav alus kutsuda kokku Ülemnõukogu erakorraline istungjärk, et väga tõsiselt arutada ka vabariigi suveräänsuse küsimust.

16. november 1988

Erakorralisel istungjärgul võttis Eesti NSV Ülemnõukogu XI koosseis vastu deklaratsiooni Eesti NSV suveräänsusest. Kohal oli 264 saadikut, deklaratsiooni poolt anti 258 häält, vastu oli vaid üks hääl, erapooletuid oli viis.

Eesti NSV deklareeris, et talle kuulub kõrgeim võim Eesti territooriumil, et tema suveräniteet on terviklik ja jagamatu ning Eesti NSV Ülemnõukogu seadused vabariigi territooriumil ülimuslikud. Samal päeval vastu võetud seadusega tehti muudatused ja täiendused Eesti NSV konstitutsioonis. NSV Liidu poolt ratifitseeritud olulised rahvusvahelised paktid tunnistati Eesti NSV õigussüsteemi lahutamatuks osaks.

Eesti territoorium maapõuest kuni atmosfääriõhuni koos kõigi loodusvaradega, tootmisvahendite ja vabariigi toimimiseks vajaliku muu varaga kuulutati Eesti NSV omanduseks.

Sätestati, et NSV Liidu seadusandlikud või muud normatiivsed aktid jõustuvad Eestis alles pärast nende registreerimist Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi poolt kehtestatud korras, nende aktide rakendamise ulatuse Eestis otsustab Eesti NSV Ülemnõukogu vastavalt vabariigi suveräniteedile ning Eesti NSV konstitutsioonile. Konstitutsiooniparandused võeti vastu 254 poolthäälega, vastuhääli oli vaid seitse. Niisuguse üksmeelse toetuse ülimalt olulistele eelnõudele tagas **Vaino Väljase**,

16. november 1988

Eesti NSV Ülemnõukogu XI koosseisu erakorraline istungjärk. Täna võetakse selles saalis vastu deklaratsioon Eesti NSV suveräänsusest, dokument, mida on peetud Nõukogude Liidu lagunemise alguseks. Kõnetoolis justiitsminister Advig Kiris, juhatuse laua taga istungi juhatajaks valitud EKP Keskkomitee esimene sekretär Vaino Väljas, loozis Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Arnold Rüütel

Eestimaa KP Keskkomitee esimese sekretäri valimine istungjärgu juhatajaks. Kui juba vabariigi parteijuht eelnõu heakskiitmiseks käe tõstis, arvasid saalis ilmselt paljud, et asi on **Gorbatšoviga** kooskõlastatud. Tegelikult oli Ülemnõukogu Presiidiumi esimehele **Arnold Rüütli**le Moskvast veel päev enne istungjärku esitatud resolootne nõudmine istungjärk ära jätta või NSV Liidu konstitutsiooniga vastuolus olevad eelnõud päevakorrast maha võtta. **Arnold Rüütel** oli teatanud, et istungjärk toimub ja päevakorrast midagi maha ei võeta.

Analoogsed konstitutsiooniparandused oli Leedu NSV Ülemnõukogu istungjärgule esitanud Sajūdis. 19. novembril Leedu Televisioonis kõnega esinenud Leedumaa KP Keskkomitee esimene sekretär **Algirdas Brazauskas** luges Sajūdis pakutud kardinaalseid konstitutsiooniparandusi konfrontatsiooniks NSV Liidu kehtiva konstitutsiooniga. Ta jätkas: *Teisest küljest, juriidiliselt seadustaks see praktiliselt Leedu väljaastumise NSV Liidu koosseisust või NSV Liidu seaduste mittetäitmise* (Rahva Hääl, 20. november 1988, lk 3).

Sellega oli **Brazauskas** andnud hinnangu ka Eestis 16. novembril vastu võetud aktidele.

Nõukogude Liidu lagunemisest palju kirjutanud riigiõiguse autoriteet **Zigmund Stankevits** on öelnud, et põhiseaduse parandustega pandi alus iseseisva Eesti õigussüsteemile (vt Станкевич, З. История крушения СССР: политико-правовые аспекты. Издательство Московского Университета 2001, lk 90). 26. novembril tunnistas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium Eesti suveräänsusdeklaratsiooni ja konstitutsiooniparanduste peamised sätted õigustühisteks, kuna need leiti vastuolus olevat NSV Liidu konstitutsiooniga ja seadustega. Eestilt nõuti kõigi nende aktide tühistamist, Eesti seda ei teinud.

7. detsember 1988

Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu seaduse, millega mõistis täielikult ja tingimusteta hukka 1940–1950ndate aastate massiküüditamised Nõukogude Eestis, tunnistas need seaduse- ja inimsusevastasteks tegudeks ja rehabiliteeris kõik küüditatud ühes sellest tulenevate õiguslike tagajärgedega.

18. jaanuar 1989

Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu keeleseaduse. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi riigikeeleks kuulutati eesti keel.

18. mai 1989

Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu otsuse mõista hukka NSV Liidu ja Saksamaa vahel 23. augustil 1939. aastal sõlmitud mittekallaletungileping (Molotovi-Ribbentropi pakt) koos selle salaprotokollidega ja taotleda NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressilt selle kehtetuks tunnistamist allakirjutamise hetkest.

12. november 1989

Eesti NSV Ülemnõukogu andis ajaloolis-õigusliku hinnangu Eestis 1940. aastal toimunud sündmustele. Riigivolikogu 1940. aasta 22. juuli deklaratsioon Eesti astumise puhul Nõukogude Liitu tunnistati õigustühiseks, kuna see ei olnud eesti rahva vaba tahteavaldus. Ülemnõukogu otsustas taotleda Eesti taastamist rahvusvahelise õiguse subjektina, jättes endale õiguse vastavate läbirääkimiste korraldamiseks.

24. detsember 1989

NSV Liidu Rahvasaadikute Kongress andis poliitilise ja õigusliku hinnangu Nõukogude–Saksa 1939. aasta 23. augusti mittekallaletungilepingule. Otsuses mõisteti lepingu salajase lisaprotokolliga ja muude Saksamaaga sõlmitud salajaste leppimuste fakt hukka, salaprotokollid tunnistati juriidiliselt alusetuks ja allakirjutamise momendist kehtetuks.

23. august 1989

Rahvaste vabaduseiha pole suutnud miski murda. Selle ehadaks kinnituseks on Eestimaa Rahvarinde, Läti Tautas Fronte ja Leedu Sajüdise korraldatud 620 kilomeetri pikkune Balti kett Tallinnast läbi Riia Vilniusse, milles kaks miljonit inimest kätest kinni hoides ajaloolise ülekohtu lõpetamist nõuavad

2. veebruar 1990

Tartu rahulepingu sõlmimise 70. aastapäeval arutas Eesti NSV kõigi tasandite rahvasaadikute täiskogu Tallinna Linnahallis Eesti riigi staatuse küsimust ja võttis vastu deklaratsiooni Eesti riikliku iseseisvuse küsimuses. Täiskogu kuulutas Tartu rahulepingu kehtivust ja tervitas kõiki demokraatlikke samme, mis on suunatud Eesti Vabariigi taastamisele *de facto*. Moskva juhtivad juristid olevat kõigi tasandite rahvasaadikute täiskogu kokkukutsumises näinud koguni mitmekihilist referendumit.

23. veebruar 1990

Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu otsuse ettevalmistustest Eesti riiklikuks iseseisvumiseks ja tegi NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressile ettepaneku vaadata läbi küsimus Eesti NSV Nõukogude Liitu astumise õiguspädevusest, kuivõrd Eesti Riigivolikogu 1940. aasta 22. juuli deklaratsioon ei olnud eesti rahva vaba tahteavaldus ja Eesti NSV Ülemnõukogu on selle tunnistanud õigustühiseks.

11. märts 1990

I istungjärgule kogunes Eesti Kongress, mille valimised olid alanud 24. veebruaril. Kongress valis Eesti Komitee, kuulutas end Eesti Vabariigi riigivõimu ainsaks seaduslikuks taastajaks ja tegi NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressile ettepaneku viivitamatult alustada läbirääkimisi Eesti Kongressi poolt volitatud esindusega anneksiooni lõpetamiseks ning Eesti Vabariigi taastunnustamiseks. Moskva sellele ei reageerinud, seega polnud Eesti Kongressi Moskva jaoks olemas.

29. märts 1990

Arnold Rüütel on 84 poolthäälega valitud Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisu esimeheks. Talle aplodeerivad Hillar Kälda, Jüri Liim (temast paistab peanupp), Andres Ammas, Andres Tarand, Hillar Eller, Ants Veetõusme, Johannes Kass ja Tõnu Anton (on ka natuke pildile mahtunud)

30. märts 1990

18. märtsil valitud ja 29. märtsil tööd alustanud Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu otsuse Eesti riiklikust staatusest. Ülemnõukogu kinnitas Eesti Vabariigi katkematut olemasolu *de jure*, tunnistas Nõukogude Liidu riigivõimu Eestis ebaseaduslikuks selle kehtestamise momendist alates ning kuulutas Eesti Vabariigi taastamiseks (*restitutio ad integrum*) välja üleminekuperioodi, mis lõpeb Eesti Vabariigi seaduslike riigivõimuorganite moodustamisega.

Samal päeval võttis Ülemnõukogu vastu deklaratsiooni Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst.

Otsuse Eesti riiklikust staatusest kuulutas NSV Liidu president **Mihhail Gorbatšov** 14. mai ukaasiga kehtetuks selle vastuvõtmise momendist, kuid Eesti NSV Ülemnõukogu jätkas tegutsemist oma otsusest juhindudes.

8. mai 1990

Eesti NSV Ülemnõukogu võttis vastu seaduse Eesti sümboolikast. Nimetus *Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik* tunnistati kehtetuks, ametliku nimetusena võeti kasutusele nimetus *Eesti Vabariik*. Lõpetati Eesti NSV lipu, vapi ja hümn kasutamine riiklike sümboolitena.

Rahvas tervitas sümboolikaseadust, Eesti Komitee pidas Eesti NSV ümbernimetamist Eesti Vabariigiks enneaegseks ja lubamatuks.

16. mai 1990

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu võttis vastu seaduse Eesti valitsemise ajutise korra alustest. Eesti Vabariigi riigivõimu-, valitsemis-, kohtu- ja prokuratuuriorganite allutatus NSV Liidu vastavatele organitele otsustati lõpetada ning nad NSV Liidu vastavast süsteemist lahutada, Eesti Vabariigi ja

15. jaanuar 1991

Neile, kes Eesti tulevikku nägid ainult Nõukogude Liidu koosseisus, ilmselt meeldis 15. kuupäev. Nii tulid nad Tallinnas Lossi platsile märulit korraldama 15. mail 1990, kuid pidid häbiga lahkuma.

Paraku ei õnnestu märul ka täna, kuigi plats on rahvast täis ning Vilniuses ja Riias on verd juba valatud

NSV Liidu suhted aga rajada 1920. aasta 2. veebruaril sõlmitud Tartu rahulepingu kehtivusele. 19. mail tunnistas **Gorbatšov** selle seaduse kehtetuks, Eesti jätkas valitud teed vabadusele.

19. detsember 1990

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu võttis vastu otsuse omandiõiguse järjepidevuse taastamisest. Ülemnõukogu tunnistas, et Eesti NSV Riigivolikogu 1940. aasta 23. juuli deklaratsioonid ja neile järgnenud omandiõigust muutnud normatiivaktid olid ebaseaduslikud ning kollektiviseerimine toimus Eestis sunniviisiliselt ja omanike õigusi rikkudes.

31. jaanuar 1991

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustas 17. märtsile määratud üleliidulise referendumi ennetamiseks korraldada pühapäeval, 3. märtsil 1991 referendum küsimusega: *Kas Teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse taastamist?*, ja anda sellele vastamiseks variandid *Jah* või *Ei*. Samal päeval mõistis Eesti Komitee Ülemnõukogu otsuse hukka ja koos Läti Komiteega tehtud pöördumises kutsus Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi kodanikke boikoteerima igasugust referendumit või referendumitaolist küsitlust sõltumata sellest, kes niisuguse aktsiooni korraldab.

Euroopa Ühenduste välisministrid võtsid 4. veebruaril Brüsselis vastu deklaratsiooni, milles tervitasid Balti riikide otsust korraldada iseseisvuse küsimuses referendum ning avaldasid lootust, et see aitab kaasa dialoogile NSV Liidu keskvõimu ja Balti riikide vahel.

7. veebruaril loobus Eesti Komitee referendumi boikoteerimisest.

19. veebruar 1991

Selle päeva Rahva Hääal avaldab Põhja-Ameerika väliseestlaste toetusavalduse Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsusele korraldada iseseisvuse küsimuses referendum. Ka Anne-Liis Ise ja Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu liige Fred Ise, mõlemad Eesti Rahvuskomitee Ühendriikides liikmed, olid nende 107 hulgas, kes avaldusele alla kirjutasid. Siin on perekond Ise pildile jäänud palju aastaid hiljem Lancasteris, Pennsylvanias

3. märts 1991

Eestis toimunud referendumil oli osavõtuprotsent 82,86% ja Eesti iseseisvuse taastamist pooldas 77,83% hääletamas käinutest.

Välisvaatlejad andsid referendumil korraldusele ja tulemustele kõrge hinnangu. Eesti oli saanud kaaluka argumendi kõneluste jätkamiseks Moskvas.

20. august 1991

19. augustil 1991 algas Eesti Vabariigi Ülemnõukogu täiendav 46. istungjärk. Sama päeva varahommikul toime pandud riigipöördega oli NSV Liidus võimu haaranud Riiklik Eriolukorra Komitee, seaduslik president **Mihhail Gorbatsšov** oli võimult kõrvaldatud.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogus hakati valmistuma iseseisvuse väljakuulutamiseks, et realiseerida rahvalt saadud mandaat. Välisriikide esindajad olid juba asunud *de facto* tunnustama Eesti Ülemnõukogu ja Vabariigi Valitsust, aga kuna Eesti Kongress oli oma tegevuskavas teatanud, et Eesti Vabariigi riikliku ja rahvusvahelis-õigusliku staatuse küsimused kuuluvad tema ainupädevusse, leidis Eesti Komitee, et Ülemnõukogu otsus riikliku iseseisvuse küsimuses pole üldse vajalik.

Eesti Komitee lõpetas vastuseisu alles 20. augusti hilisõhtul, kui iseseisvusotsuse eelnõuga anti Eesti Kongressile pooled kohad Põhiseadusliku Assamblees. Kauaoodatud otsuse võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu kell 23.04.

3. september 1991

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu võttis vastu kaks olulist otsust – Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee tööülesannetest ja töökorraldusest ning Põhiseadusliku Assamblee valimisest.

20. august 1991

Nõukogude Liidus eelmisel päeval võimu haaranud Erakorralise Seisukorra Komitee on igasugused rahvakogunemised keelanud, kuid Vabaduse platsile on rahvas seekord tulnud tungiva nõudmisega iseseisvus kiiresti välja kuulutada

8. oktoober 1991

Ka NATO-ga loodi sidemed juba Ülemnõukogu ajal. Pildil on Johannes Kass (keskel) Eestist kutsutud vaatlejana hävitaja F-16 tehnilise teenindamise angaaris NATO lennuväebaasis Hollandis. Samal kuul osaleb Ülemnõukogu delegatsioon eesotsas Ülo Nugisega veel NATO aastaistungjärgul Madridis

17. september 1991

Iseseisev Eesti Vabariik võeti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni täieõiguslikuks liikmeks. 1991. aasta lõpuks oli Eesti Vabariiki tunnustanud ligi sada riiki.

19. märts 1992

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu võttis vastu otsuse põhiseaduse eelnõu ja põhiseaduse rakendamise seaduse eelnõu rahvahääletusele esitamise kohta.

9. juuli 1992

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kuulutas välja Riigikogu ja Vabariigi Presidendi valimised püha-päeval, 20. septembril 1992.

Pärast Eesti riikliku iseseisvuse taastamist 1991. aasta 20. augustil võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu 115 seadust ja 193 otsust, nende hulgas Riigikogu valimisseaduse ja Vabariigi Presidendi valimise seaduse. Iseseisev riik sai toimima hakata, kõik valdkonnad olid reguleeritud.

1992. aasta septembris saatis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ise ennast laiali. Valijatelt saadud mandaat oli realiseeritud.

ÜLEMNÕUKOGUS VASTU VÕETUD TÄHTSAMAD RIIGIÕIGUSLIKUD AKTID JA NENDE MENETLEMINE

EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

Eesti riiklikust staatusest

Eesti NSV Ülemnõukogu kinnitab, et Eesti Vabariigi okupeerimine NSV Liidu poolt 17. juunil 1940. a ei ole katkestanud Eesti Vabariigi olemasolu *de jure*. Eesti Vabariigi territoorium on okupeeritud tänaseni.

Eesti NSV Ülemnõukogu,
arvestades eesti rahva selgesti väljendatud tahet Eesti Vabariigi iseseisvuse ja seadusliku riigivõimu taastamiseks
tunnistab Eestis NSV Liidu riigivõimu ebaseaduslikkust selle kehtestamise momendist alates ja kuulutab välja Eesti Vabariigi taastamise (*restitutio ad integrum*);

kuulutab välja üleminekuperioodi, mis lõpeb Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite moodustamisega.

Üleminekuperioodiks töötab Eesti NSV Ülemnõukogu välja valitsemise ajutise korra koos õiguslike garantiidega kõigile elanikele, rahvusest sõltumata.

Käesolev otsus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimees A. Rüütel

Tallinn, 29. märtsil 1990.

Eespooltoodud otsus läks 29. märtsil 1990 päevakorda deklaratsioonina Eesti riiklikust staatusest ja seda oli algselt mõeldud menetleda koos seadusega Eesti sümboolikast. Mõlemad kuulusid paketti, mis Ülemnõukogu Presiidiumi poolt esitatud päevakorra täiendamiseks oli ette valmistatud 43-liikmelises Rahvarinde Saadikute Ühenduses ja mille andis üle Ühenduse esimees **Enn Põldroos**. Selles eelnõude pakettis olid veel deklaratsioon Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst, seadus Eesti valitsemise ajutise korra kinnitamisest, Ülemnõukogu pöördumine NSV Liidu presidendi poole ja pöördumine Leedu Ülemnõukogu poole. Kuna Moskva oli Leedu suhtes kehtestanud majandusblokaadi, oli avalduse Leedu sündmuste puhul juba soovinud päevakorda lisada ka Ülemnõukogu Presiidium. Kõik päevakorrapunktid tuli ükshaaval sisse hääletada. Kohe pärast **Põldroosi** palus sõna **Mikk Titma**, kes leidis, et normaalse tegevuse puhul tuleks valida komisjonid, nimetada peaministri-kandidaat, ja alles siis asuda dokumentide juurde, sest siis läbivad kõik need dokumendid normaalse protseduuri.

Mikk Titma: *Aga Ülemnõukogu niisugune tegevus, kus ta enne ennast, sealhulgas presiidiumi, formeerimata, asub sisuliste dokumentide vastuvõtmisele, ei eelda parlamentlikku normaalset tegevust, vaid midagi väga erakorralist (Ülemnõukogu stenogramm, 29. märts 1990).*

Rein Veidemann: *Ma ütlesin repliigi korras, et seda on silmas peetudki. Nimelt juhin rahvasaadikute tähelepanu sellele, et meie täiendustettepanekud puudutavad päevakorda alates seitsmendast punktist. Tähendab, Ülemnõukogu juhtkond on selleks ajaks valitud loodetavasti (op. cit.).*

Vladimir Lebedev: *Ma palun austatud saadikuid võtta kätte esimese istungjärgu töö- ja kodukord. Ja vaadake nüüd § 3, kus on öeldud, et istungjärgu päevakorra ja selle küsimused arutab eelnevalt läbi Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium koos saadikurihma esindajatega. Seepärast on saadik **Põldroosi** ettepanekud mõneti enneaegsed ja vastuolus töö- ja kodukorraga (tõlge vene keelest, op. cit.).*

Vladimir Malkovski: *Meid võivad ühendada majanduse, ökoloogia ja paljud muud probleemid, millega me pikka aega pole tegeelnud. Vaevalt, et Eesti rahvas meie avaldustest ja deklaratsioonidest saaks söönuks (tõlge, op. cit.).*

Vladimir Lebedev: *Meie lubasime, igaüks teist lubas oma valijatele töötada, mitte aga konfrontatsiooniga tegelda. Need **Enn Põldroosi** poolt esitatud projektid on toored, enneaegsed, need meid, öelgem seda otse, konsolideerumisele, konsensusele ei vii (tõlge, op. cit.).*

Enn Põldroos: *Ma tahaksin juhtida teie tähelepanu sellele, et vähemalt enamik meist on siia saali saadetud selleks ja just nimelt selleks, et tegelda nende dokumentidega, vähemalt kõige tähtsamatega nendest, mida pakkus välja Rahvarinne (op. cit.).*

Paljud Ülemnõukogu liikmed olid **Põldroosiga** sama meelt, et organisatsioonilised küsimused ei lähe kuigi kiiresti, aga eespool nimetatud eelnõudega aega ei ole ja kiire on ka Leedu küsimusega. Samas polnud kahtlust, et venelased, kellest enamus moodustas saadikurühma „Võrdsete õiguste eest“, püüavad just nende eelnõudega venitada nii kaua, kui vähegi annab.

Sergei Petinov: *Ma tean täpselt, et „Võrdsete õiguste eest“ saadikurühm absoluutselt pole kursis nende dokumentidega. Kuid meie ei saa ju käigupealt, jooksupealt neid arutada, mõistke meid õigesti, need on juriidilised, õiguslikud dokumendid, nad peavad olema kontrollitud kõigis aspektides (tõlge, op. cit.).*

Eestlased olid eri meelt selles, millal pakutud eelnõusid arutama tuleks hakata. Rahvarindelased taotlesid nende päevakorda lülitamist pärast seda, kui on valitud Ülemnõukogu esimees ja juhatus, seega alates 7. päevakorrapunktist. **Mart Laar** oli teinud ettepaneku, et enne peaksid olema moodustatud ka kõik alatised komisjonid, kinnitatud Ülemnõukogu Presiidium ja nimetatud peaministri kandidaat, ehk teisisõnu pärast 9. päevakorrapunkti.

Indrek Toome: *Ma ei vaidlusta **Enn Põldroosi** ettepanekut ja teisi küsimusi, mida arutada käesoleval istungil. Kuid ma tahan kindlasti toetada ja kutsun teid ka toetama **Mart Laari** ettepanekut, et need küsimused tuleks panna päevakorda pärast 9. punkti (op. cit.).*

Marju Lauristin: *Ma julgeksin siiski vastu vaielda ettepanekule lükata päevakorras kõik ettepanud dokumendid 7. punkti kohalt 9. punkti järele. Ja eriti puudutab see kõige põhilisemat – kahte avaldust Ülemnõukogult. Need pole seaduseprojektid, need on avaldused, kaks deklaratsiooni. Üks puudutab Eesti riiklikku staatust ja teine puudutab Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahekorda (op. cit.).*

Avaistungit juhatanud Eesti NSV Valimiskomisjoni esimees **Eerik-Juhan Truuväli** pani kõigepealt hääletusele Ülemnõukogu Presiidiumi pakutud päevakorra. Ülemnõukogu avaldus seoses Leedu sündmustega tekitas omajagu naginat, sest kõik ei saanud ühtmoodi aru, kas hääletatakse avalduse

päevakorda võtmist või seda, mitmendaks punktiks see läheb. Hääletati uuesti, ning seejärel läksid üsna ludinal ka Rahvarinde esitatud eelnõud, kuni jõuti seaduseni Eesti valitsemise ajutise korra kinnitamisest. See hääletati päevakorda 70 poolthäälega ja siis ühe mehe kannatus katkes.

Vladimir Malkovski: *Lugupeetud saadikud, kas me teiega ei riku reglementi, mida pole veel tühistatud. Asi on selles, et reglemendi kohaselt, millega me tavaliselt töötame, antakse istungjärgule arutamiseks esitatavad dokumendid saadikuile välja aegsasti, kolm päeva enne (tõlge, op. cit.).*

Enn Põldroos: *Reglement on vastu võetud Ülemnõukogu enda poolt ja Ülemnõukogul endal on alati võimalus seda muuta (op. cit.).*

Eerik-Juhan Truuväli: *Ma tahaksin juhtida tähelepanu sellele, et päevakord on ju pealkirjastatud: Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisu esimesele istungjärgule esitatav päevakord, mitte esimese istungi päevakord (op. cit.).*

Küllo Arjakas: *Ma tahtsin just seda öelda, et nende ettepanekute arutamine läheb pikema aja peale (op. cit.).*

Eerik-Juhan Truuväli: *Panen hääletamisele selle punkti: Eesti NSV Ülemnõukogu pöördumine NSV Liidu presidendi poole. Poolt 74, vastu 25, erapooletuid 2. Seega on küsimus lülitatud päevakorda. Meie istungjärgu päevakord on saanud küllaltki pikk (op. cit.).*

Nikolai Aksinin: *Mina kui veteran pöördun veel kord teie poole ettepanekuga mõelda tagajärgedele, millistele need otsused võivad meid viia (tõlge, op. cit.).*

Vladimir Lebedev: *Praegu me rikkusime mitte üksnes reglementi. Kardan, et me rikkusime midagi rohkemat. Võib olla, et me teiega rikkusime seda õhukest silda, mis hakkas kujunema erinevate poliitiliste jõudude vahel. Mul on väga kahju (tõlge, op. cit.).*

Tiit Käbin: *Ma tahaksin kõigepealt öelda, et Ülemnõukogu eelmine koosseis ei saa ju täpselt ette kirjutada protseduurireegleid, kuidas järgmine koosseis töötama hakkab. [---] Öelda, et me oleme rikkunud reglementi, me ei saa. Teiseks, kahelda, mida võivad kaasa tuua veel vastuvõtmata otsused. Selleks need küsimused päevakorda pannakse, et arutada need hoolikalt läbi (op. cit.).*

Seejärel kurtis **Sergei Petinov**, et on nagu eelmise koosseisu ajal, samad 25 vastu, ülejäänud – poolt.

Sergei Petinov: *Ja ma panen hääletusele oma ettepaneku – lülitada päevakorda seadus vähemuse kaitsest Ülemnõukogus (tõlge, op. cit.).*

29. märts 1990

Kell on 12:24. Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseis on oma esimesel istungjärgul, mille oli avanud Eesti NSV valimiskomisjoni esimees Eerik-Juhan Truuväli. Lossiplatsil spaleeris oli saadikuid tervitanud suur rahvahulk, saadikud omakorda olid pärast istungi avamist rahvast rõdult tervitamas käinud.
Rõdule kogunenud väliskülaliste ees kinnitatakse just praegu saadikute volitused

29. märts 1990

Ülemnõukogu ühel sõnakamaliikmel, Rahvarinde Saadikute Ühenduse esimesel ninamehel Enn Põldroosil on õnnestunud sellele pildile jääda ilma ninata, kuid n-ö täies elusuures on pildil Mikk Titma ning tema kõrval kindral Nikolai Aksinin, kes teadis, et tema kui veterani kohus on hoiatada hirmsate tagajärgede eest, mis ootavad Nõukogude Liidust lahkujat. Tema taga Enn Leisson

Selleks ajaks oli **Petinov** päevakorra arutamisel sõna võtnud kaks korda, **Lebedev** aga koguni neli. **Toomas Kork:** *Täna on siin korduvalt meelde tuletatud, et meil uut reglementi veel ei ole, ja on juhitud tähelepanu sellele, et peaksime töötama vana järgi. Ma tuletaksin meelde nendele, kes olid vanas koosseisus – teised seda kindlasti veel ei tea –, et meie reglemendis, mis kehtis vana koosseisu kohta, oli lubatud ühes päevakorrapunktis sõna võtta kaks korda (op. cit.).*

Eerik-Juhan Truuväli: *Sergei Petinov, kas ma sain õigesti aru, et te teete ettepaneku päevakorda täiendada veel ühe küsimusega? See on siis vähemuse kaitse seadus Eesti NSV Ülemnõukogus. Soovite sõna? Ei soovi (op. cit.).*

Kuid sõna soovis **Vladimir Malkovski** – juba kolmas sõnavõtt! –, kes pakkus päevakorda küsimuse vabariigi isemajandamisest, ning **Pavel Jermoškin**, kes tegi ettepaneku esmajärjekorras arutada kodakondsuse seadust. Seejärel sooviti päevakorda täiendada veel referendumiseadusega (**Nikolai Zahharov ja Genik Israeljan**).

Jälle tuli hääletada. Päevakorda otsustati täiendada seadusega vähemuse kaitsest Ülemnõukogus ning küsimusega isemajandamise realiseerimisest. Kodakondsuse seadus ja referendumiseadus lükati tagasi. Päevakord oli n-ö paika saanud. Aga seda, mis nüüd järgnes, ei osanud keegi oodata.

Nikolai Aksinin: *Ma sain praegu telefonikõne, milles on öeldud: sümboolikaseaduse vastuvõtmine nõuab rahvapoolset arutelu ja heakskiitu, kuna on andmeid selle sümboolika pärinemisest ristiriitlike aegadest, kahe aasta pärast aga täitub 750 aastat Jäälahingu toimumise päevast (tõlge, op. cit.).*

Istungit juhatanud **Eerik-Juhan Truuväli** pani hääletusele ettepaneku kinnitada päevakorra esimesed kuus punkti ja minna lõunale. Selle poolt oli 98 häält, vastuhääli polnud, erapooletuid oli kolm. Mindigi lõunale.

Pärast lõunavaheaega alustati töö- ja kodukorra arutamist, seejärel valiti Ülemnõukogu esimees ja Ülemnõukogu juhataja.

Järgmise päeva, 30. märtsi hommikul algas 3. istung, ja seda juhatas juba **Ülo Nugis**. Kõigepealt valiti Ülemnõukogu juhataja asetäitjad, siis pani oma volitused maha Eesti NSV valitsus ja alles seejärel kinnitati edasine päevakord. Õhtupoolsel 4. istungil tuli arutusele Eesti NSV Ülemnõukogu

otsus „Eesti riiklikust staatuses“. Nii on stenogrammis, tegelikult tuli eelnõu saali siiski deklaratsioonina, otsuseks muutus see pärast mitme Ülemnõukogu liikme ettepanekut, mis tuli ka läbi hääletada.

Ettekande esitas **Tiit Käbin**: *Ilmselt ei vaja pikemat kommenteerimist õigusliku järjepidevuse printsiip, tähendab see, et Eesti Vabariigi okupeerimine ja tema annekteerimine Liidu koosseisu, mida ei ole tunnustanud enamik maailma riikidest, ei ole katkestanud Eesti Vabariigi olemasolu de jure ja küsimus saab olla vaid Eesti Vabariigi taastamises. [---] Me teame ju, et 1989. aasta 12. novembri dokumendis fikseeriti, et Eesti selline astumine NSV Liitu on õigustühine. Käesolev dokument aga paneb ette fikseerida sõnaselgelt Eesti Vabariigi taastamine ja sellega seoses üleminekuperioodi väljakuulutamise (Ülemnõukogu stenogramm, 30. märts 1990).*

Ülo Uluots: *Kui me selle deklaratsiooni vastu võtame, mis riigis me homme hommikul elame (op. cit)?*

Tiit Käbin: *Me kuulutame ametlikult, et me elame okupeeritud riigis, ja asume tegema kõike, et okupatsioon lõpeks (op. cit).*

Teet Kallas: *Mul on üks küsimus või õieti pool küsimust. Poolele sai Ülo Uluots vastuse. Mis saab selle riigi nimi olema? Homme hommikul ja kogu üleminekuperioodil (op. cit)?*

Tiit Käbin: *Vastav projekt on laiali jagatud, see käsitleb ka sümboolikat, kõigil on see olemas, kuid ilmselt on see vaja vaadata vastavates komisjonides läbi ja põhjaliku arutluse järel öelda oma seisukoht (op. cit).*

Hillar Eller: *Mul on kaks küsimust. Me deklareerime, et Eesti NSV Ülemnõukogu ei tunnista Eestis NSV Liidu riigivõimu seaduslikkust, see tähendab, et NSV Liidu riigivõim on Eestis ebaseaduslik. Aga millist rolli hakkavad siis täitma Ülemnõukogu saadikud ja kas me selle aktiga saame neilt ära võtta volitusi, mis rahvas on neile andnud? Millist rolli hakkab täitma homme vabariigi prokurör? Ta on NSV Liidu riigivõimu esindaja (op. cit).*

Tiit Käbin: *On selge, et päevapealt ülemvõimu vastu ei saa, aga kõigile selgelt deklareerides, et NSV Liidu riigivõimul siin ei ole seaduslikkust, kordame me veel üle põhimõtte, mis on toodud eespool, selle kurva tööga, et Eesti on okupeeritud riik, selle, et me asume taastama Eesti Vabariiki. On selge, et mitmed probleemid tuleb lahendada kõige lähemal ajal (op. cit).*

29. märts 1990

Esimeses reas Aldo Tamm ja Koit Raud Ida-Virumaalt, teises reas Heino Kostabi, edasi Ignar Fjuk ja Uno Ugandi (mõlemal lõug Aldo Tamme pea varjus), siis Jüri Reinson Pärnumaalt ja Mart Madisson Põlvamaalt. Kolmandas reas Pärnumaa esindajad Ants Järvesaar ja Peeter Lutt

29. aprill 1990

Vasakult: Vello Pohla, Pavel Panfilov, Aleksandr Labassov, Vaino Väljas ja Aleksei Zõbin. Panfilovi ja Labassovi vahelt on kaks rida tagapool näha Vladimir Lebedevi, Labassovi ja Väljase vahelt Teet Kallast, Peet Kaske ja Rein Veidemanni, Väljase taga paremal Aleksandr Gussev ja Mikk Titma, näha on ka Enn Põldroosi

Aleksandr Labassov: *Lugupeetud sm. Käbin! Nentisite oma vastustes, et homme me oleme ikkagi veel Eesti NSV-s. Ühtaegu kuulutab see deklaratsioon välja Eesti Vabariigi taastamise, mis ilmselt toob kaasa ka Eesti Vabariigi võimuinstitutsioonide ja põhiseaduse taastamise. Kus me siis ikkagi homme elame (tõlge, op. cit.)?*

Tiit Käbin: *Ütlen veel kord, et oleks täpne ja selge: ei ole tegemist Eesti Vabariigi väljakuulutamisega, vaid selle väljakuulutamisega, et me asume Eesti Vabariigi taastamisele (op. cit.).*

Aleksandr Gussev: *Kinnitatakse, et 1940. aastal olevat olnud okupatsioon, ja praegu deklareeritakse kõikjal, et Eesti Vabariigi Ülemnõukogu toonane otsus ei olnud õiguspärane, kuna referendumi ei korraldatud ja rahvalt tema tahtmist ei küsitud. Nüüd aga deklareeritakse, et okupatsioon jätkub, kuid jällegi, vastupidi, otsustab Ülemnõukogu, mitte rahvas referendumi kaudu (tõlge, op. cit.).*

Tiit Käbin: *Ma kordan, et okupatsiooni lõpetamiseks ei ole vaja läbi viia referendumi, sest kui Eesti ei ole astunud NSV Liitu, siis lihtsalt tuleb okupatsioon lõpetada, siin ei ole tegemist küsimusega, mida peab otsustama referendumi teel (op. cit.).*

Veel sai ettekandjale küsimuse esitada **Genik Israeljan**, kes tahtis teada, missugust juriidilist jõudu see dokument omab, millal kuulutatakse välja Eesti Vabariigi taastamine ja millal algab ülemineku- periood. **Tiit Käbin** vastas talle, et Ülemnõukogu on kõrgeim riigivõimuorgan ja tema otsustel on kõrgeim jõud, aga dokumendi lõppu tuleb lisada, et see jõustub vastuvõtmise hetkest.

Ülo Nugis: *Meile siin juhatuse laua taga ja eeldatavasti ka teile saalis tundub, et eriarvamused on selgunud. Kas on vaja jätkata sõnavõtte ja esitada küsimusi või lõpetame? Ma küsin Ülemnõukogu käest, kui Ülemnõukogu arvab, et tuleb jätkata, siis jätkame (op. cit.).*

Hääletati. 84 poolthäälega otsustas Ülemnõukogu küsimuste esitamise lõpetada.

Algasid läbirääkimised.

Vladimir Lebedev: *Püüan teie aega mitte pikalt raisata. Olen Lebedev, Vladimir, saadik Tallinna 8. valimisringkonnast. Pöördun rohkem mitte teie poole, härrased saadikud, vaid vabariigi kõigi elanike poole, kes meid praegu kuulavad. Tahan tsiteerida vaid kahte lauset arutuse all olevaist dokumentidest. Esimene. Eesti NSV Ülemnõukogu ei tunnista Nõukogude Liidu riigivõimu*

seaduslikkust Eestis ning kuulutab välja Eesti Vabariigi taastamise.

Teine. Eesti NSV Ülemnõukogu kuulutab välja üleminekuperioodi, milline lõpeb Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite loomisega. See on tegelikult riigipöörde deklaratsioon. Kogu vastutus, härrased saadikud, langeb teile. Ja ma palun kõigil hästi mõelda, enne kui vajutada rohelisele nupule. Kas ei ole see äkki kodusõja vallandamise nupp? Mõelge palun! Mina keeldun hääletamast selles küsimuses (tõlge, op. cit.).

Vladimir Malkovski luges ette kaks avaldust, millest esimene oli saadikugrupilt „Võrdsete õiguste eest“ ja milles võrdõiguslased andsid teada, et nemad on sunnitud jätma endale õiguse jääda ka edaspidi Ülemnõukogu liikmeteks ning jätkata selle tööd Eesti rahva poolt vastavalt Eesti NSV konstitutsioonile valitud seadusandliku võimu kõrgeima organina. Teine avaldus oli 18st valimisringkonnast valitud saadikutelt ja selle luges **Malkovski** ette kui hoiatuse. See lõppes lausega: *Juhul, kui mehaanilise häälteenamusega võetakse vastu seadusandlikke akte ja muid dokumente, millised deklareerivad N. Liidu riigiehituse muutmist ühepoolses korras Eesti NSV Ülemnõukogu poolt, me jätame endale õiguse, tuginedes oma valijate tahteavaldusele, peatada antud otsuste kehtivus oma valimisringkondades ning pöörduda N. Liidu Ülemnõukogu poole palvega kaitsta meie valijate õigusi* (tõlge, op. cit.).

Avalduse lõpus olid ringkondade numbrid, millistest valitud saadikute nimel oli avaldus tehtud.

Enne kõnepuldist lahkumist ütles **Malkovski**: *Palun teid veel kord, kaaluge kõike, mida kavatsete vastu võtta, ja mõelge sellele, milleni võib viia vajutamine rohelisele nupule* (tõlge, op. cit.).

Kuna reglemendiga ettenähtud tööaeg oli läbi saanud juba pool tundi tagasi, pani **Ülo Nugis** hääletusele ettepaneku jätkata kuni päevapunktis otsuse langetamiseni. Selle poolt anti 71 häält. Ja et istung venima ei hakkaks, tegi ta ettepaneku piirata kõne pikkus 3 minutiga ja anda kõnedeks kokku pool tundi. Ülemnõukogu kiitis ettepaneku heaks 76 häälega. Vaheaga otsustati mitte teha.

Nikolai Aksinin: *Inimesed! Mina, Suure Isamaasõja veteran, kes on sõdinud Baltikumis mitte okupandi, vaid vabastajana, pöördun teie poole. Olen saanud aru, et hiigelsuurt venekeelset elanikkonda on eiratud. Kes meist on analüüsinud, kas ka **Tiit Käbin**, milline on juba homme olukord vabariigis ning millised tulevad tagajärjed? Pöördun teie poole veel kord – ehk tuleks ka sada korda mõelda, enne kui seda deklaratsiooni vastu võtta* (tõlge, op. cit.)!

29. märts 1990

Ülemnõukogu istungitesaalis. Esiplaanil kooskõlastavad tegevusplaani Jõgevamaa mehed Tõnu Saarman, Ants Paju ja Mati Ahven. Nende taga on Põlvamaalt valitud Ignar Fjuk ja Heino Kostabi juba seisukohale jõudnud, kuigi mitte ühisele. Pildil paremal Paide mees Uno Ugandi. Keda ta küll praegu meenutab?

Sergei Petinov: Kes on kindlaks määranud eesti rahva tahte? Mil moel? Näidake mulle. Kodanike komiteede 500 000 allkirja, millistest paljud koguti väljakutel, sealhulgas turistidelt? Ei, seltsimehed, eesti rahva tahteavaldust pole täna olemas. Referendumit pole olnud ja kellelgi pole õigust esineda sellesama eesti rahva tahteavalduse nimel. Ma ei räägi 40%-st muust elanikkonnast (tõlge, op. cit.).

Illar Hallaste: Me räägime sellest, et on demokraatia, et me oleme siin rahva esindajatena koos, eriti armastavad seda rõhutada need, kes räägivad mitte-eesti keeles. Ja siis äkki, kui tuleb demokraatlikult hääletada mingisugust otsust ja tekib oht, et mingi deklaratsioon või otsus vastu võetakse, siis öeldakse, et meil ei ole õigust seda teha, et meie ei saa seda teha, seda võib teha ainult referendumite teel. See on ju selge demagoogia (op. cit.).

Vello Pohla: Meil käib gigantne 70-aastasest vabanduse protsess, vägivaldast vabanemise protsess, ja psühholoogiliselt on see meile väga raske, sest needsamad vägivaldastruktuurid on kõik ka meis endis teatud määral alles, meil on oma elatud elu, mälestused, uskumused, ja meil on loomulikult raske seda praegu tunnustada, et oleme elanud nii pikka aega vägivaldariigis. Olen NSV Liidu rahvasaadikuna Moskvast olles palju suhelnud vene demokraatliku poolega, nende püüdlused on samad, mis eesti rahval. See on üldinimlik vabanemise püü. Ja kui me ei vabane praegu sellest minevikust, sellest ühiskonnast, siis ei suuda me taastada ei oma totaalselt hävitatud ühiskonda, ei majandust, ei kultuuri (op. cit.).

Ignar Fjuk: Otsuse projektis ütleb tagantpoolt kolmas lõik, et ei tunnista Eestis NSV Liidu riigivõimu seaduslikkust. Ma palun seda lugeda järgmiselt: tunnustab Eestis NSV Liidu riigivõimu ebaseaduslikuks, mis tähendab, et täna pärast selle deklaratsiooni vastuvõtmist kehtivad NSV Liidu seadused siin edasi: kuigi nad meie kinnituste, meie veendumuste järgi on ebaseaduslikud, me täidame neid edasi (op. cit.).

Sergei Sovetnikov: Ma ütlen paar sõna inimesena, kes on sündinud 1931. aastal Virumaal. Lugupeetud saadikud! See küsimus, mida me praegu arutame ja hakkame varsti hääletama, on nii tähtis, et me ei või kiirustada. Nii tähtsat küsimust ei ole Eestis NSV Ülemnõukogu arutanud võib-olla 50 aasta jooksul (tõlge, op. cit.).

Läbirääkimiste viimases kõnes lausub **Arnold Rüütel:** Siia juurde tahaks öelda veel informatsiooni, et praeguste andmete kohaselt arutatakse teisipäeval Liidu Ülemnõukogus sellist seadust – o npoekme

закона СССР о порядке решения вопросов, связанных с выходом союзных республик из СССР. See on äärmiselt tõsine küsimus ja me peame sellesse samuti suhtuma väga tõsiselt. Eile me istusime Eestist valitud Liidu saadikutega ja arutasime, kuidas suhtuda sellesse asjasse. [---] Oli kava vastu võtta selline ühine otsus, mis kõlaks umbes nii: meie, Moskvast töötavad saadikud, ei osale selle seaduse arutelul ja ei osale sellepärast, et käigupealt ei saa vastu võtta nii tõsist seadust, mis puudutab iga vabariigi suveräänsust ja õigusi (op. cit.).

Pärast 10-minutilist vaheaega otsustati, et dokumendi nimetus on Eesti NSV Ülemnõukogu otsus Eesti riiklikust staatusest ja et see hakkab kehtima vastuvõtmise hetkest.

Otsus pandi hääletusele.

Ülo Nugis: *Otsuse pool hääletas 73 saadikut, vastuhääli ei ole, 3 jäi erapooletuks. Täna (op. cit.)!*

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI SEADUS

Eesti sümboolikast

Eesti NSV Ülemnõukogu, lähtudes eesmärgist taastada iseseisev Eesti riik ja juhindudes Eesti NSV Ülemnõukogu 1990. aasta 30. märtsi otsusest „Eesti riiklikust staatusest“ otsustab:

1. Tunnistada kehtetuks nimetus „Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik“ ja võtta kasutusele ametliku nimetusena „Eesti Vabariik“.

2. Lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümnini kasutamine riiklike sümbolitena.

3. Rakendada Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse järgmised paragrahvid:

„§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

§ 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik.

§ 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutiste poolt kehtimapanud seadused.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiselega.

§ 5. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 6. Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge.

Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.“

4. Üleminekuperioodil on lubatud kasutada ka Eesti NSV vapiga pitsateid ja planke.

5. Käesolev seadus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimees A. Rüütel

Tallinn, 8. mail 1990.

Seadus Eesti sümboolikast hääletati päevakorda juba 29. märtsil, kuid esimesel istungjärgul, mis lõppes 4. aprillil, selle arutamiseni ei jõutudki. Alles 18. aprillil, kui esimese lugemise jätkamisele tuli seaduseelnõu Eesti valitsemise ajutisest korrast, võeti koos sellega esimeseks lugemiseks ette ka sümboolikaseadus. Õiguskomisjoni esimees **Tõnu Anton** peatus oma põhjalikus ettekandes just valitsemise ajutise korra põhimõtetel, õiguskomisjoni informatsiooni jätkanud **Kaido Kama** aga viitas ka kahe eelnõu vahelistele seostele: *Ajutise valitsemise korraga seondub kõige otsesemalt ka sümboolikaküsimus. Me ei saa neid asju lahendada eraldi. Kui me lähtume praegu maksvast Eesti NSV õiguslikust baasnormist, siis ei ole mingit põhjust kehtestada praegu siinsamas akna taga lehvivat riiklikku sümboolikat. Kui me aga läheme üle teisele baasnormile, mille tegelik maksvus katkes või peatus 1940. aastal, siis on meil ka õigus muuta sümboolikat (Ülemnõukogu stenogramm, 18. aprill 1990).* Ega sümboolikaseaduse oluliste sätete läbiarutamiseni ei jõutudki, sest üsna varsti hakkasid poliitilised vastaspooled teineteisele selgeks tegema, missuguseid termineid on õige kasutada Eesti hetkestaatuse väljendamisel, ning missugune ajaloolis-õiguslik hinnang tuleks anda minevikusündmustele alates aastast 1940 või koguni 1939. Kui **Kaido Kama** oma kaasettekande lõpetas, läkski lahti.

Vladimir Lebedev: *Mul on küsimus saadik **Kamale**. Oma avalduses te nentisite, et Ülemnõukogu on okupatsioonivõimu fassaad. Leian, et te solvasite saadikukorpust, praegu eksisteerivat riigivõimuorganit. Igas kultuurriigis käib selline asi karistuse alla. Õelge palun, millega tegelete teie selle okupatsioonivõimu fassaadi all (tõlge, op. cit.)?*

Kaido Kama: *Mina teen siin täpselt sedasama, mida härra **Lebedev**. See tähendab, esindan oma valijate huve (op. cit.).*

Marju Lauristin: *Teen märkuse, et küsimused ettekandjale peavad puudutama ettekannet, mitte ettekandja isikut (op. cit.).*

Seejärel luges **Nikolai Aksinin** ette teksti, mille oli sekretariaati esitanud tema valija **Morozov:** *Juba Eesti NSV vastvalitud Ülemnõukogu istungjärgu esimestel päevadel oli korduvalt kuulda eesti saadikute arutlusi selle kohta, et ei üksi Eesti, vaid ka Venemaa peaks taastama kaotatud omariikluse. Kuid miks räägiti Eestiga seoses Eesti Vabariigi taastamisest, aga Venemaaga seoses Vene NFSV omariiklusest? Kas teile ei näi, et Venemaa uuel parlamendil tuleks analoogselt Eesti NSV*

Ülemnõukogu otsusega "Eesti riiklikust staatusest" püstitada küsimus Vene Vabariigi taastamise kohta, milline, vaatamata Asutava Kogu vägivaldsele laialiajamisele 1918. aastal, eksisteerib de jure 1914. aasta piirides? Tõsi küll, kui taastatakse Vene Vabariik, ei ole enam N. Liitu ja kõik aktid, mis võeti vastu Nõukogude valitsuse poolt õigustühise valitsemise ajal, tuleb tunnistada kehtetuiks, sealhulgas ka Venemaa jagunemise kohta vabariikideks (tõlge, op. cit.).

Istungit juhatanud **Marju Lauristin** palus anda ettelõetu kirjalikult juhatusele ning lubas, kui Vene NFSV president on valitud, selle küsimuse temale edastada.

Kaido Kamale esitasid küsimuse veel **Juhan Telgmaa** selle kohta, kuidas jõuda reaalse edasimineku niipäevaelus, ning **Sergei Petinov** 1938. aasta põhiseaduse kehtivuse kohta. Siis olid küsimused ammendatud. **Marju Lauristin** avas läbirääkimised. Alaliste komisjonide või siis saadikurühmade esindajatena käisid kõnetoolis **Ülo Uluots**, **Enn Põldroos**, **Andres Tarand**, **Andrus Ristkok**, **Sergei Sovetnikov**, **Tiit Käbin**, **Arvo Junti**, **Rein Tamme**, **Rein Veidemann**, **Sergei Petinov**, **Liia Hänni**, **Mart Laar**. Räägiti ikka eelnõudest ja jutt oli asjalik. Aga siis jõudis kõnejärg **Nikolai Zahharovini**: *Täna me lähtume 1940. aasta sündmustest, ning kõik opereerivad, vastuväiteid välistades, selliste kategooriatega nagu "okupatsioon", "anneksioon", kuigi ükski autor, ettekandja ega kaasettekandja ei ole andnud täpset õiguslikku hinnangut kõigile 1940. aasta sündmustele. Jah, 1940. aastal toodi Eesti territooriumile Nõukogude väed, kuid sõjategevust ega relvakokkupõrkeid sealjuures ei olnud. Realiseeriti kahe valitsuse leppimuste põhjal vägede sissetoomise staatus (tõlge, op. cit.).*

Zahharovi kõne oli pikk. Ta jõudis selles hinnata nii Nõukogude Liidust lahkumise moraalsel külge, võrreldes seda perekonna purunemisega, kui ka selle majanduslikke tagajärgi. Vastus ei jäänud tulemata.

Illar Hallaste: *Eelkõneleja tekitas kiusatuse rääkida ka poliitikast, lähtudes abielu terminitest. Ma püüdsin küll hoiduda sellest, aga väga raske on, neid ju nii pikalt esitati. Ta võrdles Eesti vahekorda Nõukogude Liiduga kui vabaabielu, kust ei sobi ust jalaga kinni lüües ära minna, ilma et oleks kinni makstud kõik asjad. Juhin tähelepanu, et vabaabiellu astutakse ikkagi vabatahtlikult, koos elatakse vabatahtlikult, siin võib võrrelda ikkagi vägistamisega, ja kui minna juba seksuaalterminoloogia juurde, ka kõik järeldused, mis tulevad vägistaja ja vägistatu vahekorrast, lähtuvad nendest printsiipidest, siis lähevad asjad oma õigetele kohtadele (op. cit.).*

2. aprill 1990

Vasakul on Aleksei Zõbini nägu jäänud pildi ääre taha, edasi Aleksandr Gussev ja Enn Põldroos, siis esireas Mart Laar ja Tiit Käbin, Laari tagant on näha Nikolai Aksininit, Käbini tagant Lembit Annust. Temast paremal Jaak Jõerüüt ja Heinz Valk

Aleksei Zõbin: Kodanike komiteede ja Rahvarinde esitatud dokumentide pakett rajaneb sellel, et Eesti ei astunud 1940. aastal N. Liidu koosseisu. Tollal mul muidugi vastavaid dokumente sirvida ei tulnud, kuid minu mälu järgi võeti nõukogude võimu kehtestamine Eestis elanikkonna enamuse poolt vastu rahuldustundega. Vaadates tänagi tollaegset filmikroonikat, kuidas inimesed osalevad demonstratsioonides Pätsi lossi ees ja Vabaduse platsil, pead reaalseks inimeste siirast toetuse väljendust nõukogude võimu kehtestamisele. Punaarmees aga valitsesid ranged käsud ning sõjaväelastel oli keelatud kohalikesse asjadesse vahele segada. Nii et võib väita, et toonased valimised peeti piisavalt objektiivselt. Kui öeldakse, et Eesti ei ole astunud N. Liitu, arvan, et see pole päriselt õige. [---] Bresti rahust teame palju, Tartu rahust on kirjutatud vähe. Kõik teavad, et sel ajal asusid Eesti territooriumil **Judenitši** armee riismed. Tingimustes, kus veel ähvardas Antant, kus **Judenitš** ohustas Petrogradi, oli Nõukogude Venemaa sunnitud sõlmima selle rahu, mis polnud kuigi õiglane (tõlge, op. cit.).

Teet Kallas: Ma ei taha kedagi solvata, aga antud juhul on eestlaste võõrandamatu õigus rääkida oma sümboolikast, ükskõik milline ta ei ole. Meil ei ole õigust sekkuda näiteks vene sümboolika asjadele kaasarääkimisel. Ja mul on väga hea meel, et eilses komisjonis toetas seda mõtet ka **Valeri Kois**. Nii et teeksin ettepaneku meie kolleegidele, olla abiks oletatavate protestidemonstratsioonide puhul nende vältimiseks. Sest see sümboolika tuleb niikuinii varem või hiljem (op. cit.).

Rein Järlik: Ka täna on sõnavõttudes korduvalt kahtluse alla seatud, kas valitsemise ajutise korra võtmine meie istungjärgu päevakorda on õige, sest me justkui poleks 1940. aasta sündmustele faktidele tuginevat hinnangut andnud.

Nikolai Zahharov küsis siin, et kas ikka oli tegemist okupatsiooni ja anneksiooniga, et osa inimesi ei olnud ju Eestis valitseva korraga rahul. Austatud rahvasaadik **Zahharov!** Mina küsiksingi vastu, kui palju inimesi Nõukogude Liidus on rahul valitseva korraga? Rahulolematus on totaalne. Kõik läheb allamäge. [---] Rahvasaadik **Zõbin** viitas siin **Judenitšile** seoses Tartu rahulepinguga. On täiesti ükskõik, kas siin oli **Judenitš**, **Koltšak**, **Denikin** või **Napoleon** või koguni **Makedoonia Aleksander**. Oluline on see, et kahe riigi vahel sõlmiti 1920. aasta veebruaris rahuleping, ja see pani mõlemale riigile kohustused, mida ei tohtinud rikkuda. Ja mida üks pool ka ei rikkunud. Teine, kahjuks, rikkus (op. cit.).

12. mai 1990

Balti Riikide Nõukogu dokumentidele kirjutavad Tallinnas alla Läti Ülemnõukogu esimees Anatolijs Gorbunovs, Eesti Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel ja Leedu Ülemnõukogu esimees Vytautas Landsbergis.

Tagapool seisavad riiginõunik Arno Almann, Eesti Ülemnõukogu juhataja Ülo Nugis, Eesti peaminister Edgar Savisaar ja välisminister Lennart Meri

25. mai 1990

Eesti Kongressi II istungjärg Estonia kontserdisaalis. Võiks öelda, et see on järg Eesti valitsemise ajutise korra menetlemisele Ülemnõukogus. Kaido Kama sõnul lootis Eesti Kongress, et valitsemise ajutise korraga antakse ka temale natuke võimu. Polnud ju võimalik anda! Nüüd otsustatakse võim võtta ja 26. mai Päevalehe esiküljele trükitakse suur pealkiri: Eilsest Eestis kaksikvõim

Vladimir Lebedev pidas vajalikuks märkida, et sümboolikaseaduse eelnõu paragrahvid 1, 2 ja 3 on vastuolus Eesti NSV kehtiva konstitutsiooniga, seega nõuab sümboolikaseaduse vastuvõtmine selle konstitutsiooni äramuutmist.

Eelnõu teine lugemine jätkus 8. mail. Kõigepealt palus istungi juhataja lühikeseks kommentaariks kõnetooli õiguskomisjoni esimehe **Tõnu Antoni**: *Esitatud projektis "Eesti sümboolikast" on tehtud kõigepealt üks põhimõtteline muudatus. See väljendub projekti punktis 1, kus tehakse ettepanek võtta kasutusele nimetuse "Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik" asemel ametlik nimetus "Eesti Vabariik". Lisaks sellele põhimõttelisele muudatusele kajastab antud projekt ka rida redaktsioonilisi muudatusi (Ülemnõukogu stenogramm, 8. mai 1990).*

Pavel Jermoškin: *Praegu käib Ülemnõukogu istung, välisukse kohal ripuvad kaks lippu: veel likvideerimata riigilipp ja rahvuslipp. Milline lipp sinna jääb (tõlge, op. cit.)?*

Tõnu Anton: *Sellele küsimusele annab päris selge vastuse projekti p. 2. Nimelt lõpetatakse antud seaduse vastuvõtmisel Eesti NSV vapi, lipu ja hümnini kasutamine riiklike sümbolitena (op. cit.).*

Sergei Petinov: *[P]raegu kasutatakse riigipühade puhul kahte lippu: Eesti NSV kehtivat lippu ja Nõukogude Liidu lippu. Kas hakatakse ka edaspidi kasutama Nõukogude Liidu lippu, kuna, nagu te ise ütlesite, me ei ole veel iseseisev vabariik, vaid ikkagi Nõukogude Liidu koosseisus (tõlge, op. cit.)?*

Tõnu Anton: *Olukorras, kus Eesti kuulub veel Nõukogude Liidu koosseisu, on loomulikult õigus-pärane, et need, kes peavad seda vajalikuks, heiskavad Nõukogu Liidu riigilipu (op. cit.).*

Nikolai Zahharov: *Mida konkreetset annab Eesti rahvale poliitilises, moraalses või sotsiaalses mõttes antud seadus lisaks riigisümbolite ärakaotamisele? Teatavasti pole riigisümbol ainult värv, see on ka au, väärikus, traditsioonid ja riigi autoriteet (tõlge, op. cit.).*

Tõnu Anton: *Kuivõrd seda küsimust arutati ka õiguskomisjoni koosolekul, on mul meeldiv võimalus väljendada mitte ainult isiklikult enda, vaid kogu õiguskomisjoni seisukohta. Nimelt me leiame, et antud seaduse vastuvõtmine ja selle seaduse sisu võimaldaks koondada neid jõude, kes on tõeliselt huvitatud Eesti Vabariigi taastamisest (op. cit.).*

Ülle Aaskivi: *Projekt oma esialgsel kujul on saadikumapi vahel meie esimesest istungist alates. Seega on olnud piisavalt või enamgi aega kõigi küsimuste selgeks mõtlemiseks. Ühinen hr. **Kallasega***

ja teen ettepaneku panna hääletusele **Liia Hänni** parandusettepanek ja projekt tervikuna (op. cit.). Kõnealune ettepanek oli muuta eelnõu 1. punkti sõnastust, see punkt aga kõneles nimetuse Eesti Vabariik kasutuselevõtmisest ametliku nimetusena.

Johannes Kass: Olen kuulnud, et praegune otsus on samuti katteta deklaratiivsus. Vaidlen vastu, see on otsus, mis tähendabki alustada üleminekuperioodi, mida juba 30. märtsil välja kuulutasime, kuid sisuliselt ei muutunud mitte midagi (op. cit.).

Sõna palus NSV Liidu rahvasaadik, minister **Endel Lippmaa:** Kui me tõeliselt läheme Eesti Vabariigi poole, Riigivolikogu valimiste poole ja tema taastamise poole täielikult, siis on õige uuesti võtta kasutusele nimetus "Eesti Vabariik", aga täielikuna. See tähendab lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümniga kasutamine ja pöörduda tagasi seaduslike Eesti Vabariigi sümboolide juurde, ja kohe ja koos. Ja mitte skisofreenselt eraldi. Palun, tehke seda! Mina ei saa seda teha (op. cit.).

Vladimir Jermolajev: Meil ei ole loomulikult midagi selle vastu, et eesti rahval on oma Eesti sümboolika. See on selge ega vaja arutamist. Küsimus on muus. Kuna me elame põimunud suhetega maailmas, oleks otstarbekas arvestada tänapäeva reaalsusi. Need on aga sellised, et vabariigi elanikkond ei ole homogeenne. Seda mitte näha, mitte tegutseda sellele vastavalt tähendab ajada lühinägelikku poliitikat (tõlge, op. cit.).

Vladimir Malkovski: Vaevalt, et kõigis valimisringkondades, kus meid valiti, pannakse selga uus särk, s.t. vahetatakse välja riiklik sümboolika. Arvan, et vaevalt aitab see kaasa suurema iseseisvuse saavutamisele Eestis, mille eest nii väga tehti sõnu valimiskampaania ajal. Vabandage (tõlge, op. cit.)!

Istungi juhataja **Ülo Nugis** andis sõna õiguskomisjoni esimehele **Tõnu Antonile** eelnõu lõpliku redaktsiooni ettelugemiseks, järgnes hääletamine.

Seaduseelnõu poolt oli 73 häält, vastu 14, erapooletuid 2.

Seadus Eesti sümboolikast oli teisel lugemisel kvalifitseeritud häälteenamusega vastu võetud.

EESTI VABARIIGI SEADUS

Eesti valitsemise ajutise korra alustest

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu, toetudes 30. märtsi 1990. aasta otsusele „Eesti riiklikust staatusest“ otsustab:

1. Lõpetada Eesti Vabariigi riigivõimu-, valitsemis-, kohtu- ja prokuratuuriorganite allutus NSV Liidu vastavatele organitele ja lahutada nad NSV Liidu vastavast süsteemist.

2. Eesti Vabariigi ja NSV Liidu suhted rajada Eesti Vabariigi ja Vene NFSV vahel 2. veebruaril 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingu kehtivusele.

3. Üleminekuperioodil teostavad Eestis kõrgeimat seadusandlikku võimu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja täitevalitsuslikku võimu Eesti Vabariigi Valitsus. Omavalitsusüksuste võimuorganiteks on vastavad volikogud. Eesti Vabariigi Ülemnõukogul on õigus kehtestada vajaduse korral vabariigis eriolukord.

4. Kõik seni Eesti territooriumil toimivad normatiivaktid kehtivad kuni Eesti Vabariigi Ülemnõukogu või Eesti Vabariigi Valitsus neid ei tühistata, ei muuda või kui nad ei ole vastuolus käesoleva seadusega või järgnevatel Eesti Vabariigi õigusaktidega.

5. Õigusemõistmist Eestis teostavad NSV Liidu kohtuvõimust lahutatud sõltumatud Eesti kohtud, kes juhinevad õigusemõistmisel käesoleva seaduse 4. paragrahvist.

Eesti kohtute poolt süüdimõistetud Eesti alalised elanikud kannavad karistust üksnes Eesti Vabariigi territooriumil

6. Majandusvaidlusi ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel lahendab Eesti Vabariigi Riiklik Arbitraaž.

7. Eesti Vabariigi prokuröri kinnitab ametisse Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Ülemnõukogu esimehe ettepanekul.

Maakondade ja linnade prokurörid nimetab ametisse Eessti Vabariigi prokurör ja kinnitab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu.

8. Eesti Vabariik tagab Eesti Vabariigi kõigi elanike rahvusvahelistest üldtunnustatud normidest tulenevad sotsiaalsed, majanduslikud ja kultuurialased õigused ja poliitilised vabadused.

Eesti Vabariigi elanike poliitilised õigused ja vabadused määratakse eraldi aktiga kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega.

NSV Liidu sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete seisund Eestis määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liiduga sõlmitavate kokkulepetega.

Eestist ümber asuda soovivate NSV Liidu kodanike ümberasumise tagatised määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liidu või vastava liiduvabariigi või iseseisva riigiga sõlmitavate kokkulepetega.

9. Eesti Vabariik tagab kõigile elanikele usuvabaduse, sealjuures vabaduse tunnistada oma usku, saada ja anda usuõpetust, kuuluda kirikusse või usuorganisatsiooni ja täita selle tavasid.

10. Kõik Eesti Vabariigis tegutsevad riigiorganid, ettevõtted, asutused, organisatsioonid ja üksikisikud on kohustatud täitma Eestis käesoleva seaduse alusel kehtivaid seadusi ja teisi normatiivakte.

11. Käesolev seadus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. Rüütel

Tallinn, 16. mail 1990.

Seaduseelnõu Eesti valitsemise ajutisest korrast esimene lugemine oli 9. aprillil, teise istungjärgu esimesel istungil. Ettekande tegi **Arvo Junti**: *30. märtsil võtsime vastu otsuse Eesti riiklikust staatuses. See otsus toetub mitte ainult meie soovile, meie mõttejõule, ta toetub Eesti NSV Ülemnõukogu 1988. aasta 16. novembri otsustele, Ülemnõukogu 1989. aasta 12. novembri otsusele, NSV Liidu rahvasaadikute kongressi 1989. aasta 24. detsembri otsusele, NSV Liidu – Saksamaa vahel sõlmitud salalepete tühistamisele ja ka Eesti NSV rahvasaadikute üldkogu otsusele 2. veebruarist 1990. aastal. [---] Kuna tegemist on ühelt seisundilt teisele üleminekuga, õigemini, taastava tegevusega, vajame ka vastavat poliitilist, majanduslikku ja õiguslikku mehhanismi. Selleks üleminekumehhanismi õiguslikuks vormiks võiks olla valitsemise ajutine kord. Selles peaksid olema fikseeritud järgmised momendid. Kõigepealt Eesti seaduste jõud; vahekord NSV Liidu seadustega ja rahvusvahelise õigusega; Ülemnõukogu, valitsuse, prokuratuuri, arbitraaži ja teiste institutsioonide seisund, roll ja ülesanded; majandussüsteemi olemuse ja toimimise põhimõtted ning inim- ja kodanikuõiguste kaitse süsteem (Ülemnõukogu stenogramm, 9. aprill 1990).*

Kaasettekandeks läks kõnetooli **Endel Lippmaa**, kellele juhataja oli andnud sõna kui Nõukogude Liidu rahvasaadikule: *Mida tähendab nüüd restitutsioon, mille te, lugupeetud rahvaesindajad, otsustasite 30. märtsil? See tähendab meie baasnormi muutust sõltuvalt Eesti NSV baasnormist sõltumatule Eesti Vabariigi baasnormile.*

Mis võimaldab seda teha, õieti kohustab seda tegema? See on tagasipöördumine seaduslikule alusele, sest eelmine on ebaseaduslik. [---] Meil kestab juba 30. märtsist alates üleminekuperiood. Selletõttu on meil väga vaja ajutise valitsemise korda ja selle korra kehtestamine ei ole enam konstitutsiooni muutus, kuna konstitutsiooni, lugupeetud rahvaesindajad, te muutsite ära juba 30-ndal (op. cit.).

Mõistagi kõneles **Endel Lippmaa** ka Eesti Vabariigi okupeerimisest ja okupatsiooniperioodist, ning kohe palus **Vladimir Malkovski** tal nimetada okupatsiooni kolm tunnust. Saanud vastuse, küsis ta, missuguseid kolme okupatsiooni tunnust näeb kaasettekandja tänases päevas. **Lippmaa** tõi näiteks Leedu sündmused, kui Leedu oli iseseisvuse välja kuulutanud ja Nõukogude seaduste järgi valitsuse moodustanud. **Endel Lippmaa**: *Mingit seadust Liidust väljaastumise kohta veel ei olnud ja seetõttu ei saanud Leedut süüdistada ka ebaseaduslikus tegevuses. Ja vaatamata sellele viis okupeeriv*

armee punase risti lippu kandvast asutusest – haiglast – noormehed ära. Seda tavaliselt ei teinud isegi sõdivad pooled Teise maailmasõja ajal, punase risti lipu alt ei viidud inimesi minema (op. cit.).

Kui **Lippmaa** lõpetas, leidis **Nikolai Zahharov** põhjust rõõmustada, et isiklikult tema polegi siis okupant, küll aga on seda sõjaväelased. Sellega ei saanud jälle kuidagi leppida teine **Nikolai**, kindral **Aksinin**: *Okupatsioon on sõjaväelaste võim. Aga kes on Eestis võimul? Kas sõjakomissar **Pöder**, komandant või meie Ülemnõukogu (tõlge, op. cit.)?*

Endel Lippmaa: *Võim kuulub sellele, kes võimu teostab. Kui meie Ülemnõukogu ei saa otsustada, kes saab Eestisse sisse sõita, kes saab viisa ja kes ei saa, siis järelikult meile võim piiride üle ei kuulu (op. cit.).*

Istungi juhataja **Ülo Nugis** andis teada, et Ülemnõukogu liikmete allkirjadega on saabunud protest, kuna **Endel Lippmaa** olevat osutanud sellele, et okupandid on ainult Eestis asuvad sõjaväelased.

Töö- ja kodukord nägi ette, et esimesel lugemisel kuulatakse ära ettekanne ja kaasettekanne ning juhtivkomisjoni informatsioon eelnõu kohta. Seda aga veel polnud, sest komisjonid olid alles valitud ja õiguskomisjon pidi just sel päeval tööle hakkama. Esimene lugemine katkestati.

Seda jätkati 18. aprillil, ja toimus see siis koos sümboolikaseaduse esimese lugemisega.

Õiguskomisjoni esimees **Tõnu Anton**: *Valitsemise ajutise korra projekti on õiguskomisjon arutanud 3 korral. Järeldus: esimesel istungjärgul välja jagatud kaheleheküljeline projekt on visandlik ja ei hõlma neid õiguslikke garantiisid, millest me rääkisime otsuses Eesti riiklikust staatusest.*

Vaatamata sellele, et õiguskomisjonis puudub üksmeel, millist dokumenti on meil vaja selleks vastu võtta, et kehtestada valitsemise ajutine kord, ja millele peaks valitsemise ajutine kord tuginema, on mul võimalik ette kanda komisjoni arvamused antud projekti suhtes ja ka mõned ettepanekud (Ülemnõukogu stenogramm, 18. aprill 1990).

Asunud tutvustama Ülemnõukogu liikmetelt laekunud ettepanekuid, jõudis õiguskomisjoni esimees ka alternatiivse projektini, mis komisjonile oli edastatud Eesti Komitee kaudu järgmise kaaskirjaga: *Eesti Komitee juhatus oma koosolekul 15. aprillil 1990. a otsustas volitada Eesti Komitee abiesimeest **Kaido Kama**, ENSV Ülemnõukogu saadikut, esitama Eesti NSV Ülemnõukogule ajutise valitsemise korra seaduseelnõu, mille on koostanud Eesti Komitee liige **Jüri Adams** (op. cit.).*

Detsember 1990

Maasaadikute grupp, mille moodustasid Eesti maakondadest valitud Ülemnõukogu liikmed, oli 29. märtsil 33-liikmeline. Jaanipäevaks oli neid vaid 22, septembris 1990 moodustati 7- liikmeline Maarahva saadikurühm. Pildil on neisse kuulunud saadikutest Toomas Kork, Arvo Sirendi, Lembit Arro, Tõnu Saarman, Ants Käärma ja Uno Anton

Tõnu Anton märkis, et kahjuks ei osanud õiguskomisjon sellest kirjast välja lugeda Eesti Komitee kui kollegiaalse organi seisukohta selle projekti suhtes, kuid lisas, et **Jüri Adams** on ära teinud suure töö, mis baseerub 1937. aasta põhiseadusel. Õiguskomisjoni esimehe sõnul oli põhiküsimuseks, kas Eesti NSV konstitutsioon kehtib või mitte. Eitav vastus tähendaks vähemalt õiguslikku anarhiat, jaatavalt vastates tuleks lahendada valitsemise ajutise korra ja Eesti NSV konstitutsiooni vahekord. Aga sellele olevat 4 erinevat varianti, millest mõni oleks väga hea üleminekuperioodi alguses, mõni hoopis selle lõpus. Ja vastamist nõudvat küsimus, kas 37. aasta põhiseadus vastab meie huvidele ainult teoreetiliselt või ka sisuliselt. Ettekannet lõpetades ütles **Tõnu Anton**: *Töö jätkamiseks teeme ettepaneku, et Ülemnõukogu Presiidium moodustaks töögrupi, mis hõlmaks spetsialiste rahvusvahelise õiguse ja riigiõiguse alal, praktikuid ja kindlasti ka meie saadikuid. Samuti teen Ülemnõukogule ettepaneku, et arvestades arutatava küsimuse erakordset tähtsust, võiks töögruppi juhtida Ülemnõukogu asejuhataja proua **Marju Lauristin** (op. cit.).*

Küsimusi õiguskomisjoni esimehele ei olnud, **Ülo Nugis** tegi talle ettepaneku asuda arutelu projekti koostamisele ning andis sõna **Kaido Kamale** komisjoni informatsiooni jätkamiseks. See ütles: *30. märtsi otsus on loonud juriidiliselt väga keerulise olukorra. Eesti NSV konstitutsioon ja NSV Liidu seadused on sama kehtetud kui ka enne 30. märtsi. Selles mõttes kindlasti on Ülemnõukogu legitiimsus tõusnud.*

[---] Nüüd konkreetselt ajutise valitsemise korra juurde. Millisest õiguslikust baasnormist me lähtume üleminekuaja jooksul? Rahvarinde poolt pakutud variant lähtub Eesti NSV-s praegu maksvast õiguslikust baasnormist. **Jüri Adamsi** variant lähtub (see ei ole mitte 1938. aasta põhiseaduse kehtestamine või taaskehtestamine!) Eesti Vabariigi lõpu õiguslikust baasnormist.

[---] Huvitav on mõningane kokkulangevus härra **Uluotsa** ja **Jüri Adamsi** poolt esitatud variantidel. See näitab jälle seda, kuidas äärmused teinekord satuvad küllalt lähedale. Härra **Uluotsa** pakutud variant on samuti 1938. aasta presidentaalse võimu kehtestamine koos presidendi vetoõigusega. **Jüri Adamsi** pakutud variant tähendab, et Eesti Komiteel on vetoõigus. Kui need variandid ühendada, on Eesti Kongress n.-ö. kollegiaalne esindus (op. cit.).

Kindlasti jäid Ülemnõukogu liikmed istungisaalis sügavalt mõttesse, kuuldes Eesti Komitee vetoõigusest Ülemnõukogu aktide suhtes. Ja kõik said aru, et kui üks ja sama eelnõu on eraldi arutusel

kahes valitud kogus, siis läheb asi venima ja head nahka sellest ei tule.

Olen 18. aprilli istungi edasisel käigul peatunud käesoleva raamatu lehekülgedel 47–50, kus oli juttu sümboolikaseaduse menetlemisest.

Enne istungi lõppu tuli võtta seisukoht, kuidas arutatud eelnõuga edasi minna. **Tõnu Antoni** koostatud projekt nägi ette selle esimene lugemine lõpetada ja esitada see koos sümboolikaseadusega teisele lugemisele viiendal istungjärgul. Mõlema eelnõu ettevalmistamiseks teiseks lugemiseks moodustada töörühm ja nimetada selle juhiks Ülemnõukogu asejuhataja **Marju Lauristin**. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile tehti ülesandeks nimetada töörühma liikmed kooskõlastatult Eesti Komiteega.

Tiit Käbin oli oma kõnes töökomisjoni moodustamise heaks kiitnud ja pakkunud selle esimeheks **Arnold Rüütli**. Istungisaalis seda ettepanekut ei unustatud.

Tiit Made: *Ma tuletan meelde, et Tiit Käbin tegi ettepaneku panna komisjoni etteotsa Arnold Rüütel. Ma palun hääletada mõlemad kandidaadid kõigepealt läbi (op. cit.).*

Tõnu Anton seletas, et õiguskomisjonil oli olnud teatud kahtlusi, kas **Arnold Rüütel** leiab aega teha komisjonis igapäevast tööd kahe eelnõuga, kuid **Tiit Madet** seletus ei rahuldanud. Tema leidis, et küllap hoopis **Marju Lauristinil** läheb raskeks, kuna saalis tuleb arvatavasti endisest rohkem ka istungeid juhtida, ning palus ikkagi kaaluda **Tiit Käbini** ettepanekut panna hääletusele **Arnold Rüütli** kandidatuur.

Tiit Käbin: *Arutelu puhul töökomisjoni esimehe suhtes ütleksin, et vanadel aegadel me nimetasime komisjonide etteotsa n.-ö. auesimehi. Aga praegusel juhul on tõesti vaja pidevat, tegusat tööd. Selletõttu ma nõustun täielikult õiguskomisjoni seisukohaga (op. cit.).*

Toomas Kork: *Me ei ole veel konstruktiivset koostööd seadustanud ja me ei tea, kuivõrd Eesti Komitee on valmis konstruktiivseks koostööks. Mind tegi natuke ärevaks Jüri Adamsi projekt, kus Eesti Komitee võtab endale vetoõiguse kõigi meie otsuste suhtes (op. cit.).*

Kahjuks lõppes **Marju Lauristini** juhitud istung 18. aprillil täiesti ebamääraselt. **Tõnu Antoni** pakutud projekti ega ühtegi ettepanekut selle muutmiseks ei hääletatud, lihtsalt mindi laiali.

Uuesti pidi valitsemise ajutine kord arutelu objektiks olema viiendal istungjärgul 8. mail, aga sinna see ei jõudnud. Kui 7. mail viienda istungjärgu päevakorda kinnitati, oli **Enn Põldroos** öelnud: *Meil*

oli paketis seaduseelnõu ajutise valitsemise korrast, mis on praegu takerdunud läbirääkimistesse ja raskustesse, kusjuures üheks viimaseks tõsiseks probleemiks on see, kas selle seaduse järgi Ülemnõukogul ja Eesti valitsusel on õigus oma välispoliitiliseks tegevuseks või kuulub välispoliitilise tegevuse õigus Eesti Komiteele (Ülemnõukogu stenogramm, 7. mai).

16. mai istung algas Toompeal ärevas õhkkonnas, eelmisel päeval oli Lossi platsil toimunud intrite miiting, mille käigus lossivärvavad maha murti ja õue tungiti. Istungit juhatas **Ülo Nugis**, valitsemise ajutise korra seaduseelnõu tuli teisele lugemisele, kuigi esimene oli jäänud ametlikult lõpetamata. Ettekandeks sai sõna **Marju Lauristin**, kes 18. aprillil oli pakutud kahe konstitutsioonilise eelnõuga tegeleva töörühma juhiks: *Töörühm oli kogu oma tegevuse vältel kontaktis analoogilise töörühmaga Eesti Komitee juures ja nende kontaktide jooksul selgusid nii võimalused jõuda konsensuseni põhiküsimustes kui ka need aspektid, milles tekkisid tõsised diskussioonid ja koguni lahkarmused (Ülemnõukogu stenogramm, 16. mai).*

Saali oli jagatud kaks dokumenti – otsuse projekt Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusprogrammist üleminekuperioodil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni ja valitsemise ajutisest korrast, ning seaduseelnõu Eesti valitsemise ajutise korra alustest. Seega ei sätestatud mitte enam korda, vaid korra aluseid. Niisugust raamdokumenti võisid edaspidi täiendada konkreetsed õigusaktid vastavalt üleminekuperioodi dünaamikale. Saalist esitati küsimusi.

Mai Kolossova: *Me peame vastu võtma väga tugeva seaduse. Kas see on läbinud Ülemnõukogu ekspertiisikomisjoni (op. cit.)?*

Marju Lauristin: *See on läbinud ekspertiisi peale Ülemnõukogu Presiidiumi istungit. Peale viimast istungit me istusime veel eraldi koos ja töörühma juures oli ka ekspertgrupp, kuhu peale Ülemnõukogu ekspertide kuulusid veel ka justiitsminister ja mitmed vabariigi juhtivad eksperdid (op. cit.).*

Illar Hallaste: *Meie seaduse 9. punkti praeguse numeratsiooni järgi on jäänud sisse viimata üks parandus, millest juttu oli. Nimelt: Eesti Vabariik tagab kõigile kodanikele usuvabaduse, on siin öeldud. Peaks olema "kõigile elanikele" (op. cit.).*

Marju Lauristin: *Ma vabandan Illar Hallaste ees, see parandus on sisse viidud, ma lihtsalt unustasin ta lugemata. Seal oli tõepoolest, et Eesti Vabariik tagab usuvabaduse kõigile kodanikele, ja*

loomulikult ei ole küsimus kodanike usuvabaduses, vaid ikkagi kõigi elanike usuvabaduses (op. cit.). Rahvasaadikutel oli öelda mõndagi, mida komisjonil arvestada tuli. Seaduseelnõu 10. punktis oli, et kõik Eestis tegutsevad riigiorganid, ettevõtted, asutused jne peavad täitma Eestis kehtivaid seadusi ja teisi normatiivakte, kuid **Aleksandr Labassov** juhtis tähelepanu asjaolule, et näiteks merekauba-veo valdkonnas pole Eesti seadusi olemaski, on Nõukogude Liidu omad.

Marju Lauristin: *Ma tänan Aleksandr Labassovit selle tõesti väga olulise paranduse eest. Me peame selle küsimuse ilmselt eraldi läbi vaatama ja mul on teile palve, kui te saaksite teha ettepaneku, kuidas vastuolu selles küsimuses lahendada (op. cit.).*

Ülo Uluots: *Ma tahtsin avaldada sõltumatute demokraatide arvamust esitatud dokumentide kohta. See arvamus on positiivne. Võrreldes esimesel lugemisel olnud dokumentidega on nad täiesti põhimõtteliselt vastuvõetavad, tehtud parandused ja täpsustused selle juurde arvatavasti olid asjalikud. Kuid meie arvamise järgi nii otsus kui seadus, me ei saa teda nii detailiseerida, sellisel juhul ta muutuks põhiseaduseks. Antud dokumendid, ma leian, on just praegu ajakohased, nad annavad ainult põhimõttelised seisukohad üleminekuperioodiks (op. cit.).*

Istung kulges üsna rahulikult, siis aga lõi äkki välk sisse. **Kaido Kama**, kes oli eelmisel nädalal sümboolikaseaduse vastuvõtmisel otsustanud mitte hääletada, alustas sellest, kuidas valmisid kaks täiskogule esitatud dokumenti: *Nagu teada, oli nii Ülemnõukogu kui Eesti Komitee poolt moodustatud töögrupp ajutise valitsemiskorra või üleminekuperioodi ajutise valitsemiskorra väljatöötamiseks, kusjuures selle töö eesmärk pidi olema täpne Eesti Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahekordade sätestamine üleminekuperioodil. Isiklikult pidasin ja pean ka praegu sellist koostööd väga vajalikuks, ja arvan, et taoline kindel vahekordade sätestamine on ainus võimalus tulla välja Eesti poliitika praegusest ummikseisust. Vastasel juhul võivad sündmused Eestis hakata üha sarnanema neile sündmustele, mis praegu toimuvad Rumeenias. [---] Eesti Komitee poolne töörihm lähtus oma töös sellest, et see koostöö peaks toimuma pariteetsetel alustel, mis oleks tähendanud mõlemapoolseid kompromisse. See tähendab, et ühelt poolt oleks pidanud Ülemnõukogu minema kompromissidele ja loobuma osast omale seni kuulunud ainuvõimust, kui palju me võimust siin üldse rääkida saame. Teiselt poolt oleks ka Eesti Kongress ja Eesti Komitee pidanud osaliselt*

15. jaanuar 1991

Pavel Panfilovi tähetund. Hetkel on Lossiplatsil Interliikumise miiting ja just temale on usaldatud ette lugeda miitinguliste nõudmised: viivitamatult peatada hinnatõus, taastada vabariigis N Liidu ja Eesti NSV põhiseaduse toime ja moodustada kvootide alusel rahvusühitsusvalitsus. Kui ööpäevaga nõudmisi ei täideta, taotletakse valitsuse eruminekut, Ülemnõukogu laialisaatmist ja uusi valimisi

loobuma oma senisest juriidilisest puhtusest, kuna ta oleks sellega hakanud tegema koostööd okupatsioonivõimu organiga. Ja kindlasti oleks taolise reglementeeritud koostöö juures ka toimunud Ülemnõukogu legitimeerimine Eesti Kongressi poolt (op. cit.).

Seda on tagantjärele õige imelik lugeda. Milleks küll Ülemnõukogule Eesti Kongressi „legitimiseerimist“ vaja oli? Kumb neist aasta ja kolm kuud hiljem Eesti iseseisvuse taastamise otsuse vastu võttis?

Kama juhtis tähelepanu tema meelest õiguslikult absurdsele olukorrale, kus on kaks Eesti Vabariiki: *Üks Eesti Vabariik, mis eksisteerib ikka veel edasi de jure ja mille õiguslikku eksistentsi ei ole keegi katkestanud. Ja siis on üks Nõukogude Liidu territoriaalne üksus, mis on nimetanud end Eesti Vabariigiks, mida juhib administratsioon, kes nimetab ennast Eesti Vabariigi Valitsuseks ja mille esinduskogu annab välja pabereid, mille nimi on „Eesti Vabariigi seadused“.*

Ja nüüd ma olen kahjuks sunnitud teatama, et mina ei ole selle teise Eesti Vabariigi kodanik, mina olen selle esimese Eesti Vabariigi kodanik, mis õiguslikult eksisteerib, ja seega ei ole mul ka võimalik osaleda selle teise vabariigi asjade otsustamisel. Kui mind valiti Eesti NSV Ülemnõukogusse, siis ei antud mulle mandaati Eesti Vabariigi asjade otsustamiseks. Ma lõpetan oma sõna selle avaldusega, et ma osalen edaspidi Ülemnõukogu töös, mis puudutab tööd komisjonides, seadusandlikku initsiatiivi ja kõike muud taolist, aga ma ei saa osaleda hääletamisel (op. cit.).

See oli paljude jaoks šokk.

Juhan Telgmaa: *Ma ei taha siin teiste aega raisata, kuid palun, et **Kaido Kama** siin mõne sõnaga selgitaks, kuidas mina, Eesti Vabariigi kodanike poolt valitud saadik Ülemnõukogus, olen ebaseaduslik võimu usurpeerija (op. cit.)?*

Kaido Kama: *Kas ma pean vastama (op. cit.)?*

Kalju Koha: *Hr. juhataja, Eesti Vabariigi kodanik **Kalju Koha** esitab Eesti Vabariigi kodanikule küsimuse: kelle nimel te esinete praegu? Kas **Kaido Kama** nimel, rahvaerakonna, Eesti Komitee või Eesti Kongressi nimel? Teine küsimus: kas ERSP, kes pidevalt eitab Ülemnõukogu, paludes temalt registreerimist, tunnistab siis Ülemnõukogu? See tähendab, me ei tunnista te võimu, kuid jagage meile natuke võimu (op. cit.).*

Kaido Kama: *Ma esinen enda nimel, ERSP eest ma ei tea vastuseid anda, kuna ma ei ole ERSP liige (op. cit.).*

Jaak Jõerüüt: *Lähtudes väitest, et Eesti Vabariigi Ülemnõukogu nüüd ja praegu on okupatsioonivõimu uus fassaad, ja lähtudes sellest, mis toimus siin eile, kus rühm rünnakrühmlasi ründas täiesti konkreetset okupatsioonivõimu uut fassaadi ja sisu, kas seda eilset rünnakut tuleb nüüd nimetada Eesti vabadusvõitluseks (op. cit.)?*

Kaido Kama: *Ma küsin siis vastu: kas see, et ühe provintsi üks elanikkonna osa mässab provintsi võimu vastu, ongi siis sõltumatu riigi tunnus või (op. cit.)?*

Anatoli Novohatski: *Mul on väike küsimus härra **Kamale**. Öelge palun, kui Ülemnõukogu võttis vastu sümboolikaseaduse, kas te hääletasite selle eelnõu poolt, vastu või jäite erapooletuks (tõlge, op. cit.)?*

Kaido Kama: *Ei võtnud hääletamisest osa ja ei ole sellest saadik hääletamisest osa võtnud (op. cit.).*

Enn Põldroos, kes juba enne Ülemnõukogu volituste algust oli kõige suurema ohuna näinud just kaksikvõimu ohtu, leidis, et kuigi kaks töörühma said seekord oma ülesandega hakkama, ei saa seda koostööks lugeda, kui jagatakse ära, et ühed tegelevad ustega, teised akendega, ja ongi asjad korras: *Koostöö toimub siis, kui on sisuline koostöö tahe. Mulle tundub, et ta on tekkinud ja ta on viljakas sellisel juhul. Kui seda tahet ei ole, siis mingi reglementeerimine ei aita. Teiselt poolt muudaks selline kahekojalisuse süsteem jooksvas töös, ma kardan, meie tingimustes niigi mitte eriti viljaka tegevuse päris viljatuks ja blokeeriks igasuguste seaduste vastuvõtmise ka juhul, kui kõige paremad inimesed mõlemal pool koos istuvad. Ta lihtsalt meie tingimustes ei toimi (op. cit.).*

Kaido Kama: *Tähendab, need eilsed ja üleilsed kohtumised ei käsitlenud enam võimalikku ühisteksti, mis on vastuvõetav nii Ülemnõukogu kui Eesti Kongressi poolt ja mis hakkab kehtima pärast nende kahepoolset vastuvõtmist. Sellest ajast oli see aeg möödas (op. cit.).*

Uno Anton: *Härra **Põldroos** küsis ära küsimuse, aga ma ikka sooviks **Kaido Kamalt** küsida. Teie omapoolne nägemus olukorrast, kus me oleme, ja missugune see koostöö siis peaks olema? Selgelt on ju näha, et te praegu ei ole rahul Ülemnõukogu tööga. Kas te ei karda, et oma avaldusega te isoleerite ennast ära mitte ainult Ülemnõukogust, vaid ka oma valijatest (op. cit.)?*

Kaido Kama: *Mina olen oma poliitikat kogu aeg teinud niimoodi, et ma saan iseenda ees ausaks*

jääda. Sellisena on mind ka siia kogusse ja Eesti Kongressile valitud ja ma ei arva, et ma peaks hakkama käituma kuidagi teisiti (op. cit.).

Heinrich Valk: Kas teie keeldumine Ülemnõukogus hääletamisest on seotud teie valijate sooviga, et teie tegutseksite Eesti iseseisvumise vastu? Kui valijad ei ole teid selleks volitanud, keda te siis siin esindate? Kas oma valijaid või ainult iseennast (op. cit.)?

Kaido Kama: Küsimus, kuivõrd me siin kedagi esindame, on üsna keeruline asi. Tähendab, ma rõhutan veel kord: mind valiti Eesti NSV Ülemnõukokku ja erinevalt mitmetest teistest nii-ütelda paremradikaalidest pidasin ma selles töös osalemist võimalikuks ja ma arvan, et sellest minu osalemisest selle siinse kogu töös on ka kasu olnud. Ma arvan, et sellest tööst on ka edaspidi kasu, aga mul ei ole eetilisel ega moraalselt võimalik osaleda Eesti Vabariigi seaduste vastuvõtmisel, mida ei tee organ, kes oleks Eesti Vabariigi seaduslik võimuorgan (op. cit.).

Istungi juhataja kuulutas välja vaheaja.

Pärast vaheaega õnnestus eelnõu arutamise juurde tagasi tulla. **Jaak Allik** küsis, kas pärast nende aktide vastuvõtmist on Eesti tee veel millegi poolest Leedu omast erinev. **Marju Lauristin** vastas, et Eesti läheb oma teed, Leedu oma teed. Leedu alustas sellest, et kuulutas ennast iseseisvaks, Eesti kuulutas välja üleminekuperioodi, kuid minnakse siiski ühes suunas.

Mikk Titma: Küsimuse tuum seisneb selles, et konfliktis NSV Liidu valitsuse ja presidendiga asetavad need kaks dokumenti meid enam-vähem samasse olukorda nagu Leedu. Seda on vaja väga selgelt endale teadvustada, et põhimõtteliselt erinevust ei ole. Siit nähtavasti johtub terve rida praktilisi järeldusi, mida Ülemnõukogu kui organ peab endale ka lahti mõtestama (op. cit.).

Venelastest saadikute üsna pika vaikimise katkestas **Sergei Petinov**, kes tegi ettepaneku seaduseelnõu koos otsusega valitsuse tegevusprogrammi kohta panna rahvaarutelule ja siis arutada seda juba lõplikus redaktsioonis. **Jevgeni Kotšegarov** tundis muret sõjaväelaste ja nende perekondade sotsiaalsete ja majanduslike õiguste pärast, kuni kokkulepe Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel veel puudub. Teda häiris, et ta ei tea, kuidas hakkab seda sätestav punkt 7 välja nägema lõppvariandis.

Nikolai Aksinin: Seoses lugupeetud **Marju Lauristini** poolt esitatud dokumendi selgelt väljendatud ettevalmistamatusega, samuti ettepanekute mitteveenvate, vahel ka demagoogiliste tõlgendustega

ning seoses selle dokumendi mittetäieliku seostatusega rahvusvaheliste õigusnormidega teen ettepaneku tagastada see dokument komisjonile viimistlemiseks ja panna ta kolmandale lugemisele (tõlge, op. cit.).

Juri Jevstignejev ühines **Nikolai Aksinini** ettepanekuga viia otsus kolmandale lugemisele, **Pavel Grigorjev** toetas **Petinovi**, et eelnõu koos kõigi vastuvõetud parandustega avaldada ajalehtedes ning kuulata ära valijate arvamused. **Vladimir Jermolajev** aga kurtis, et ei suuda ette kujutada, kuidas vabariik sellest kriisist väljub ning palus ilmutada kainet meelt, mitte kiirustada, mõelda.

Mart Laar: *Esiteks tahaks ütelda, et on väga meeldiv Ülemnõukogu tänane tööstiil. Selle asemel et hakata lõputult soiguma ja rääkima, kuivõrd jube üritus eile toimus (see ei tähenda seda, et see üritus poleks jube olnud!), on Ülemnõukogu väga asjalikult asunud tõesti selle kallale, mida ta peab tegema. Nimelt arutama ja tegema ettepanekuid, tõsiselt kaaluma dokumenti. See on tegelikult kõige parem ja selgem vastus igasugustele katsetele siin okupatsioonivõimu tugevdada. Ja selles, et need dokumendid selliseks vastuseks on, selles olen mina vähemalt veendunud. [---] Eesti kristlik-demokraatliku saadikurühma nimel on mulle tehtud ülesandeks toetada nimetatud kahe dokumendi vastuvõtmist (op. cit.).*

Tutvustanud õiguskomisjonis kahel päeval vastu võetud otsusi eelnõude päevakorrapunktis aluseks võtmise, tööühma tegevuse jätkamise ja **Vitali Menšikovi** selle koosseisu arvamise kohta, ütles **Tõnu Anton** lõpuks: *Ja neljandaks: õiguskomisjon on seisukohal, et ka siis, kui on vajalik dokumentide kolmas lugemine, on võimalik seda teha täna, ja õiguskomisjon kutsub kõiki kolleege üles töötama seni, kuni need dokumendid saavad täna vastu võetud (op. cit.).*

Ülo Nugis: *Lugupeetud Ülemnõukogu, kuna on tegemist väga tähtsate otsustega, mul oleks selline ettepanek, et me kordaksime kohaloleku kontrolli. Kordame kohaloleku kontrolli. Nagu näete, on erinevus. Kohal on 92 saadikut.*

Lugupeetud Ülemnõukogu, kes on selle poolt, et täna läbiviidavad hääletused põhimõttelistes küsimustes – aga põhimõtteliste all me mõtleme sisuga seonduvat ja protseduuridega seonduvaid küsimusi – me viime läbi nimeliselt? Palun hääletada! Selle ettepaneku poolt on 80 saadikut, vastu 5, erapooletuks jäid 6 (op. cit.).

17. jaanuar 1991

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed Vladimir Lebedev (vasakul) ja Sergei Petinov istungisaali boksis. Alates keskpäevast on nad kuulutanud välja näljastreigi, sest nende avaldusele, mille Petinov eelmisel päeval oli ette lugenud ja milles korraldati miitinguliste nõudmisi 15. jaanuarist, kuid nõuti ka Ülemnõukogu dokumentide saatmist ÜRO inimõiguste komiteesse juriidilisse ekspertiisi, ei ole reageeritud

Veel hääletati kahe dokumendi, redaktsioonikomisjonis ette valmistatud seaduseelnõu ja otsuse eelnõu aluseks võtmist, mille poolt anti 77 häält, ning eelnõude kolmanda lugemise päevakorda võtmist. Selle poolt oli 76 saadikut. Menetlemine oli jõudnud redaktsioonikomisjoni lõppstõnani.

Marju Lauristin: *Meie tänane otsustamine ei muuda, julgen ma väita, meie olukorda ohtlikumaks, kui ta on, kuid ta muudab selle selgemaks, muudab ta kindlamaks. Meie lähtepositsioonid läbi-rääkimistel saavad hoopiski täpsemini määratletud ja selletõttu on ka lahenduse leidmine loodeta-vasti hõlpsam (op. cit.).*

Päris selge, et lõppstõnas ei saanud mööda minna ettepanekutest avaldada eelnõud ajakirjanduses ja korraldada üldrahvalik arutelu.

Marju Lauristin: *Arvan, et veel kuu aega tagasi oleksime seda tõsiselt kaalunud, võib-olla ka posi-tiivselt otsustanud. Oleksin seda vähemalt isiklikult kindlasti pidanud oluliseks. Samal ajal on täiesti selge, et nüüd, kus meid on asetatud ultimatiivsete nõudmiste õhkkonda, kaasa arvatud nõudmine lõpetada Ülemnõukogu tegevus, nõudmine Ülemnõukogu esimehe tagasiastumiseks, kusjuures need ultimatiivsed nõudmised on tulnud sellesama organisatsiooni poolt, keda siin praegu esindab lugu-peatud rahvasaadik **Petinov**, nõudes meie tänase otsuse edasiliikkamist, omandab ettepanek üld-rahvalikust arutelust, ma ütleks, vähemasti kahemõttelise iseloomu (op. cit.).*

Lõppstõna ei lõpetanud veel teist lugemist. Paluti sõna ja peeti kõnesid, avaldati arvamusi, tehti ettepanekuid, nõuti parandusi, kuulutati välja mitu vaheaega, aga põhiline oli juba öeldud. Teine lugemine lõpetati, eelnõud suunati kolmandale lugemisele.

Jälle tuli ettekanne **Marju Lauristinilt**, olid küsimused ja sõnavõttud, ühiselt sai selgemaks räägitud mõnegi sätte sõnastus, siledaks lihvitud mõnigi krobedam seisukoht.

Seadus Eesti valitsemise ajutise korra alustest võeti vastu 74 poolthäälega, vastu oli 10, erapooletuks jäid 2.

Otsus Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusprogrammist üleminekuperioodil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni ja valitsemise ajutisest korrast sai 72 poolthäält, vastu oli 10, erapooletuks jäid 2.

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

Eesti riiklikust iseseisvusest

Lähtudes Eesti Vabariigi järjekestvusest rahvusvahelise õiguse subjektina, toetudes 1991. aasta 3. märtsi rahvahääletusel Eesti elanikkonna selgesti väljendatud taht-avaldusele taastada Eesti Vabariigi riiklik iseseisvus, arvestades 1990. aasta 30. märtsi Eesti NSV Ülemnõukogu otsust „Eesti riiklikust staatusest“ ja Eesti NSV Ülemnõukogu deklaratsiooni „Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst“, võttes arvesse, et NSV Liidus toimunud riigipööre seab tõsisesse ohtu Eestis toimuvad demokraatlikud protsessid ning on teinud võimatuks Eesti riikliku iseseisvuse taastamise NSV Liiduga kahepoolsete läbirääkimiste teel

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

1. Kinnitada Eesti Vabariigi riiklikku iseseisvust ja taotlema Eesti Vabariigi diplomaatiliste suhete taastamist.

2. Eesti Vabariigi põhiseaduse väljatöötamiseks ning rahvahääletusele esitamiseks moodustada Põhiseaduslik Assamblee, mille koosseis kujundatakse delegeerimise teel Eesti Vabariigi kõrgeima seadusandliku riigivõimuorgani Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ning Eesti Vabariigi kodanikkonna esinduskogu Eesti Kongressi poolt.
3. Viia läbi Eesti Vabariigi uue põhiseaduse järgi Eesti Vabariigi parlamendivalimised 1992. aasta jooksul.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. Rüütel

Tallinn, 20. augustil 1991.

Otsus Eesti riiklikust iseseisvusest oli ehk kõige kaalukam akt üldse, mida Eesti Vabariigi Ülemnõukogul kaks ja pool aastat kestnud volituste ajal vastu võtta tuli. Pärast seda akti hakkas kohe midagi muutuma ja muutus kiiresti. Väga lühikese ajaga tunnustas meie iseseisvust mitu korda rohkem riike kui neid maailmas üldse olemas oli sel aastal, mil me oma iseseisvusest ilma jäime. Ja nelja nädala pärast olime Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liige. Uskumatu!

Ometi, nii imelik, kui see ka on, just 20. augusti otsust, seda oma kõige kaalukamat, kõige tähtsamat akti Ülemnõukogu tavakohaselt, normaalselt menetleda ei saanudki. Asjad läksid nii, et selleks lihtsalt ei olnud mingit võimalust.

Ülemnõukogus oldi tegelikult juba pärast 19. augusti keskpäeva tugevalt seda meelt, et nüüd tuleks iseseisvuse küsimuses astuda otsustav samm. Kui seni loodeti, et tee iseseisvumisele avavad läbirääkimised Moskvaga, siis pärast võimuhaaramist vanameelsete poolt ei kahelnud enam keegi, et need lootused tuleb maha matta. Mida tuleks teha ja kuidas, seda arutati juhatuses, vanematekogus, fraktsioonides ja saadikurühmades, kohvikus ja sööklas, trepil ja fuajeedes. Umbes oli juba teada, kuidas Ülemnõukogu liikmed meelestatud on, ja üksmeelt selles küsimuses ei olnud.

Nüüd peaks küsima, mis toimus samal ajal Eesti Komitees?

Ülemnõukogu liikmed **Mart Laar** ja **Illar Hallaste**, kes kindlalt hoidsid Eesti Kongressi joont, ei tahtnud mitte mingist riiklikku iseseisvust puudutavast dokumendist kuulda. Seda polevat kellelegi vaja, sest Eesti on juba 1918. aastast iseseisev. Ülemnõukogu mingisugune otsus aga pidavat olukorda ainult ähmastama. Kas võis olla, et Eesti Komitees keegi teisiti mõtles? Aga kuidas keegi sai teisiti mõelda, kui Eesti Kongress polnud teatanud, et ta oma I istungjärgul vastu võetud tegevuskavas midagi muutnud oleks? Järelikult ei tohtinud Ülemnõukogu Eesti riikliku ja rahvusvahelis-õigusliku staatuse küsimusi üldse arutada, rääkimata mingi otsuse vastuvõtmisest. Ka käesolevas raamatus on **Enn Põldroos** meenutanud, kuidas valitsemise ajutise korra eelnõu ettevalmistamisel oli teda ja teisigi jahmatanud Eesti Komitee seisukoht, et ka välispoliitikat ei tohiks Ülemnõukogu ega valitsus ajada.

Avaldusest, mille Eesti Komitee juhatus tol päeval vastu võttis, pole kuidagi võimalik välja lugeda, et Eesti Komitee peab vajalikuks ka mingi dokumendi koostamist, mille vastuvõtmiseks siis kavatsetakse ettepanek teha Ülemnõukogule. Seda, et Eesti Komitee enda ükskõik missugune Eesti riiklikku staatust puudutav otsus maailmas arvestamist ja tunnustamist leiaks, ei uskunud eestikomiteelased ilmselt enam ise ka.

Kell 15 kõlas Eesti Raadiost Eesti Komitee juhatuse pöördumine Ülemnõukogu, Valitsuse, eesti-meelsete erakondade ja liikumiste poole. Selles on küll ettepanek ühise nõupidamise korraldamiseks kell 19, kuid kõneldakse vaid kooskõlastatud tegevusest, ei enamast.

Selleks ajaks oli Ülemnõukogu Rahvarinde Ühendus oma koosoleku lõpetanud kindla seisukohaga, et iseseisvuse küsimuses tuleb kiiresti otsus langetada, sest võib juhtuda, et viivitades seda ei jõuagi enam teha ja järgmist võimalust tuleb oodata mine tea kui kaua, võib-olla aastaid.

Ülemnõukogu täiendav 46. istungjärk algas kell 16 ja oli paar tundi kestnud, kui lossi tuli Eesti Komitee esindus. Mida nendega arutati ja kuhu jõuti, jäi enamuse eest saladuseks, aga eelnõust, mida paljud pikisilmi ootasid, polnud kippu ega kõppu. **Peet Kask** hakkas õhtul koguma allkirju, et anda juhatusele üle pöördumine ettepanekuga koostada eelnõu riikliku staatuse muutmiseks ja võtta see päevakorda. Pöördumine anti üle 23 allkirjaga, kuid 19. augusti õhtul ei juhtunud sellega enam midagi.

20. augusti hommikul jõudis Tallinna tänavatele Pihkvast tulnud soomusmasinate kolonn.

Iseseisvumisotsuse eelnõu ei sündinud hommikuks ega sündinud ka lõunaks. Kuigi Moskva oli igasugused rahvakogunemised ära keelanud ja kõrged sõjaväelased olid hommikul Kadriorus Eesti juhtidelt nõudnud koguni Ülemnõukogu istungjärgu katkestamist, algas kell 16 Vabaduse väljakul suur miiting. Rahvas ootas, et Ülemnõukogu iseseisvuse küsimuses otsuse kiiresti vastu võtaks.

Õhtuks tulid Eesti Komitee esindajad jälle Toompeale. **Ülo Nugis** on meenutanud: *Komiteelastel polnud omalt poolt pakkuda ühegi punkti konkreetset sõnastust, kuigi nad eelmisel päeval polnud nõustunud mitte millegagi ühes juba laekunud ja neile tutvustatud eelnõus. Jälle üllatus! See pani mõttes küsima, kas nad ikka üldse tahavadki, et Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise otsus siin*

meie saalis vastu võetakse? Aga ma mõtlesin ka seda, et kuna neil oma varianti pole, läheb ehk selle võrra lihtsamalt ja kiiremini. Ülemnõukogu oli suuteline eksperte kaasates leidma kõigile sätetele sõnastuse, mille vastu ka eestikomiteelastel argumendid otsa said. Ja kui neile lõpuks anti pooled kohad Põhiseaduse Assamblees, võisime otsusega saali ette minna (Kui taastasime Eesti iseseisvuse. Tartu 2008, lk 9–10).

Kell oli 21:48, kui otsuse eelnõu Eesti riiklikust iseseisvusest lõpuks kiireloomulise küsimusena päevakorda hääletati. Eelnõu tekst üllatas vist paljusid Ülemnõukogu liikmeid ebameeldivalt sellega, et Põhiseaduse (tookordse nimetusega Põhiseadusliku) Assamblee koosseisu kujundamisel võeti Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi võrdväärsete osapooltena. Kongressi ja Eesti Komitee senine käitumine Ülemnõukogu suhtes niisugust võrdsust ei lubanud nagu eeldada, eriti kui arvesse võtta, et nende maine oli rahva silmis kahetsusväärset madalale langenud. Kui EMOR juunis 1991 järjekordse küsitluse tegi, leidis ainult 26% vastanutest, et Eesti Komitee tegevust võib pidada tegutsemiseks rahva huvides. Kuid ka nende protsentide taga oli siiski kuni paarsada tuhat inimest, ja nii tähtsa küsimusega rahvast kahte teravalt vastandlikku leeri lüüa oleks võinud olla üsna ebameeldivate tagajärgedega.

Eelnõu arutamiseks saalis ja sellele muudatusettepanekute tegemiseks võimalusi polnud, sest neid ei antud. Kui seda teed oleks mindud, on väga raske ette kujutada, kaua selle menetlemisega aega oleks läinud ja mis sellest lõpuks järele oleks jäänud. Ülemnõukogu juhatajal **Ülo Nugisel** olid selleks istungjärguks erivolitused ja ta oskas neid kasutada. Kuna oli oodata, et vene saadikutelt tuleb laviin vastukõnesid, oli tal kokku lepitud, et nagu ta läbirääkimised on avanud, vajutavad **Jaak Jõerüüt, Enn Põldroos, Heinz Valk ja Rein Veidemann** ennast kiiresti kõnejärjekorda, siis laseb ta sinna tulla ka paaril vene nimel, ning seejärel teatab, kui paljud kõneks võimaluse saavad.

Ettekande otsuse eelnõu kohta tegi **Marju Lauristin**. Talle esitati kokku üheksa küsimust ja enamus neist oli just Põhiseaduse Assamblee moodustamise ja Eesti Kongressi volituste kohta. Läbirääkimisi avades teatas **Ülo Nugis**, et kõnesoovijaid on registreerunud 17, kõnelema pääseb kuus rahvasaadikut.

24. veebruar 1992

Eesti Vabariigi 74. aastapäev. Iseseisvuspäeva esimene tähistamine maailma riikide poolt tunnustatud iseseisvas Eestis pärast 52 aasta pikkust vaheaega. Pika Hermann'i tornis hakkas sinimustvalge jälle lehvima ju alles kolm aastat tagasi. Või tuleks öelda: juba kolm aastat tagasi?
Lipuheiskamise pidulikul tseremoonial Komandandi aias kõneleb Ülo Nugis

Jaak Jõerüüt: *Tänase otsuse loomise valu väljendab taas üksmeele süüdi Eesti ühiskonnas. See on tegelikult ainukene ja põhiline komponent, mille alusel on võimalik riiki taastada. Mul on selle protsessi praeguse käigu üle hea meel. Ma kasutan harva fraasi „rahva tahe“. Ometi tahaksin ma täna seda sõnapaari kasutada (Ülemnõukogu stenogramm, 20. august 1991).*

Enn Põldroos: *Ma mõtlen nendele kümnetele inimestele, kes selle lühikese tee jooksul, kui ma tulin alt Vabaduse väljakult üles Toompeale, mind peatasid ja lausa pisarsilmil ütlesid: „Mehed, tehke see asi ometi kord ära!“ Lugupeetud kolleegid, see tekst on lihvitud eri fraktsioonide ja samuti sõltumatute saadikute jõupingutustega, see on kokkuleppe vili, see on kompromissi vili. Ma palun teid, ma teen teile ettepaneku, et neid vaidlusi, mis on juba toimunud ja mille tulemusena see tekst on paberile pandud, enam uuesti ei alustaks. Võtkem seda teksti kokkuleppena, austagem seda kokkulepet ja kui me vähegi suudame, ärgem esitagem, nagu juba **Jaak Jõerüüt** tegi ettepaneku, siia mingeid parandusettepanekuid. Võtkem ta vastu sellisena, kokkuleppena, nagu ta meile on esitatud, rääkimata sellest, et me ei tea, kas me võime endale lubada pikki arutelusid (op. cit.).*

Heinz Valk: *Eesti iseseisvuse kinnitus on meiepoolne vastuhakk perestroika vastastele, vastuhakk Kremlis võimule tulnud ebaseaduslikkusele ja põhiseaduse vastasusele, mis ohustab maailmarahu ja Euroopa ühtsust ning mis annab väga soodsa tausta meie õiglasele püüdele. Me oleme siinsamas saalis kõnelnud ja veeretanud seda kuuma küsimust peost pihku, sahtlisse ja portfelli. Nüüd on viimane aeg sellisele ebaseaduslikule käitumisele lõpp teha ja meelde tuletada, milliste lubadustega me tulime siia poolteist aastat tagasi. Need lubadused on meil seni täitmata ja meil pole õigust täna siit Toompealt alla minna, kui me käitume argpüksidena ja jätame täitmata rahvale antud sõna. Eesti rahvas vaatab meid, kogu vaba maailm vaatab meid (op. cit.).*

Vladimir Lebedev: *Tahan pöörduda saadikute ja Eesti rahva mõistuse poole. Tahan öelda: „Braavo, Rahvarinne!“, sest rahvarindelased jõudsid järjekordselt värvi muuta, säilitasid ilmselt taas oma võimu ja valitsuse. Seda, milleni see valitsus on meid juba viinud, Eesti rahvas ilmselt teab, aga milleni ta veel viia võib, seda saame arvatavasti varsti teada. [---] Lugupeetud kolleegid, tunnetades õhkkonda saalis ja tundes, et minu sõnad ei jõua teieni, tahaksin öelda, et selles küsimuses meie fraktsioon, meie saadikurühm ei pea võimalikuks hääletamisest osa võtta (tõlge vene keelest, op. cit.).*

Rein Veidemann: *Meil kõigil seisab ees pikk, pikk tee ületada üleminekuperiood iseendas, oma riigis. Nüüd oleme asunud teele. Me teeme selle otsuse hoopis teistsuguses olukorras, tõeliselt oma riigis. Jah, tõsi, olgu pealegi, et täna veel okupeeritud riigis ja sügavas ebamäärasuses ja ohtude keskel, aga siiski omaenda riigis (op. cit.).*

Viimasena sai sõna **Pavel Grigorjev:** *Ma kutsun üles hästi läbi mõtlema meie aktsioone sellises pinevas olukorras. Et pole põhiseadust, mis tagab inimese demokraatlikud õigused ja kõigi sellel maal elavate inimeste võrdsuse, ei tõuse minul isiklikult käsi praegu rohelisele mupule (tõlge, op. cit.).*

Läbirääkimised lõpetati. **Uno Ugandi** tegi ettepaneku korraldada otsuse vastuvõtmiseks nimeline hääletamine. Juhataja teatas, et kirjalikult on niisuguseid ettepanekuid tulnud juba viis, neist esimene **Arnold Rüütlilt**. Kohaloleku kontroll näitas, et saalis on 69 Ülemnõukogu liiget. Ettepanek pandi hääletusele, nimelise hääletamise poolt anti 65 häält, 4 jäid erapooletuks.

Ülo Nugis: *Lugupeetud Ülemnõukogu, kes on selle poolt, et võtta vastu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus „Eesti riiklikust iseseisvusest“? Palun hääletada! Vaja on 53 häält. Selle ettepaneku poolt on 69 rahvasaadikut, vastu ja erapooletuid saadikuid ei ole. Otsus on vastu võetud (op. cit.).*

TÄHTSAMATE RIIGIÕIGUSLIKE AKTIDE HÄÄLETAMINE ÜLEMNÕUKOGUS

30. märts 1990 – Otsus Eesti riiklikust staatusest
8. mai 1990 – Seadus Eesti sümboolikast
16. mai 1990 – Seadus Eesti valitsemise ajutise korra alustest
20. august 1991 – Otsus Eesti riiklikust iseseisvusest

- + poolt
– vastu
o erapooletu
● ei hääletanud
x puudus

1	2	3	4	5	6	7
Jrk. nr	Nimi	Ringkond	30.3.90	8.5.90	16.5.90	20.8.91
1.	Aaskivi, Ülle	Viljandi	+	+	+	+
2.	Abdurahmanov, Zijautdin	(NL relvajõud)	●	x	–	x
3.	Ahaladze, Goderdzi	(NL relvajõud)	●	●	x	x
4.	Ahven, Mati	Jõgeva	+	+	+	+
5.	Aksinin, Nikolai	Tallinn	●	–	–	x
6.	Allik, Jaak	Viljandi	+	+	x	x
7.	Ammas, Andres	Lääne	+	+	+	+
8.	Andrejev, Viktor	Kohtla-Järve	●	0	–	x

9.	Annus, Lembit	Tallinn	●	●	x	x
10.	Anton, Tõnu	Tartu	+	+	+	+
11.	Anton, Uno	Viljandi	+	+	+	+
12.	Arjakas, Küлло	Pärnu	+	+	x	x
13.	Arro, Lembit	Rapla	+	+	+	+
14.	Eller, Hillar	Hiiumaa	○	+	+	+
15.	Ellik, Kaljo	Saare	+	+	+	+
16.	Fjuk, Ignar	Põlva	+	+	+	+
17.	Grigorjev, Pavel	Narva	x	—	x	x
18.	Gussev, Aleksandr	Tallinn	●	x	x	x
19.	Hallaste, Illar	Lääne-Viru	+	+	+	+
20.	Hänni, Liia	Tartumaa	+	+	+	+
21.	Israeljan, Genik	Tallinn	●	●	x	x
22.	Jermolajev, Viktor	Tallinn	●	—	x	x
23.	Jermoškin, Pavel	Kohtla-Järve	●	—	○	x
24.	Jevstignejev, Juri	Sillamäe	●	—	x	x
25.	Junti, Arvo	Pärnumaa	+	+	+	+
26.	Jõerüüt, Jaak	Tallinn	+	+	+	+
27.	Järlik, Rein	Tartu	+	+	+	+
28.	Järvesaar, Ants	Pärnumaa	+	+	+	+
29.	Jürjo, Villu	Võru	+	+	+	+
30.	Kalda, Hillar	Võru	+	+	+	+
31.	Kaljuvee, Lembit*	Lääne-Viru	+	+	+	+
32.	Kallas, Teet	Tallinn	+	+	+	+
33.	Kama, Kaido	Võru	+	●	x	x
34.	Kask, Peet	Tallinn	+	+	+	+
35.	Kass, Johannes	Pärnu	+	+	+	+
36.	Koha, Kalju	Tartumaa	+	+	+	+
37.	Kois, Valeri	Ida-Viru	○	+	+	+
38.	Kolossova, Mai	Valga	+	+	+	+
39.	Kork, Jüri	Valga	+	+	+	+
40.	Kork, Toomas	Lääne-Viru	+	+	+	+
41.	Kostabi, Heino	Põlva	+	+	+	+

42.	Kuznetsov, Vladimir	Narva	●	x	x	x
43.	Kotšegarov, Jevgeni	(NL relvajõud)	●	—	—	x
44.	Kõo, Ahti	Pärnu	+	+	+	+
45.	Käbin, Tiit	Tallinn	+	x	+	+
46.	Käärma, Ants	Järva	+	+	+	+
47.	Laar, Mart	Tallinn	+	+	+	+
48.	Labassov, Aleksandr	Tallinn	●	●	—	x
49.	Lauristin, Marju	Tartu	+	x	+	+
50.	Lebedev, Vladimir	Tallinn	●	●	—	x
51.	Leisson, Enn	Tallinn	+	+	+	+
52.	Liim, Jüri	Tallinn	+	+	+	+
53.	Lippmaa, Jaan	Pärnu	+	+	+	+
54.	Lutt, Peeter	Pärnumaa	+	+	+	x
55.	Maarend, Alar	Järva	+	+	+	+
56.	Made, Tiit	Lääne-Viru	+	+	+	+
57.	Madissoon, Mart	Põlva	+	+	+	+
58.	Malkovski, Vladimir	Narva	●	—	x	x
59.	Mets, Tõnis	Lääne	+	+	+	+
60.	Menšikov, Vitali	Sillamäe	●	○	○	x
61.	Mölder, Aavo	Tartumaa	+	+	+	+
62.	Novohatski, Anatoli	Sillamäe	●	—	—	x
63.	Nugis, Ülo	Tallinn	+	+	+	+
64.	Paju, Ants	Jõgeva	+	+	+	+
65.	Panfilov, Pavel	Tallinn	●	—	x	x
66.	Parder, Eldur	Valga	+	+	+	+
67.	Peterson, Heldur	Tartumaa	+	+	+	+
68.	Petinov, Sergei	Tallinn	●	—	—	x
69.	Pohla, Vello	Tallinn	+	+	+	x
70.	Prii, Andrei	Saare	x	+	+	+
71.	Priks, Priidu	Kohtla-Järve	+	+	+	+
72.	Põld, Jüri	Saare	+	+	+	+
73.	Põldroos, Enn	Tallinn	+	+	+	+
74.	Raig, Ivar	Harju	+	+	+	x

75.	Raud, Koit	Ida-Viru	+	+	+	+
76.	Reinson, Jüri	Pärnumaa	+	+	+	+
77.	Ristkok, Andrus	Rapla	+	+	+	+
78.	Rätsep, Jüri	Viljandi	+	+	+	+
79.	Rüütel, Arnold	Tartu	+	+	+	+
80.	Saarman, Tõnu	Jõgeva	+	+	+	+
81.	Savisaar, Edgar	Lääne-Viru	+	+	x	+
82.	Schotter, Hanno	Rapla	+	+	+	+
83.	Sergij, Klavdia	Harju	●	●	—	●
84.	Sirendi, Arvo	Harju	+	+	+	x
85.	Sovetnikov, Sergei	Narva	●	—	—	x
86.	Sööt, Lehte	Tartu	+	x	+	+
87.	Zahharov, Nikolai	Kohtla-Järve	●	—	x	x
88.	Zolin, Nikolai	Narva	●	—	x	x
89.	Zõbin, Aleksei	Tallinn	●	—	x	x
90.	Tamm, Aldo	Ida-Viru	+	+	+	+
91.	Tamme, Rein	Tallinn	+	+	+	+
92.	Tarand, Andres	Harju	+	+	+	+
93.	Telgmaa, Juhan	Jõgeva	x	+	+	x
94.	Titma, Mikk	Tallinn	+	+	+	x
95.	Toome, Indrek	Tallinn	+	+	+	+
96.	Tupp, Enn	Võru	+	+	+	+
97.	Tähiste, Ain	Hiiumaa	+	+	+	+
98.	Ugandi, Uno	Järva	+	+	+	+
99.	Uluots, Ülo	Lääne	○	+	+	+
100.	Valk, Heinrich	Tallinn	+	+	+	+
101.	Veetõusme, Ants	Tartu	+	+	+	+
102.	Veidemann, Rein	Tallinn	+	x	+	+
103.	Viirelaid, Helgi	Kohtla-Järve	+	+	+	+
104.	Volkov, Sergei	(NL relvajõud)	●	●	x	x
105.	Väljas, Vaino	Tallinn	x	x	x	+

* Lembit Kaljuvee saadikuvolitused lõpetati alates 15. jaanuarist 1991.

Eespool toodud tabel peaks lugeja viima paari olulise tähelepanekuni.

Eestlastest Ülemnõukogu liikmeid, kui nende hulgast küll eesti keelt kõnelev, kuid kõikumatult imperiumimeelne **Lembit Annus** välja arvata, oli 79. Neilt ei saanud ükski riigiõiguslik akt, mis oli sammuks edasi Eesti iseseisvuse taastamise teel, mitte ainsatki vastuhäält. Tõsi, kui 30. märtsil 1990 hääletati otsust „Eesti riiklikust staatusest“, jäid **Hillar Eller**, **Valeri Kois** ja **Ülo Uluots** erapooletuks, kuid see ei tähenda, et nad oleksid olnud iseseisvuse vastu. Nagu istungi stenogrammist veenduda võib, taotlesid **Uluots** ja **Eller**, et eelnõu peab olema juriidiliselt vettpidav ning üheselt vastama kõigile küsimustele. Järgnenud kolm eelnõu võeti vastu kas 30. märtsi otsusest juhindudes, sellele toetudes, või seda arvestades, ja siis hääletasid poolt nii **Eller**, **Kois** kui **Uluots**.

Kaido Kama andis poolthääle 30. märtsi otsusele ja see, et ta sümboolikaseaduse vastuvõtmisel üldse hääletamast keeldus, ei anna samuti kellelegi alust väita, et **Kama** Eesti iseseisvuse taastamise vastu oleks olnud. Kõrvalekaldumatult Eesti Kongressi joont hoides oli tema sügavalt veendunud, et Ülemnõukogul ei ole mingit õigust Eesti NSV-d Eesti Vabariigiks ümber nimetada.

Tabel näitab, et kõigilt hääletamistelt oli puudujaid, oli ka eestlaste hulgas, kuid poolthääli said need aktid ikka vaid 79-lt Ülemnõukogu eestimeelselt liikmelt.

20. august 1994

Klubi asutamiskoosoleku eel on Pühajärve Puhkekodus pildile jäänud vasakult Helder Peterson, Jüri Rätsep, Priidu Priks, Eldur Parder, Koit Raud, Andres Tarand (heledates pükstes), Tarandist paremal Aavo Mölder ja Jüri Kork

RASKE TEE RIIGIPÜHAKS

Aasta 1992 oli jõudnud teise poolde.

Kuidagi märkamatu olid minevikku vajunud ärevad augustipäevad 1991, mis meie rahva jaoks kulmineerusid 20. augusti hilisõhtul Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ajaloolise otsusega. See otsus andis maailma riikidele õigusliku aluse Eesti taastunnustamiseks või tunnustamiseks iseseisva riigina, see määras Eesti tee uue põhiseaduseni ja põhiseaduslike võimuorganite moodustamiseni.

Kolmapäeval, 19. augustil 1992 ilmunud Postimees ei leidnud eelmise aasta augustisündmuste meenu-tamiseks mingit vajadust, Päevaleht trükkis ära **Jaanus Mägi** artikli „Aasta tagasi“, Rahva Hääle pani järgnema **Enn Põldroosi** pikema kirjutise „Mälestusi 1991. aasta augustist“. Rahva Hääle esiküljel aga kutsus Rahvarinne inimesi järgmise päeva õhtul kell 20 Lauluväljakule Südamelaulule, kus loomu-likult oli kavas kõnelda just aasta võrra varem toimunust.

Neljapäeval, 20. augustil avaldasid nii Postimees, Päevaleht kui ka Rahva Hääle esiküljel teksti, mille pealkirjaks oli „Pöördumine Eesti taasiseseisvumise aastapäeva puhul“. Selles ütlesid rahvale oma päevakohaseid mõtteid Eesti toleleageds juhid – ÜN esimees **Arnold Rüütel**, peaminister **Tiit Vähi** ja ÜN juhataja **Ülo Nugis**.

Postimees on ajalehe teisel küljel ruumi leidnud ka **Rein Taageperale**. „Taastepäev“, nii on tuntud poliitikateadlane pealkirjastanud loo, milles ta rahvuskaslastele südamele paneb, et ajaloos tuleks austada ennekõike neid päevi, mida võime võidupäevadeks pidada. Hetkeseisu on **Taagepera** näinud nii: *Praegu on mõnel pool halvaks moeks alahinnata 20. augusti võitu ja vanast harjumusest esile tõsta meie peksasaamise tähtpäevi. Vingutakse, et okupatsiooniväed on ikka veel maal ja majandus hüllem kui aasta tagasi. Et midagi pole muutunud.*

Niisuguste meeleolude hajutamiseks on teadlane ajaloos kaugemale tagasi vaadanud ja kõigile meenu-tanud, mis järgnes iseseisvuse väljakuulutamisele 1918. aastal: *Päevil pärast 24. veebruari hõivasid Saksa väed terve Eesti ja iseseisvuse tegelikust rajamisest ei saanud juttugi olla. Kolmest Pääste-komitee liikmest oli paari kuu pärast **Jüri Vilms** maha lastud ja **Konstantin Päts** koonduslaagris. Nii*

Savisaare kui Rüütli käsi käis pärast 20. augustit märksa paremini.

Paar kuud pärast 20. augustit oli meil käes formaalne tunnustus peavastaselt ning maailma valitsustelt ja olime vastu võetud ÜRO-sse. Seevastu pärast 24. veebruari jõudsime tunnustamiseni peavastase poolt alles kaks aastat hiljem. Läänepoolne tunnustamine ja vastuvõtt Rahvasteliitu võttis selle järel veel kõva aasta.

Lahkuksin **Rein Taagepera** loo juurest mõttega, mille ta oli pannud üsna selle loo algusse ja pisut muudetud sõnastuses ka lõppu: *Aga 20. august on meie kolmas võidupäev ajaloos, 24. veebruari ja võidupüha kõrval. Üksmeelselt kuulutati iseseisvus taastatuks. Tähistagem taastepäeva uhkusega!*

Rahva Hääles on Eesti riigijuhtide pöördumise kõrval **Heikki Talvingu** kirjutis „August 1991“, milles ta on öelnud: *Eks tulevik täpsusta nende päevade pilti. Siis, kui avanevad kõik arhiivid (kui avanevad) ja oma mälestused on kirja pannud kõik poliitikud (kui panevad). Ometi on selge, et nood kolm mullust augustipäeva jäävad nii meie pisikese Eesti kui ka maailma ajalukku.*

Selle päeva numbris jõudis järjega lõpule ka **Enn Põldroosi** kirjutis „Mälestusi 1991. aasta augustist“.

Ausalt öeldes olin pisut üllatunud küll, kui vanu ajalehti lehitsedes Rahva Hääle reedese, 21. augusti numbrini jõudsin ja esiküljelt Eesti Komitee juhatuse avalduse leidsin. Sealt võis lugeda: *20. august 1991 on murrangulise tähtsusega päev Eesti ajaloos. [---] 20. augusti tähtsust suurendab veel see, et sel päeval lepiti kokku konkreetne plaan üleminekuperioodi lõpetamiseks.*

Kõik on ju õige, aga miks niisugune avaldus ilmus alles 21. augustil? Kas mõte avaldus kirjutada sündis ehk pöördumisest, mis oli lehtedes eelmisel päeval? Mine tea!

Kuid Eesti riigijuhtide pöördumisest veel nii palju, et sellest võinuks ju sündida ilus tava – igal aastal pöörduvad riigijuhid koos rahva poole ka sel päeval, kui riik taas iseseisvaks sai, sest riiki juhtima valitud inimestel peaks ikka olema rahvale midagi olulist öelda. Kahjuks aga järgmisel, 1993. aastal niisugust pöördumist enam ei tulnud.

1992. aasta oktoobris valis Riigikogu presidendiks **Lennart Meri** ja kinnitas peaministriks **Mart Laari**. **Ülo Nugis** juhtis Toompeal istungeid juba Riigikogu valitud esimehena.

5. oktoober 1992

VII Riigikogu on astunud oma volitustesse. Veel istuvad saalis ja ajavad Illar Hallastega juttu Ülo Nugis, kes juba samal päeval valitakse Riigikogu esimeheks, ja Mart Laar, kellest varsti saab peaminister.

Nende selja taga on Postimehesse süvenenud kaks tulevast valitsuse liiget – välisminister Trivimi Velliste ja justiitsminister Kaido Kama

1993. aastal jõudis pöördeliste augustipäevade teema ka Postimehe veergudele 19. augustil. **Aivar Jarne** „Augustiühtsus“ ütles: *Sellest on tõepoolest juba kaks aastat möödas, mil eesti rahvas viimati ühtsena seisis.* Ega niisugusele mõttele keegi vist vastu vaielnudki. Aga milles nägi ühtsuse kadumist **Jarne**, sai kohe teada: *Ei julge just paljud poliitikud endale tunnistada, et praegune vabariik ei pärinegi 1918. aastast. Uue vabariigi idee uitab nende peas, kes rohkem või vähem varjatud kujul räägivad nullvariandist kodakondsuse saamisel või erastamisel, kes riigipühade tähistamisel eelistavad pühitseda augustiputši läbikukkumist ja 16. novembrit, nn taassünni päeva.*

Olgu selgituseks lisatud, et taassünni päev oli tähtpäevana kalendris alates 1992. aastast ja tähistas suveräänsusdeklaratsiooni vastuvõtmist Eesti NSV Ülemnõukogus 16. novembril 1988, mille kohta on öeldud, et sellest algas Nõukogude Liidu lagunemine. Nii et too ei olnud siiski nn taassünni päev. Aga kuidas eelistati pühitseda augustiputši läbikukkumist ja mitte Eesti iseseisvuse taastamist, ei oska mina kahjuks öelda.

August 1991 oli teemaks ka Päevalehe neljapäevases, 19. augusti numbris. Kirjutise pealkiri „Moskva valmistub putši teiseks aastapäevaks“ kõneles ise enda eest. Mis neil päevil kaks aastat tagasi Eestis toimus, Päevaleht ilmselt oluliseks ei pidanud.

Rahva Hääl avaldas sel päeval esiküljel tähtsa teate. Eesti Keskerakond ja Tallinna linnavalitsus kutsusid kaaskodanikke järgmisel päeval, reedel kell 18 Toompea nõlvale, et taasiseisvumise mälestuskivi avamisega Komandandi ja Toompea tee ristmikul tähistada Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise teist aastapäeva.

Reedel, 20. augustil kirjutasid nii Postimees, Rahva Hääl kui ka Päevaleht esiküljel teaduslikust konverentsist „August 1991 – tagurlus ja demokraatia“, mis eelmisel päeval oli toimunud Tallinnas. Selle korraldas Rahvusliku Arengu ja Koostöö Instituut, kõnelejate hulgas olid ka **Vytautas Landsbergis** Leedust ja **Dainis Ivans** Lätist.

Postimees oli teisel leheküljel ruumi leidnud **Marju Lauristinile**, kes selgitas 20. augusti otsust ning selle tagamaid.

Rahva Hääl oli konverentsiloo pealkirjas osundanud **Arnold Rüütlit**, kes Sakala keskuses oli öelnud:

20. august 1993

Toompea nõlval avatakse pidulikult Eesti Keskerakonna ja Tallinna linnavalitsuse püstitatud mälestusmärk Eesti taasiseseisvumisele. Mikrofoni ees on Vabariigi President Lennart Meri, temast paremal Riigikogu aseesimehed Edgar Savisaar ja Arnold Rüütel, Tallinna linnapea Jaak Tamm, Koorderakonna esimees Tiit Vähi ja Riigikogu esimees Ülo Nugis

„Ees seisab pikk ja keeruline tee“. Rahva Hääle kolmandal küljel oli juttu ka mälestuskivi avamisest, mis tol päeval ees seisis. Pealkirja all „**Mart Laar** väitleb“ kirjutati, et peaministrile polevat kivi avamise tseremoonial kõnelemiseks ettepanekut tehtud, aga noor riigimees oli jäänud väarikaks, kinnitades: *20. august on Eesti jaoks oluline päev, mida pole mõtet varjutada sisepoliitilise võitlusega. Peaministrina võtan mälestuskivi avamisest kindlasti osa.*

Tol päeval oli isamaaliitlane **Mart Laar** kolmest riigijuhist ainus, kellel 20. augusti puhul ka rahvale midagi öelda oli. Laupäeval, 21. augustil teatas Rahva Hääle kõige nähtavamal kohal, et peaminister oli eelmisel õhtul Eesti Raadio „Päevakajas“ õnnitlenud eestimaalasi Eesti Vabariigi taasiseseisvumise teise aastapäeva puhul. Miks ta seda nii ei teinud, et tema sõnad juba 20. augustil lehtedesse oleksid jõudnud, on muidugi iseasi, aga raadios olevat **Mart Laar** öelnud: *Kõik see, mida me oleme saavutanud, tugineb aga neil otsustel, mis langetati Eestis 20. augustil kaks aastat tagasi.*

Selle teate kõrval oli Rahva Hääle esiküljel suur pilt augustipäevade mälestusmärgi avamiselt Toompea nõlval.

Pilt sellest sündmusest oli ka Postimehes alapealkirjaga „Keskerakond teeb Riigikogule ettepaneku kuulutada 20. august riigipühaks“. Mälestusmärgi avamisel oli Keskerakonna esimees, Riigikogu aseesimees **Edgar Savisaar** niisuguse mõtte välja öelnud, ja Riigikogu esimees **Ülo Nugis** oli samas teatanud, et tema igatahes toetab seda ettepanekut.

Võimalik, et see oli üldse esimene kord, kus avalikkuse ees öeldi välja mõte taasiseseisvumispäevale, nagu 20. augustit nimetama oli hakatud, riikliku püha staatus anda. Äkki just siis ristiski keegi selle päeva „edgaripäevaks“?

Igatahes meenutati augustipäevi 1991 Eestis nii aasta kui kaks aastat hiljem, neist kirjutati ja kõneldi meedias, neile pühendati rahvakogunemisi. Ja kõik tundusid olevat otsekui ühte meelt vähemalt selles, et too 20. august on Eesti riigile väga oluline päev.

Augustikuu sai läbi, septembris kogunes VII Riigikogu oma III istungjärgule ja 23. septembril tuligi esimesele lugemisele Keskerakonna fraktsiooni poolt esitatud Taasiseseisvumipäeva riikliku pühana kehtestamise seaduse eelnõu. Kas oskas siis keegi arvata, et läheb rohkem kui neli aastat, enne kui

Riigikogu enamus niisuguse mõttega lepib?

Esitajapoolse ettekande tegi **Rein Veidemann**, kes eelnõu menetlusse andmist ei pidanud pikalt põhjendama: *See päev on meile kõigile väga tähtis. [---] Sellest päevast peale 1991. aastal asus Eesti tagasi teele, mis vägivaldselt katkestati 1940. aastal. Seetõttu me leiame, et see päev väärib märkimist enam, kui seni on olnud* (Riigikogu stenogramm, 23. september 1993).

Saalist esitati ettekandjale ka kolm küsimust, kuid otseselt eelnõu kohta käis neist vaid üks. Nimelt viitas **Aap Neljas** Ülemnõukogu 20. augusti otsuse tekstile ja küsis, kas päeva nimi ei peaks olema mitte iseseisvuse taaskinnitamise päev.

Loomulikult pidi seegi küsimus vastuse saama menetlemise käigus, milles juhtivkomisjoniks oli määratud riigiõiguskomisjon. Sealt oli ettekandjaks **Toomas Alatalu**. Tema sõnul oli komisjon eelnõu arutades leidnud, et asja tuleks vaadata natuke laiemalt. Hetkel olevat ühe tähtpäevaga nii, et kehtivates õigusaktides kannab ta kahte erinevat nime. **Alatalu**: *Seetõttu ongi ettepanek valmistada ette kompleksne nimekirj, mitte lähtuda ainult sellest ühest päevast, vaid kahe lugemise vahel teha laiem seaduseelnõu. Kõik ettepanekud on teretulnud* (op. cit.).

Alatalule küsimusi ei olnud, esimene lugemine lõpetati ning muudatusettepanekute tähtajaks määrati esmaspäev, 27. september.

Kindlasti märkasite, et eelnõu esimesel lugemisel ei kerkinud istungisaalis kordagi küsimust, kas taasiseseisvumispäev ikka väärib pühana tähistamist, ometi läks kõnealune eelnõu lõpuks aia taha. Kui ta 12. oktoobril 1993 teisele lugemisele tuli, teatas ettekandeks kõnepultil läinud **Rein Veidemann**: *Seaduse initsiaatorina on meil hea meel, et riigiõiguskomisjon on arvestanud meie initsiatiivi ja võtnud taasiseseisvumispäeva, 20. augusti pühade ja tähtpäevade seaduse eelnõusse. Õigupoolest meil ei olegi muud siin lisada, ülejäänu on juba riigiõiguskomisjoni enda tehtud, kaasa arvatud ka need parandusettepanekud, mis selle eelnõu kohta on tehtud* (Riigikogu stenogramm, 12. oktoober 1993). **Veidemanni** lausutu tähendas, et Riigikokku on ilmselt juba lähemal ajal tulemas veel Pühade ja tähtpäevade seaduse eelnõu, aga oleks ju mõttetu menetleda ühe ja sama valdkonna reguleerimiseks korruga kahte seadust, eriti kui üks neist sisaldab ka teist. Kuid naaskem Kesksfraktsiooni esitatud eelnõu teise lugemise juurde.

14. oktoober 1993

VII Riigikogu juhatus on valitud. Esimehe toolile istus Ülemnõukogus tulest, veest ja vasktorudest läbi käinud Ülo Nugis, kes Riigikokku valiti Isamaa nimekirjast.

Tema kõrval aseesimehed – vasakul Tunne Kelam ERSP-st, paremal Edgar Savisaar Eesti Rahva-Keskerakonnast

Riigiõiguskomisjoni kaasettekanne oli **Toomas Alatalult**: *Mis puutub sellesse seaduseelnõusse, siis ma kutsun kõiki süvenema sellesse dokumenti, mis on teie laudadel, sellepärast et tegemist on tõepoolest uue dokumendiga. Kui me langetame otsuse, kehtib see pikka aega. Oleks hea, kui selle otsuse langetamisel jääksid parteilised huvid kõrvale, mida ma praegu siiski ei eelda, sest komisjon lähtus sellest, et piisab täielikult üheksast riigipühast (op. cit.).*

Eelnõu teisele lugemisele esitatud tekstis aga oli 11 riigipüha. Järelikult oli algselt ühte riigipüha sätestanud eelnõule esitatud hulgaliselt muudatusettepanekuid, aga läbi hääletama neid ei hakatud. Eelnõu teine lugemine katkestati, uueks muudatusettepanekute tähtajaks anti 18. oktoober.

Teine lugemine jätkus 19. oktoobril. Eelnõu esitajate nimel ütles **Rein Veidemann**, et seaduse initsiaatorina ei ole Keskfraktsioonil eelnõu kohta olulist lisada, et 20. august püsib taasiseseisvumispäevana eelnõus ja nende ettepanek on asuda muudatusettepanekuid läbi vaatama ja hääletama.

Riigiõiguskomisjoni kaasettekandes tegi **Ants-Enno Lõhmus** kõigepealt teatavaks, et kolmekuningapäeva otsustas komisjon kalendris nimetada riiklikuks tähtpäevaks, mitte aga riigipühaks, nagu olid ette pannud kuningriiklased, kes ühe riigipühana tahtsid näha ka **Gustav Adolfi** päeva. 20. augusti kohta oli **Lõhmusel** öelda: *Me ei saanud arvestada härra **Hallaste** ettepanekut viia 20. august – taasiseseisvumispäev – riiklike tähtpäevade hulka. Meie arvates siiski väärrib selle päeva tähendus Eesti ühiskonnale seda, et taasiseseisvumispäeva pühana tähistada (Riigikogu stenogramm, 19. oktoober 1993).*

Ja siis äkki selgus, et asi on jooksnud liiva. Saalis kõlas istungit juhtinud Riigikogu esimehe **Ülo Nugise** metalne hääl: *Suur tänu, hea kolleeg **Ants-Enno Lõhmus**! Peame omavahel nüüd lühikese dialoogi. Võta vastu minu kõige suuremad vabandused, aga protseduuriliselt on asi täiesti käest ära. Selle seaduseelnõu objekt on ainult 20. august ja parandusettepanekud said tulla ainult selle kohta, kas 20. august võib olla riiklik püha või puhkepäev või ei või olla. Midagi muud see seadus ei käsitle, ei kolmekuningapäeva ega muid pühasid. Te olete protseduuri vastu eksinud (op. cit.).*

Tõepoolest, muudatusettepanekud puudutasid surnute püha ja ülestõusmispüha, Tartu rahu aastapäeva ja taassünnipäeva. Riigiõiguskomisjoni esindanud **Ants-Enno Lõhmus** küll selgitas, et ka eelnõu

esitaja pidas õigeks lahendada kõigi pühade ja tähtpäevade küsimus – mida **Veidemann** samas ka kinnitas –, kuid **Nugis** jäi kindlaks: *Autor käsitles 20. augustit. Kui autor arvas, et see teema võib laieneda, siis ta oleks pidanud tulema uue eelnõuga täiskogu ette* (op. cit.).

Järgnes lühike mõttevahetus, milles leiti, et arutelu tuleks katkestada, kuid kuidas edasi toimida? Kui anda muudatusettepanekuteks uus tähtaeg, siis missugusele eelnõule neid esitada? **Kristjan Jaak Roosaare** pidas kogu asja bürokraatlikuks jamaks, mille peale kuningriiklaste maamarssal **Kalle Kulbok** sai enda arvates suurepärase võimaluse **Nugist** natuke torgata: *Kas eelnõu räägib tähtpäevadest või ainult taasiseseisvumisest? Kas selle vaidlustamine kuulub juhatuse pädevusse* (op. cit.)?

Aga igat meest sadulast ei löö, ja niisugune mees oli ka **Ülo Nugis**: **Kalle Kulbok**, sellest lõngaotsast kinni võtta ei saa. *Minul on antud juhtumil jumala ükskõik, millist tähtpäeva autorid tahavad riigipühana näha. Rahvasaadikuna ma toetan seda, et 20. august võiks olla riigipüha. Ma väidan, et autorid käsitlesid reguleerimist vajava objektina 20. augustit, ei midagi muud. Ja seda objektselt laiendada ei saa* (op. cit.).

Punnseisu lõpetas **Rein Veidemann**: *Härra esimees, mulle tundub, et me saalis leidsime juba lahenduse koos riigiõiguskomisjoni esindajatega, et nad esitavad selle eelnõu komisjoni nimel menetlusse ja sel juhul, kui meie eelnõus kajastatav ettepanek jääb sisse, ei ole meil tõesti enam põhjust hoida oma eelnõu menetluses. Tänan* (op. cit.)!

Nii ka sündis. Juba järgmisel päeval andis riigiõiguskomisjon menetlusse Pühade ja tähtpäevade seaduse eelnõu, mille esimene lugemine toimus nädalapäevad hiljem, 27. oktoobril 1993 ja kestis alla kahe minuti. Ettekandeks sõna saanud riigiõiguskomisjoni esimees **Mart Nutt** teatas vaid, et tegemist on sellesama eelnõu edasiarendusega, mille oli esitanud Keskfraktsioon ja mis tehnilistel põhjustel seisma jäi. Muudatusettepanekud palus ta esitada järgmisel päeval, 28. oktoobril.

Eelnõu teine lugemine toimus neljapäeval, 18. novembril. Pärast riigiõiguskomisjoni aseesimehe **Ants-Enno Lõhmuse** ettekannet kõneldi mõnda aega jõuludest ja nende tähistamisest, emadepäevast ja isadepäevast, siis anti teist korda sõna **Mart Niklusele**: *Kuna inimõiguste küsimused on praegusel ajal nii aktuaalsed, kas me ei kaaluks võimalust jätta sellest seaduseelnõust välja näiteks 16. november, taassünni päev, või siis 20. august, taasiseseisvuspäev, ja asendada see 10. det-*

sembriga, rahvusvahelise inimõiguste päevaga (Riigikogu stenogramm, 18. november 1993)?

Ja siis keskenduski saali tähelepanu mõneti ootamatult just 16. novembrile..

Kõigepealt küsis Raoul Üksvärav: *Lugupeetud esimees, lugupeetud ettekandja! 16. novembril oli Toompea täies lipuehtes. Mida see peaks tähendama? Kas see oli mingisugune Toompea kõrgeaadli pidupäev või seadustamata riiklik tähtpäev? Kuidas te seda kommenteerite (op. cit.)?*

Ants-Enno Lõhmus: *16. november, taassünni päev, on ka praegu riiklik tähtpäev (op. cit.).*

Seejärel palus istungi juhataja kõnetooli justiitsministri **Kaido Kama**. Minister nimetas mõningaid täpsustusi, mida eelnõus võiks teha, pidades silmas eelkõige just riiklikke tähtpäevi.

Kaido Kama: *Esiteks 16. november, taassünni päev. Parlament peab otsustama, kas Eestis jääb riiklikuks tähtpäevaks see päev, mil tollaegne Ülemnõukogu otsustas Moskvast nõuda liidulepingut (op. cit.).*

Ja kohe küsis **Kalev Kukk:** *Lugupeetud minister! Lõpus ütlesid väga irooniliselt 16. novembri kohta. Kas siis tõesti sinu arvates nõuti 16. novembril liidulepingut (op. cit.)?*

Kaido Kama: *Minu arvates nõuti jah (op. cit.).*

Andra Veidemann: *Lugupeetud minister! Tahan ainult ühte täpsustust. Kas teie seisukoht 16. novembri kohta on valitsuse seisukoht või teie isiklik seisukoht (op. cit.)?*

Kaido Kama: *Ma rõhutasin, et nii 16. novembri kui ka 8. märtsi kohta peab poliitilise otsustuse langetama parlament (op. cit.).*

Lembit Arro: *Lugupeetud minister! Minu teada kuulutas Eesti NSV Ülemnõukogu 16. novembril oma seadused ülimuslikeks, et NSVL-i seadused enam meie suhtes ei kehti. Missugune on teie isiklik arvamus 16. novembri kohta (op. cit.)?*

Kaido Kama: *Ma juba ütlesin oma isikliku arvamuse. Lisaks sellele, mida nimetas härra Arro, nõuti 16. novembril ka liidulepingu sõlmimist Moskvaga (op. cit.).*

Istungi juhataja avas läbirääkimised. Esimesena läks kõnetooli riigiõiguskomisjoni esimees **Mart Nutt**. Vastuseks mitmest suust kõlanud küsimusele, kui palju üks riigipüha maksma läheb ja mitu püha Eesti majandus välja kannatab, leidis **Mart Nutt**, et mida vähem pühi, seda parem. Ta jätkas: *Ilmselt mitte keegi meist ei kahtle, et 20. augusti näol on tegemist Eesti riigi seisukohalt äärmiselt*

olulise päevaga. See on päev, mil Eestis taastati iseseisvus, ja see päev on rahvusvaheliselt aktsepteeritud kui Eesti riigi rahvusvahelisele areenile tagasipöördumise päev. Teine küsimus on see, et Eesti on pidevalt deklareerinud, et ta on iseseisvuse taastanud, mitte iseseisvunud riik. Selles kontekstis ma ei ole päris kindel, kas on otstarbekas vaadelda 24. veebruari ja 20. augustit võrdväärsete päevadena. Kordan, 20. august on päev, mida tuleks tähistada, kuid kas see päev on võrdväärne 24. veebruariga? Kas 20. august ei oleks siiski sobivam riiklike tähtpäevade hulgas (op. cit.)? Aga mida öeldi saalist?

Paul-Olev Mõtsküla: *Isiklikult olen seisukohal, et 20. augusti tähistamine tähendaks sisuliselt ju Moskva putši aastapäeva tähistamist, ja teha see pühaks (op. cit.)?*

Vardo Rumessen: *Ma ei poolda 20. augusti ja 16. novembri tähistamist. Omaette probleem on see, et 20. august on tõepoolest rahvusvaheliselt Eesti taastunnustamise päev ja sellisena oleks tema õige koht mitte riigipühade osas, vaid just nimelt riiklike tähtpäevade all, 20. august tuleks üle viia riiklike tähtpäevade juurde (op. cit.).*

Siinkohal teatas istungi juhataja, et ametlik tööaeg on läbi. Ettepanek seda pikendada päevakorra ammendumiseni lükati tagasi häältega 18 poolt, 22 vastu. Eelnõu teine lugemine jäi pooleli.

Seda jätkati esmaspäeval, 22. novembril. Esimesena sai kõneõiguse **Ants Erm**, kes teatas, et tahab rääkida kahest vaidlusalusest päevast, 20. augustist ja 16. novembrist.

Ants Erm: *Kui päris aus olla, siis mulle ei meeldi neist väga hästi mitte kumbki, sest mõlemad olid päevad, kus otsuseid ei tehtud mitte vabast tahtest ja mitte oma parima äranägemise järgi, vaid suures osas ikkagi surve all. 16. novembril 1988 oli selleks rahva surve ja 20. augustil 1991 olid selleks Vene tankid (Riigikogu stenogramm, 22. november 1993).*

Kui rahva tahet surveks nimetada, siis töötab parlament ju pideva surve all. No oli ikka loogika! Selle järgi pidanuks 24. veebruari üldse kalendrist kustutama, sest jaanuaris 1918 olid enamlased kehtestanud linnades sõjaseisukorra ja 18. veebruaril alustas idarindel suurt pealetungi Saksa vägi, okupeerides nädalaga kogu Eesti. Surve missugune!

Olav Anton: *Need inimesed, kes 20. augustil Tallinnas Vabaduse platsile kogunesid ja teistes linnades kogunesid, mäletavad väga hästi, et nad tol korral läksid okupatsioonivõimu tahte vastu. Ma usun,*

et seda tähtpäeva tuleks kindlasti meeles pidada ja riigipühana tähistada (op. cit.).

Kolmandana kõnetooli läinud **Ignar Fjuk** leidis 20. augustist ja 16. novembrist kõneldes, et neil päevil toimunu on veel liiga lähedases minevikus, et võiksime asju objektiivselt hinnata.

Ignar Fjuk: *Seetõttu arvan, et me ei peaks selles küsimuses sundima ühe grupi poliitilist tahet teisele peale, ükskõik milline hääletustulemus siis ka ei oleks* (op. cit.).

Fjuk tegi ettepaneku eelnõu teine lugemine katkestada, pidada rahvaga aru ja võtta eelnõu päevakorda järgmisel istungjärgul. Selle poolt oli 22 Riigikogu liiget, vastu oli kaheksa ning kolm jäi erapooletuks.

Esimees lõpetas istungi.

Teine lugemine jätkus juba uue aastanumbri sees, 25. jaanuaril 1994. Pärast **Ants-Enno Lõhmuse** lühikest ettekannet oli jälle esimeseks kõnelejaks **Mart Nutt**, kes kordas juba eelmisel lugemisel öeldud mõtet, et kui 24. veebruar on riigipüha, siis 20. august peaks olema riiklik tähtpäev. Seejärel aga üllatas USAs sündinud ja elanud ning ERSP ridades Riigikokku valitud **Kristjan Jaak Roosaare:** *Mina toetan 20. augustit riigipühana. Ma ei leia, et see võtaks midagi ära 24. veebruari tähtsusest. See on siiski väga oluline päev Eesti ajaloos, kui Eesti Vabariik saab pärast 50 aastat taasiseseisvuda Tartu rahulepingu põhimõtete, juriidilise järjepidevuse põhimõtete alusel* (Riigikogu stenogramm, 25. jaanuar 1994).

Kõnesid ja sõnavõtte rohkem ei olnud, kuid enne muudatusettepanekute hääletamisele asumist kuulutas **Kalle Kulbok**, et Kuningriiklaste fraktsioon seob **Mihkel Kraavi** ettepaneku mardipäev riikliku pühana sisse tuua usaldusküsimusega peaministrile. Muudatusettepanekud hääletati läbi, riigiõiguskomisjon määras eelnõu kolmandale lugemisele, uued ettepanekud selle muutmiseks tuli esitada 27. jaanuariks 1994.

Kolmas lugemine toimus teisipäeval, 8. veebruaril. Kahe teravaid eriarvamusi tekitanud päeva kohta ütles lühikese ettekande teinud **Ants-Enno Lõhmus:** *Uuesti on riikliku tähtpäevana sisse toodud 16. november kui taassünni päev. See ettepanek leidis komisjonis häälteenamusega toetust.*

Kaks fraktsiooni – Maaliidu Ühendus ja Keskfraktsioon – taotlesid uuesti 20. augusti kuulutamist riigipühaks. Kuna eelmisel korral hääletati nimetatud päev riigipühade loetelust välja, siis komisjoni arvates on Riigikogu oma valiku teinud, mistõttu me ei pidanud võimalikuks seda ettepanekut aktsepteerida (Riigikogu stenogramm, 8. veebruar 1994).

Maaliidu Ühendus palus ka selle ettepaneku siiski läbi hääletada.

Arvo Sirendi: *Teine asi, mille hääletamist me kindlasti nõuame, on see, et taasiseseisvumispäev läheks sisse riigipühana. Meile on see väga tähtis, et lõpuks õnnestus murda koletu koloss ja taastada Eestis iseseisvus (op. cit.).*

Selle ettepaneku poolt anti 33 häält, vastu 38, kaks Riigikogu liiget jäid erapooletuks. Ettepanek ei leidnud toetust. Pühade ja tähtpäevade seadus võeti kolmandal lugemisel vastu häältega 44 – 19 – 8. Taasiseseisvumispäev läks kalendrisse siiski riikliku tähtpäevana, nagu sinna jäi ka taassünni päev 16. novembril.

Ajalehed ilmusid sellele vaatamata, ilmusid ka augustis 1994.

Postimees ei hakanud 19. augustil kolme aasta kaugusele tagasi vaatama, ei teinud seda ka Rahva Hääle ega Päevaleht.

Postimehe 20. augusti artiklis "Millal ja miks pidu pidada?" arutles **Vahur Kalmre** hoopis selle üle, kas ikka tasub pidada pidu 31. augustil, Vene vägede lahkumise puhul.

Päevaleht andis 20. augusti numbris teada, et 20. augustil 1991 taastas Eesti Vabariik oma iseseisvuse, käesoleva augustikuu viimane kuupäev aga on Vene vägede Eestist lahkumise lõpptähtaeg, viimane tähtpäev. Pealkirja all "Kolm imelist iseseisvuse aastat" nautis vabadust **Tiit Made:** *On vahva, kui ei pea käima Moskvast tordiretsepti kinnitamas ja kivipurustamise masinat mangumas. Tordi võib tuua Euroopast või küpsetada oma mõistuse järgi. On vabadus otsustada ja tegutseda.*

Rahva Häälest hakkas esmalt silma pealkiri "Kolm aastat iseseisvust", selle kõrvalt aga "Eesti taasiseseisvumise päev väärib meenutamist", millest oli lugeda: Mitmed poliitilised ringkonnad suhtuvad 20. augusti tähistamise halvustavalt, kuna kardetakse, et nii ähmastub Eesti tõeline sünnipäev – 24. veebruar. Leitakse ka, et tollaegne peaminister **Edgar Savisaar** üritab sedasi oma rolli üle tähtsustada.

13. oktoober 1994

Vaheaeg Riigikogu istungitesaalis. Rein Veidemann justkui püüaks Tiit Madet milleski veenda, aga Made ilme laseb aimata, et kuigi hästi see vist ei õnnestu. Ajalehed on sel päeval ilmselt huvitavad olnud – lehte hoiab käes Veidemann, vasakul on lugemisse süvenenud Krista Kilvet, paremal Jaan Kaplinski

Rahva Hääle neljandale küljele aga oli mahtunud lühike sõnum "Ülemnõukogu tähistas Pühajärvel iseseisvuse aastapäeva". Kirjutati, et taasiseseisvumise kolmandal aastapäeval olid koos enam kui pooled 69-st, kes hääletasid Eesti iseseisvuse poolt, ning et nad otsustasid luua klubi ja hakata käima koos kord aastas.

Minevikku vajas veel peaaegu aasta.

1. augustil 1995 oli Riigikogu erakorralisel istungjärgul, kui päevakorda tuli Pühade ja tähtpäevade seaduse muutmise seaduse eelnõu, mille oli algatanud Vabariigi Valitsus. Ettekandeks paluti kõnepulti kultuuri- ja haridusminister **Peeter Kreitzberg**: *Austatud Riigikogu! Valitsus tegi mulle ülesandeks esitada teile seisukohavõtuks pühade ja tähtpäevade seaduse muutmise seaduse eelnõu. Ma arvan, et kontekst, millega siin on tegemist, on kõigile selge. 20. august oli siiani riiklik tähtpäev, nüüd on ettepanek muuta see riigipühaks, millega kaasneb puhkepäev. 1991. aasta 20. augustil otsustas Eesti Vabariigi Ülemnõukogu riikliku iseseisvuse poolt ning pöördus maailma riikide poole tungiva ettepanekuga taastunnustada Eesti Vabariiki kui iseseisvat riiki. Sellest alates algaski Eesti tunnustamine (Riigikogu stenogramm, 1. august 1995).*

Esimene küsimus tuli **Jüri Adamsilt**, kes tundis huvi, kui palju läheb uue riigipüha sisseviimine maksma riigieelarvele, kohalike omavalitsuste eelarvetele ja eraettevõtjatele.

Peeter Kreitzberg: *Ma konsulteerisin hiljuti Rahandusministeeriumi spetsialistiga. Tema väitis, et riigieelarvele läheb see maksma umbes 20 000 krooni. See on puhkuste aeg. Mis puudutab eraettevõtlust, siis selle kohta on mul raske midagi konkreetset öelda. Aga tundub, et ka omavalitsustele ei lähe see kuigi kalliks (op. cit.).*

Kiusliku küsimuse laskis lendu **Vootele Hansen**: *Millisel päeval hakkab toimuma presidendi vastuvõtt diplomaatilisele korpusele ja tähtsatele ametimeestele? Millisel päeval toimub sõjaväeparaad? Kas 24. veebruaril või 20. augustil (op. cit.)?*

Oleks ju võinud vastu küsida, kas presidendi vastuvõtt on kunagi toimunud 1. jaanuaril ning sõjaväeparaad 1. mail, mis ju mõlemad mitu aastat riigipühad olnud, aga minister ei tahtnud teravaks minna. Ta teatas, et sellekohast otsust ei ole langetatud ja tema ei oska selle kohta midagi vastata.

Peeter Kreitzberg: *Eelnõu on ette valmistatud Riigikantselei poolt. Siin on Riigikantselei esindaja*

härri Stöör. On võimalik, et tema oskab sellele täpsemalt vastata (op. cit.).

Enn Tarto: *Me teame, et 20. august oli väga tähtis päev, mil Eesti taasiseseisvus. Kuid ometi ei ole see võrdne 24. veebruariga. [---] Miks seletuskirjas ei ole mainitud Eesti Komiteed (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Ma usun, et Eesti Komitee rolli oleks olnud vajalik siin mainida. Minu arvates ei saa 20. august konkureerida 24. veebruariga, mistõttu ma isiklikult olen jäänud kahtlema, kas on õige nimetada seda päeva taasiseseisvumispäevaks. Sellel sõnal võiks olla teine tüvi, nii nagu paljudes teistes riikides: kas vabaduspäev, sõltumatuse päev või midagi sellist (op. cit.).*

Lauri Vahtre: *On tõepoolest kahtlane nimetada seda päeva taasiseseisvumispäevaks, sest minu meelest on meie taasiseseisvumine kestnud aastaid ja kestab ka praegu. Seetõttu olen ma teiega nõus, et võib-olla tuleks leida mingi teine nimetus. Aga kas te tõesti peate võimalikuks sätestada riikliku pühana meie kalendrisse tähtpäeva, millele me ei oska isegi nime anda? Järelikult ei tea me täpselt, mis siis juhtus, mille poolest see päev on tähtis (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Ma arvan, et kui me sisuliselt räägime taasiseseisvumisest, siis me 100% ei eksi (op. cit.).*

Andra Veidemann: *Minu küsimus on ehk mõnevõrra küüniline, aga ka jutt on muutunud küüniliseks. Kas Vabariigi Valitsuses on tõepoolest arutatud 20. augusti kuupäeva kui äriideed? Minu meelest on väga paljud küsimused kantud just sellest küünilisest mõttest. Kas te olete selle pilguga üle vaadanud ka kõik ülejäänud riigipühad? Kas need on piisavalt head äriideed või mitte (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Kui me lähtume äriideest, siis ei peaks meil olema ühtegi riigipüha (op. cit.).*

Edasi oli **Tiit Sinissaarel** soov teada saada, miks Valitsus sellega rahul ei ole, et taasiseseisvumispäev on sätestatud riikliku tähtpäevana. Minister vastas, et küsimust on arutatud juba pikemat aega, aga 20. august läheneb ja esmakordselt oleks võimalus seda riigipühana tähistada. Kohe järgnes teine küsimus **Lauri Vahtrelt:** *Ma tahan teada, kelle initsiatiiv see on? Kes on need inimesed, kelle tegevuse tulemusena see eelnõu on praegu meie ees (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Ma olen siinses keskkonnas üsna võõras inimene ja ma tunnistan, et ma ei tea seda (op. cit.).*

Ülo Uluots: *Lugupeetud minister! Minu küsimusele eelneb samuti väike repliik. Selles saalis on üsna palju neid inimesi, kes võtsid 20. augustil selle otsuse vastu ja kes olid järgmisel ööl siin ja pärast ka all-linnas. Need inimesed tahtsid 20. augusti kuupäeva juba siis teha riiklikuks pühaks, aga meie aeg sai ümber. Ma vastan **Lauri Vahtre** küsimusele, kelle initsiatiivil? Härra **Lauri Vahtre!** Meie initsiatiivil, kes seda tegid. Ja nüüd ma küsin. Härra minister, kas teie olete ka sellisel arusaamisel, et see päev oleks juba ammu pidanud olema riiklik püha (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Ma arvan, et see on sedavõrd tähtis päev, et oleks võinud tõesti ammu riiklik püha olla, kuigi mina ei ole isiklikult osalenud nendes sündmustes (op. cit.).*

Tõnu Kauba, kes nii 19. kui 20. augustil 1991 oli viibinud Toompeal ja jälginud sündmuste käiku istungitesaali rõdult, küsis ministrilt: *Kas teile ei tundu, et selle päeva pühaks kuulutamise vastu seisavad eeskätt meie kolleegid, kes tol ajal, 19. augustil – ma ei räägi 20. augustist – olid just selle ürituse vastu (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *See on täiesti võimalik, et samad inimesed otsivad väga energiliselt neid, kes seda päeva püüavad riigipühaks teha (op. cit.).*

Andres Tarand: *Mul on eelmisest küsijast mõneti teistsugused mälestused ja informatsioon. Ma olin ka iseseisvuse pooldaja, igatahes mitte vastaste hulgas. [---] Ma ei saa ikkagi aru, miks on niisugune teema esitatud erakorralisele istungjärgule? See on täiesti mõistmatu. Tegelikult ei ole mingit muud kiirustamise põhjust kui see, et keegi näeb kusagil ühte isikut, kes on järjekordselt Eesti kõige parem vabadusvõitleja, mis iseenesest on äärmiselt loll nähtus. Tulevikus peavad ajaloolased vaatama, millised teened kellelgi olid. Kas mul on õigus (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Mul on raske selle üle otsustada. Minu teada on ajalugu üldse edevust täis. Ma ei usu, et Eesti sündmustes edevust rohkem esineb, kui mõnes teises riigis (op. cit.).*

Kui **Tarand** andis juba üsna selge vihje, kes on eelnõu taga, siis ettekandjale küsimust esitades ütles selle päris selgesti välja **Liia Hänni:** *Põhiseaduskomisjonis toimunud arutelul heitis härra **Anton** sel- lele valgust. Ta ütles, et tegemist on Keskerakonna valimislubaduse lunastamisega. Kuid nagu karta võis, on selle teema üles soojendanud vanad vastuolud, mis Eesti poliitikas on olnud aastaid seoses Eesti riikluse taastamise teedega. Kas te nüüd neid küsimusi kuulates ei leia, et selle eelnõu esita- mine oli siiski viga? Kas te toetaksite ettepanekut eelnõu esimesel lugemisel tagasi lükata (op. cit.)?*

Peeter Kreitzberg: *Ma ei leia, et see oli viga ega toeta eelnõu tagasilükkamist (op. cit.).*

Saalis kääris edasi. **Jüri Adamsit** huvitas, kas ka edaspidi lükkab Valitsus ettekandjaks ning ebamugavatele küsimustele vastajaks ministri, kelle otsesel ametitegevusel ja poliitilisel karjääril ei ole eelnõuga midagi tegemist. **Daimar Liiv**, kellel polevat midagi kõnealuse eelnõu vastu, oli siiski mures, et ei taheta ausalt öelda, kes on nimeliselt selle probleemi tõstatajad ja miks need inimesed häbenevad, kui asi neile nii püha on.

Juhataja kutsus kõnepulti küsimustele vastama Riigikantselei riigisümboolika osakonna nõuniku **Ülo Stööri**, kuid temale Riigikogul küsimusi ei olnud.

Seejärel alustas kaasettekannet põhiseaduskomisjoni esimees **Olav Anton**, kes eelnõu põhjendades meenutas ka 20. augustil Võidu väljakul või Vabaduse väljakul toimunud rahvarohket miitingut, kus viibida oli tol ajal lausa eluohtlik. Öeldust haaras kohe kinni **Kristiina Ojuland:** *Seda debatti on päris kummaline kuulata, kuidas saalis istuvad inimesed püüavad ennast täis puhuda ja üksteise võidu ennast õigustada, kes oli tollal kõvem tegija. Mind hämmastas päris tõsiselt teie lause, kus anti mõista, et eesti rahvas on nüüd jagatud kaheks: ühed, kes olid tollal Võidu väljakul ja teised, kes seal ei olnud (op. cit.).*

Samast suunast, kuid pisut teise nurga alt jätkas **Tunne Kelam:** *Riiklik püha on kogu rahva püha. Kogu teie ettekande põhjenduste loogikast tuleb välja, et see on ühe seltskonna püha, tähendab nende püha, kes osalesid nimelt Võidu väljaku miitingus, kus teatavasti taotleti iseseisvuse välja kuulutamist, seega uue vabariigi loomist ENSV põhjal (op. cit.).*

Olgu vahemärkusena lisatud, et endistest Ülemnõukogu liikmetest, kes olid hääletanud 20. augusti otsuse poolt ja olid valitud ka Riigikokku, kõnelesid neis debattides kaasa üsna vähesed, sest kolleege, kes **Ojulandi** malli kasutades nad kohe eneseupitajateks oleks mõõtnud, polnudki nii vähe. Seni oli ju pidevalt püütud rõhutada, et Eesti iseseisvuse taastas kogu rahvas, kuid pruukis vaid üritada seda päeva, rahva suurt võitu riigipühaks sätestada, kui rahvast polnud äkki enam kusagil. Siis leiti hoopis, et Ülemnõukogu liikmed teevad endale päeva. Oli ju nii, et rahvas ei saanud Toompeal tähtsaid akte hääletada ja vastu võtta, seda tegid inimesed, keda rahvas oli valinud

oma tahet täide viima, kuid rahva ääretult suurt, otsustavat rolli kogu protsessis pole keegi kunagi eitanud. Meenutagem fosforiidisõda 1987, Lauluväljakut 1988, Balti ketti 1989. Rahvas valis üksmeeles Eesti Kongressi ja Ülemnõukogu, kindlustas üksmeeles iseseisvusreferendumi suurepärase tulemuse, tuli kriitilistel augustipäevadel üksmeeles kaitsma tele- ja raadiomaja ning oli üksmeeles ka Vabaduse väljaku miitingul. Ja kellelgi ei saanud olla õigust tembeldada seal viibinuid ainult ühe väikese seltskonna hääletorudeks. Rahvale oli ja on 20. august rõõmupäev.

Istung jätkus. **Liia Hänni**: *20. august võiks olla rahvusliku üksmeele päev, sest sellel päeval tegid Eesti poliitikud seda, mida nad tegema pidid. Kui nad ei oleks seda otsust vastu võtnud, siis oleksid nad olnud kaabakad, mitte normaalsed eestlased. Praegu on sellest tähtpäevast uuesti saamas vanade tülide ülessoojendamise päev. 20. august ja 19. august toovad inimestele eelkõige meelde sündmused Moskvas ja tankid Moskva tänavatel. Teha sellest päevast Eesti rahvuslikku riigipüha on riskantne juba seepärast, et need meenutused on liiga sünged (op. cit.).*

Kaldun nüüd jälle pisut kõrvale, kuid et **Hänni** tookord kõneles süngetest meenutustest, ei olnud juhus. Kui 20. Augusti Klubi detsembris 2009 arutas taasiseseisvumise 20. aastapäeva tähistamist ja jõudis ettepanekuni korraldada Tallinnas Lossi platsil 20. augustil 2011 suur kontsert, oli **Liia Hänni** esimene, kes idee maha laitis. Nii süngel päeval, kui Moskvas olevat voolanud veri ja tuleks hoopis pisarat pühkida, olevat niisugune asi lubamatu.

Eelnõu esimese lugemise kohta polegi enam midagi olulist lisada. Küsiti ikka samu küsimusi, mida oli juba küsitud, ainult pisut teises sõnastuses, lõpuks jõuti selleni, kas Eesti rahvas üldse tahab niisugust riigipüha. Siis soovitas **Juhan Aare**, kes oli kindel, et valdav osa Ida- ja Lääne-Virumaa elanikke ei kahtle selles, et eelnõu on õige ja õigel ajal erakorralisele istungjärgule esitatud, võtta siiski aeg maha, täna-homme otsust mitte langetada ja pikendada ka muudatusettepanekute esitamise tähtaega. Selle peale teatas põhiseaduskomisjon esimees, et see tähtaeg on komisjonis juba otsustatud – järgmisel hommikul kell 9. Sellega esimene lugemine lõpetati.

20.aprill 1995

Eesti Riigikogu delegatsioon Balti Assamblee 6. istungjärgul Riias: istuvad Valve Raudnask, Arnold Rüütel ja Valve Kirsipuu. Seisavad Toomas Alatalu, Sergei Issakov, Olav Anton, Andres Taimla, Ants Järvesaar, tõlk Annely Vainumäe, Raoul Üksvärav, Lauri Vahtre, Jaanus Betlem, Märt Kubo ja Feliks Undusk

Kui teine lugemine järgmisel hommikul, 2. augustil kell 10 algas, võis minister **Peeter Kreitzberg** ettekandjana kõnetoolist teatada, et eelnõus on toimunud olulised muutused – taasiseseisvumispäev on nimetatud vabaduspäevaks, riigipühadest on saanud lihtsalt pühad.

Lühikesest ettekandest sattus pisut kimbatusse **Aap Neljas**, kes ei saanud aru, missuguste üritustega tähistatakse püha, kui riigipühasid enam ei ole. Minister teatas, et seda pole valitsus veel arutanud. **Paul-Eerik Rummo** tundis muret, kas vabaduspäev äkki ei tekita desorienteerivat mõttelist seost Vabadussõjaga, mis oli hoopis teisel ajal. Minister arvas, et kes konteksti tunneb, ei peaks segadusse sattuma, pealegi olevat kõik tehtud selleks, et taasiseseisvumispäev ei lahjendaks 24. veebruari.

Kaasettekandeks läks kõnepulti Riigikantselei riigisümboolika osakonna nõunik **Ülo Stöör**. Põhjendanud eelnõu vajalikkust, meenutas ta Ülemnõukogu 20. augusti otsust ja lõpuks ütles: *Kui kellelgi tekkib selle päeva suhtes kahtlus, siis ma palun mulle selgitada, miks ükski riik ei tunnustanud meid enne seda päeva, aga tegi seda pärast seda päeva* (Riigikogu stenogramm, 2. august 1995).

Ülemnõukogu nimetamisest ilmselt solvunud **Enn Tarto** tundis kohe huvi, kus ettekandja noil päevil Eestis üldse elas, kui ta räägib üleminekuaja Ülemnõukogust ega ole midagi kuulnud Eesti Kongressist. **Ülo Stöör** vastas, et noil päevil ta istus Viljandis abilinnapeana oma kabinetis, ka siis, kui Viljandi dessantüksuse mehed relvastatult raekotta tulid. Aga mis puutub Eesti Komiteesse ja Eesti Kongressi, siis neid ta teab väga hästi, sest on mälu värskendamiseks uuesti läbi lugenud **Enn Põldroosi** 1992. aasta augustis ilmunud artikli (selgituseks: artiklis „Mälestusi 1991. aasta augustist“ kirjeldab **Põldroos** päris üksikasjaliselt kõike, mida Toompeal ja linnas noil augustipäevil nägi ja kuulis, ka eestikomiteelaste käitumist).

Ülo Stöörile eelnõu kohta rohkem küsimusi ei olnud, teise kaasettekande esitas põhiseaduskomisjoni esimees **Olav Anton**. Andnud teada, et komisjon teeb ettepaneku lugemine katkestada ja muudatusettepanekuid hääletama ei hakata, pani ta saali hämmingusse. Kostis protestihääli, et mis siis juhtunud on, kui eile öeldi, et kõik on selge ja pole mingit probleemi. Komisjonile heideti ka ette, et muudatusettepanekute tabel ei ole ülevaatlik ja neid ettepanekuid tuleks siiski normaalselt menetleda. Aga teha polnud enam midagi, juhtiva komisjoni otsust tuli aktsepteerida.

26. august 1996

Jälle möllavad poliitilised kired, kuigi seda kellegi näost lausa välja ei loe. Presidendivalimiste esimene hääletusvoor Riigikogus on alanud. Hääletusedeli saamiseks registreeruvad Andra Veidemann, tolle aasta kevadel sündinud Arengupartei juht, ja Reformierakonna liige Kristiina Ojuland

Teine lugemine katkestati enne läbirääkimisi ja see jäigi Pühade ja tähtpäevade seaduse muutmise seaduse 116 SE luigelauluks Riigikogus. Kas sellega põhiseaduskomisjonis murti hiljem veel piike palju või vähe, pole oluline. Saali eelnõu enam ei tulnud ja 11. juunil 1996 võttis Vabariigi Valitsus selle menetlusest tagasi.

1996. aastal möödus 1991. aasta augustisündmustest juba viis aastat. Vabariigi President **Lennart Meri**, Riigikogu esimees **Toomas Savi** ja peaminister **Tiit Vähi** allkirjastasid ühise tervituse Eesti rahvale, mis 20. augusti Postimehes leidis koha alles kolmandal leheküljel. Päevaleht ei pidanud seda üldse uudisekännist ületavaks. Tervitus ise on ka tagantjärele tähelepanuväärne kas või sellepärast, et kolme riigijuhi, **Arnold Rüütli**, **Tiit Vähi** ja **Ülo Nugise** ühine pöördumine rahva poole oli aastal 1992, seega neli aastat varem. Kelle initsiatiivil sündis **Lennart Meri**, **Toomas Savi** ja **Tiit Vähi** ühine tervitus, pole teada. Küll aga on hästi teada **Lennart Meri** enda sõnad, et tema on alati olnud 20. augusti tähistamise vastu, kuigi ta 1993. aastal oli Toompea nõlval taasiseseisvumispäeva mälestuskivi avamisel kohal olnud ja kõnetki pidanud. Kuid miks oli ta alla kirjutanud ühistervitusele 1996. aastal? Kas panid teda korraks meelt muutma lähenevad valimised? Need olid ju otse ukse ees, presidendi-valimiste esimese hääletusvooruni Riigikogus oli jäänud täpselt nädal, ja iga hääli oli tähtis. Või on see **Lennart Meri** puhul liiga lihtne seletus?

20. augusti Päevaleht pühendas augustisündmustele **Kalle Muuli** artikli „Kungla rahva kaks otsustavat päeva“, mis tutvustas Riigikogu Kantselei ja 20. Augusti Klubi koostatud raamatukest „Kaks otsustavat päeva Toompeal“.

Möödus aasta. 20. augustil 1997 kogunes Pühajärvele põhikirjajärgsele üldkoosolekule 20. Augusti Klubi. Klubi oli taasiseseisvumispäeva staatust korduvalt arutanud ja leidnud, et see peaks kindlasti olema riigipüha. Üldkoosolekul avaldati arvamust, et kuna Riigikogus on 15 klubiliiget, endisi Ülemnõukogu liikmeid aga koguni 17, peaks üritama leida veel mõttekaaslasi, et uus eelnõu siiski menetlusse anda. Tol koosolekul Klubi juhatuse etteotsa valituna hakkasin septembris alanud istungjärgul vaikselt pinda sondeerima, kui palju oleks Riigikogus meie mõtte toetajaid. Kõigepealt võtsin kokku klubikaaslased, kes mäletamist mööda peale **Ignar Fjuki** kõik kindlalt nõus olid.

7. oktoober 1996

Lennart Meri, kes 20. septembril 1996 oli valitud Vabariigi Presidendiks, annab ametivande. Juhatuse laua taga keskel Riigikogu esimees Toomas Savi, tema kõrval aseesimehed Arnold Rüütel ja Tunne Kelam. Valitsuse loosis paremalt rahandusminister Mart Opmann, riigisekretär Uno Veering, majandusminister Andres Lipstok, peaminister Tiit Vähi ja justiitsminister Paul Varul

Fjuk oli Riigikogus öelnud juba neli aastat tagasi, et augustipäevadele on veel liiga vara objektiivset hinnangut anda. Ka 1997. aasta sügisel oli ta sama meelt – hinnang 20. augustile võib muutada. Pühade suhtes oli ta üldse väga tõrksalt meelestatud, öeldes, et Eestis peab nüüd tööd tegema, mitte pühi pidama. Seega kahanes meie niigi mitte arvukas initsiatiivgrupp veel ühe inimese võrra, aga midagi polnud parata.

Kuna idee ise oli kahel korral läbi kukkunud, ei tohtinud uus eelnõu eelmisi korrata. Tuli leida võimalus asjale kuidagi teisiti läheneda. Ka neist, kellel seni polnud midagi taasiseseisvumispäeva tähistamise vastu, pidasid paljud selle riigipühaks sätestamist lubamatuks just kaalutlusel, et nii tõstetakse 20. august võrdväärseks 24. veebruari kõrvale. Koostasin Pühade ja tähtpäevade seaduse eelnõu, milles iseseisvuspäevale oli antud rahvuspüha staatus, nagu see oli olnud juba sõjajärgses Eesti Vabariigis, kui rahvuspühaks oli sätestatud veel ka Võidupäev. Järgnesid riigipühad, nende hulgas taasiseseisvumispäev, ja siis riiklikud tähtpäevad. Vaikselt ühe kolleegi juurest teise juurde käies leidsin eelnõule nii palju toetajaid, et 11. detsembril 1997 võisin selle esitada mitte enam enda nimel, vaid 69 Riigikogu liikme allkirjadega. Nii võisin loota, et läbipõrumist seekord ei tule.

Eelnõu esimene lugemine oli 19. jaanuaril 1998. Pakun oma ettekande stenogrammist siia ühe lõigu.

Rein Järlik: *20. august riigipühana oleks tänu ja tunnustus kõigile neile tuhandetele üle kogu Eesti, kes olid valmis siia eluliselt tähtsate objektide kaitsele ruttama, et oleks võimalik taasiseseisvumine välja kuulutada ja et maailm teada saaks, mis siin toimub. Ja lõpuks oleks see tänu ja tunnustus kogu eesti rahvale, kes oli endas iseseisvusaadet kandnud. Ühe vastuargumendina arutatavale eelnõule on küsitud, kas praegu ikka on õige aeg teha 20. august riigipühaks, et võib-olla tuleb ajas midagi veel ümber hinnata. Aga mida siis ümber hinnata? Kas 20. augusti otsus? Või need, kes selle poolt hääletasid? See on muidugi võimalik, inimesi võib ümber hinnata, aga kas otsus sellest muutuks? Ja kas sellest muutuks ajaloo käik, mille 20. augusti otsus määras. Kui 20. augusti tähistamiseks riigipühana ei ole meil põhjust ja piisavalt argumente täna, siis ei saa neid olla ka mitte kunagi edaspidi (Riigikogu stenogramm, 19. jaanuar 1998).*

Esitati ka üks küsimus. **Ando Leps:** *Sa pidasid siin ilusa kõne maha. Aitäh selle eest! Ma tahan sinu*

käest küsida ühte niisugust asja. Kas praegu siin saalis istuvate Riigikogu liikmete hulgas on ka neid, kes tol ajal ei olnud selle poolt (op. cit.)?

Rein Järlik: *Ma ei mõista seda küsimust, sest ma ütlesin, et vastuhääli ei olnud, erapooletuid ka mitte. Aga neid inimesi, kes hääletamisest osa ei võtnud, Riigikogu saalis praegu ei ole (op. cit.).* Esimene lugemine lõpetati.

Eelnõu tuli teisele lugemisele 27. jaanuaril. Pärast ettekannet esitas huvitava küsimuse **Endel Lippmaa:** *Kas on teada veel mõni riik, kes peab rahvuspüha ja riigipüha eraldi, ehkki need on umbes samas funktsioonis (Riigikogu stenogramm, 27. jaanuar 1998)?*

Rein Järlik: *Ma ei tea. Ei ole seda uurinud ega pidanudki oluliseks uurida. Me ei pea kõiges sammuma teiste riikide sabas, vaid võime mõne asja ka oma äranägemise järgi teha (op.cit.).*

Pärast ettekannet ja kaasettekannet alanud läbirääkimistel palus esimesena sõna **Enn Tarto:** *Mina kirjutasin käesolevale eelnõule alla teisena ja loodan, et Riigikogu võtab selle täna seadusena vastu. Mina isiklikult toetan eelnõu põhiteksti. Ma ei karda sõna „rahvuspüha“. Okupatsiooniajal võis olla sõnal "rahvuslik" üksainus tähendus. Kuid nüüd, mil me oleme iseseisev riik, ei ole riiklust rahvuspühana tähistada häbiasi. Paljud maailma riigid seda niimoodi teevadki. Teiseks ma tahaksin öelda, et minu meelest on õige 24. veebruar eraldi välja tuua, sest nii me just rõhutame eesti rahvale, kõikidele Eestis elavatele inimestele ja maailma teistele rahvastele, et meil on üks püha, mis on kõige tähtsam. Eelnõusse on sisse toodud ka 20. august kui taasiseseisvumispäev. Ma arvan, et see on samuti õige. Eelmisel korral rääkis härra **Järlik** pikalt nendel teemadel. Muu hulgas mainis ta, nagu seletuskirjaski on tehtud, Eesti Kongressi. Tõsi küll, härra **Järliku** nägemuse kohaselt jäi Eesti Kongressi roll taasiseseisvumisel väiksemaks, kui see minu arvates tegelikult oli. Kuid tähtis on see, et Eesti Kongress on ära mainitud. Me teame kõik, et Põhiseaduse Assamblee loodi pariteetsetel alustel tookordse viimase Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi liikmetest. 19. august 1991 oli selle poolest tähtis päev, et esmakordselt lasti siia Toompeale Eesti Kongressi delegatsioon koosseisus Eesti Kongressi esimees **Tunne Kelam** ning aseesimehed **Enn Tarto**, **Sirje Endre** ja **Vardo Rumessen** (op. cit.).*

Ignar Fjuk: *20. augustit mäletab igäüiks isemoodi. Selle päevaga seotud Eesti riigi taasiseseisvumisest on tähelepanuväärsem just see, et siis jõuti pärast pikki vaidlusi ja konflikte rahvuslikule kokkuleppele. Nii et juhul, kui oleks valida, siis võiks seda päeva tähistada rahvusliku kokkuleppe päevana. Seda ei peakski ehk kirja panema. See võiks olla meeldetuletuseks, et me saaksime oma toimetamisi edaspidi teha märksa viljakamalt. [---] Ma ei saa eelkõnelejaga mingil juhul nõustuda, et tegemist on õigeaegse ettepanekuga eelnõu seaduseks hääletada. Liiga vara on veel puhata ja lihtsalt pidusid pidada, liiatigi veel, kui seda tehakse rahvuspüha sätestamise sildi all (op. cit.).*

Teisel lugemisel võeti eelnõu seadusena vastu hääletega 64–3–4. Pühade ja tähtpäevade seadus jõustus 23. veebruaril 1998.

Juba palju aastaid tähistatakse taasiseseisvumispäeva riigipühana üle kogu Eesti. Rahvas võttis püha kohe omaks ja iseseisvuspäeva väarikust ei ole see kuidagi riivanud ega kahandanud.

**EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU LIIKMED,
KES 20. AUGUSTIL 1991
VÕTSID VASTU OTSUSE
EESTI RIIKLIKUST ISESEISVUSEST**

Ülle Aaskivi
jurist, prokurör
* 5.12.1950 † 17.01.2007

Mati Ahven
mehaanikainsener
* 3.02.1943

Andres Ammas
pedagoog, ajakirjanik
* 25.02.1962

Tõnu Anton
jurist
* 26.04.1953

Uno Anton
agronoom, põllumajandusjuht
* 4.04.1942 † 19.04.2012

Lembit Arro
agronoom, põllumajandusjuht
* 15.04.1930

Hillar Eller
jurist, ühiskonnategelane
* 15.12.1939 † 22.02.2010

Kaljo Ellik
agronoom
* 9.05.1948

Ignar Fjuk
arhitekt, ühiskonnategelane
* 12.03.1953

Illar Hallaste
pastor
* 6.05.1959 † 27.10.2012

Liia Hänni
astrofüüsik, teadustöötaja
* 4.10.1946

Arvo Junti
jurist, advokaat
* 17.04.1953

Jaak Jõerüüt
kirjanik
* 9.12.1947

Rein Järlik
pedagoog, ajakirjanik
* 8.10.1935

Ants Järvesaar
ökonomist, põllumajandusjuht
* 10.10.1948

Villu Jürjo
pastor
* 12.11.1950

Hillar Kalda
arst
* 6.03.1932

Teet Kallas
kirjanik
* 6.04.1943

Peet Kask
füüsik, teadustöötaja
* 21.02.1948

Johannes Kass
raadiotehnik
* 24.05.1949

Kalju Koha
elektriinsener
* 16.08.1956

Kois, Valeri
teedeinsener, ühiskonnategelane
* 10.06.1950

Kolossova, Mai
agronoom, ühiskonnategelane
* 19.05.1937

Kork, Jüri
treener-pedagoog, majandusjuht
* 3.08.1947

Kork, Toomas
ökonomist, ühiskonnategelane
* 20.11.1945

Kostabi, Heino
mehaanikainsener,
põllumajandusjuht
* 19.05.1933

Kõo, Ahti
jurist, prokurör
* 29.03.1952

Käbin, Tiit
jurist, ühiskonnategelane
* 12.05.1937 † 05.03.2011

Käärma, Ants
agronoom, põllumajandusjuht
* 4.04.1942

Laar, Mart
ajaloolane
* 22.04.1960

Lauristin, Marju
sotsioloog, ühiskonnategelane
* 7.04.1940

Leisson, Enn
ajaloolane, ajakirjanik
* 11.07.1942 † 11.06.1998

Liim, Jüri
töeline
* 9.11.1940

Lippmaa, Jaan
elektriinsener
* 30.03.1942

Maarend, Alar
pedagoog
* 26.09.1960

Made, Tiit
insener-ökonoomist,
ühiskonnategelane
* 13.03.1940

Madisson, Mart
agronoom, ühiskonnategelane
* 27.08.1941

Mets, Tõnis
agronoom
* 26.12.1938

Mölder, Aavo
zootehnik, põllumajandusjuht
* 30.03.1944

Nugis, Ülo
insener, ühiskonnategelane
* 28.04.1944 † 18.11.2011

Paju, Ants
metsainsener, ajakirjanik
* 10.09.1944 † 28.06.2011

Parder, Eldur
mehaanikainsener
* 10.08.1928 † 30.05.2003

Peterson, Heldur
zooinsener, õppejõud
* 12.01.1956

Prii, Andrei
tööstusjuht
* 5.10.1938

Priks, Priidu
soojustehnik
* 30.03.1937

Põld, Jüri
ökonomist, ärijuht
* 29.07.1952

Põldroos, Enn
maalikunstnik
* 21.05.1933

Raud, Koit
ajakirjanik
* 29.05.1958

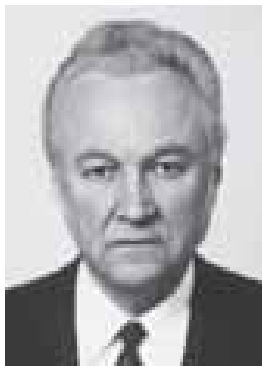
Reinson, Jüri
ökonomist, põllumajandusjuht
* 11.09.1948

Ristkok, Andrus
geograaf, teadusjuht
* 16.10.1949

Rätsep, Jüri
jurist, advokaat
* 3.07.1935

Rüütel, Arnold
agronoom, ühiskonnategelane
* 10.05.1928

Saarman, Tõnu
agronoom, põllumajandusjuht
* 16.05.1948

Savisaar, Edgar
ajaloolane, ühiskonnategelane
* 31.05.1950

Hanno Schotter
loomaarst
* 14.11.1941

Lehte Sööt-Hainsalu
kirjanik
* 31.10.1938

Aldo Tamm
agronoom, põllumajandusjuht
* 24.09.1953

Rein Tamme
insener, ehitusjuht
* 28.03.1940

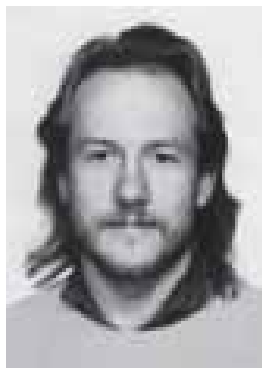
Andres Tarand
geograaf, teadusjuht
* 11.01.1940

Indrek Toome
elektroonikainsener,
ühiskonnategelane
* 30.10.1941

Enn Tupp
treener-pedagoog,
ühiskonnategelane
* 30.10.1941

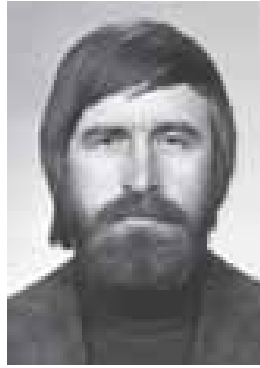
Ain Tähiste
jurist
* 17.10.1960

Uno Ugandi
arst
* 22.06.1931

Ülo Uluots
mäeinsener, tööstusjuht
* 4.02.1930 † 18.07.1997

Heinrich Valk
karikaturist
* 7.03.1936

Ants Veetõusme
majandusteadlane, pangandusjuht
* 3.05.1949

Rein Veidemann
kirjanik
* 17.10.1946

Helgi Viirelaid
pedagoog, koolijuht
* 27.07.1935

Vaino Väljas
ajaloolane, ühiskonnategelane
* 28.03.1931

20. AUGUSTI KLUBI

KLUBI TEE

20. Augusti Klubi asutati Pühajärvel 20. augustil 1994. aastal, kui möödus täpselt kolm aastat Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisest. 69-st Ülemnõukogu liikmest, kes 20. augustil 1991 olid vastu võtnud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse „Eesti riiklikust iseseisvusest“, oli asutamiskoosolekule kogunenud 36. Klubi põhikirja koostamiseks valiti ajutisse juhatusse **Ülo Nugis, Rein Järlik, Lehte Sööt-Hainsalu, Ants Veetõusme ja Andrus Ristkok**.

20. august 1995. Pühajärve.

Klubiliikmete poolt heaks kiidetud põhikirja järgi valiti **Ülo Nugis** Klubi presidendiks, **Rein Järlik** ja **Lehte Sööt-Hainsalu** asepresidentideks. Juhatusse valiti veel **Andrus Ristkok** sekretärina ja **Ants Veetõusme** laekurina.

Vastavalt põhikirjale võivad Klubi liikmeteks oma tahteavalduse alusel olla need Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed, kes 1991. aasta 20. augustil andsid poolthääle otsusele Eesti riiklikust iseseisvusest. Klubi põhikiri registreeriti siseministri käskkirjaga 8. oktoobril 1996. aastal.

1. juuni 1996. Tartu.

Klubi 33 liiget kogunesid Tartusse, et Klubi põhikirja projekt läbi arutada ja vastu võtta. Ettekande projekti ja laekunud parandusettepanekute kohta tegi koosoleku juhatajaks valitud **R. Järlik**, kes tutvustas ka asjatundjate hinnanguid projektile. Põhikirja projekt kiideti heaks, Klubi juhatusle tehti ülesandeks registreerida 20. Augusti Klubi mittetulundusühingute seaduse alusel.

20. august 1996. Pühajärve.

Eesti iseseisvuse taastamisest oli möödunud 5 aastat. Tähtpäevakohase ühise tervitusega pöördusid rahva poole Vabariigi President, Riigikogu esimees ja peaminister. Tervitus ilmus sel päeval vaid

ajalehes Postimees, Päevaleht näiteks ei pidanud riigijuhtide pöördumist üldse uudisekännist ületavaks. 1995. aasta augustis alustatud katse taasiseseisvumispäevale riigipüha staatus anda oli ju Riigikogus jälle läbi kukkunud. 20. Augusti Klubi tähistas tähtsat päeva ka tol aastal.

20. august 1997. Pühajärve.

Põhikirja järgi tuli Klubi iga-aastased üldkoosolekud korraldada kas 20. augustil või sellele lähemal puhkepäeval. Kuni 1997. aastani, kui 20. august ei olnud veel riigipüha, toimusid üldkoosolekud Pühajärve Puhkekodus, edaspidi hakati neid korraldama Tallinnas. 1997. aasta üldkoosolek tegi muudatused juhatuse koosseisus: presidendiks valiti **Rein Järlik**, asepresidentideks **Ülo Nugis** ja **Uno Ugandi**. Sekretärina jätkas **Andrus Ristkok**, laekuriks valiti **Rein Tamme**.

Klubi liikmete annetatud 5000 krooniga otsustati toetada Vabaduse ausamba rajamist Tallinna Vabaduse väljakule või selle lähedusse.

Klubi presidendile tehti ülesandeks alustada Riigikogus konsultatsioone seaduseelnõu algatamiseks, et anda taasiseseisvumispäevale 20. augustil riiklikust tähtpäevast väarikam staatus, sätestada see riigipühaks ja töövabaks päevaks.

Detsembris 1997 algatati Riigikogus 20. Augusti Klubi liikmete initsiatiivil Pühade ja tähtpäevade seaduse eelnõu, mille toetuseks andsid Riigikogu liikmed 69 allkirja. Seadus võeti vastu 27. jaanuaril ja see jõustus 23. veebruaril 1998. aastal.

20. august 1998. Tallinn.

Esimest korda tähistati taasiseseisvumispäeva riiklikult. Õhtul korraldas Vabariigi Valitsus Toompea lossi õuel miitingu, kus kõne pidas ka klubi asepresident **Ülo Nugis**. Klubi üldkoosolek toimus mõned päevad hiljem, 23. augustil Kuku klubis.

6. september 1998. Põltsamaa.

Puude istutamisel Sõpruse parki Põltsamaal pani Klubi juhatuse kasvama kaks tamme. 20. augusti tamm istutati Eesti iseseisvuse taastamise mälestuseks ning Jaaksoni tamm **Ernst Jaaksoni**, siis just meie hulgast lahkunud Eesti diplomaadi mälestuseks.

20. august 1997

Viimane augustikuistest üldkoosolekutest, mis peetakse
veel Pühajärvel, toimub jälle värskes õhus.

Vasakult Hillar Eller, Uno Anton,
Hillar Kalda ja Jüri Rätsep

20. august 1997

Pühajärvel valitakse ka Klubi uus juhatus. Klubiliiikmed leiavad, et kuigi ettepanek 20. augustile riigipüha ja töövaba päeva staatus anda Riigikogus nii 1994. kui 1995. aastal tagasi lükati, väärib taasiseseisvumispäev veelkordset üritamist

20. august 1999. Tallinn.

Riigikogu esimees **Toomas Savi** korraldas Toompea lossi Kalevipoja saalis vastuvõtu 20. Augusti Klubi liikmetele ja nende kaasadele. Sündis ilus, tänaseni jätkunud traditsioon taasiseseisvumispäeva pidulikuks tähistamiseks. Pärast vastuvõttu kogunesid Klubi liikmed üldkoosolekule Teadus- raamatukogu kohvikusse.

20. august 2000. Tallinn.

Taasiseseisvumispäeva pidulikuks tähistamiseks korraldasid Riigikogu juhatus ja Vabariigi Valitsus Toompeal kontserdi ja miitingu. Kuberneril aias tervitasid rahvast Riigikogu esimees **Toomas Savi** ja peaminister **Mart Laar**, pidupäevakõne pidas 20. Augusti Klubi president **Rein Järlik**. Klubi juhatus valiti samas koosseisus tagasi miitingule järgnenud üldkoosolekul, mis Riigikogu juhatuse loal peeti Toompea lossi valges saalis. See oli üldse esimene kord, kui Klubi sai valget saali kasutada, aga sellest alates on just seal peetud peaaegu kõik Klubi pidulikud üldkoosolekud.

20. august 2001. Tallinn.

See päev oli Eesti riikliku iseseisvuse taastamise 10. aastapäev. Toompea lossi istungitesaali ukсед olid avatud ja klubiliikmed said istuda kohtadel, kus nad kaks ja pool aastat olid tööd teinud ning täpselt 10 aastat tagasi ajaloolise riigiõigusliku akti vastuvõtmiseks rohelisele nupule vajutanud. Piduliku üldkoosoleku avasõna ütles Klubi president **Rein Järlik**, klubiliikmeid ja nende kaasasid tervitas Riigikogu esimees **Toomas Savi**. Kõnelesid **Arnold Rüütel** ja **Rein Veidemann**. Järgnes Riigikogu esimehe vastuvõtt. Seekordset pidupäeva tähistati juba kõikjal üle Eesti.

20. august 2002. Tallinn.

Klubi kuulab ära juhatuse ja revisjonikomisjoni aruanded. Vahetati mõtteid liikmemaksude teemal. **R. Järlik** andis teada, kui kaugele on jõutud raamatu „Ainult 69 häält“ (tuli trükist pealkirjaga „Kui taastasime Eesti iseseisvuse“) käsikirjaga. **Lembit Arro** tegi ettepaneku, et lisaks 20. augustile võiks Klubi kokkusaamisi korraldada vähemalt kord aastas ka mingil muul ajal. Nii Klubi juhatus kui ka revisjonikomisjon valiti tagasi samas koosseisus.

20.august 2000

Taasiseseisvumispäeva esimene tähistamine Tallinnas Komandandi aias. Tervitustega pöörduvad rahva poole Riigikogu esimees Toomas Savi ja peaminister Mart Laar, pidupäevakõneks on valmis klubi president Rein Järlik

12.–13. aprill 2003. Pühajärve.

Alates 2003. aastast otsustati hakata korraldama kevadisi kahepäevaseid väljasõiduistungeid Eesti erinevatesse paikadesse. Neist esimene toimus Pühajärve Puhkekeskuses, kus Klubi asutati ja ka esimesed üldkoosolekud peeti. Kokkutuleku korraldajaks oli klubiliige **Jüri Kork**. Arutati Klubi tulevikuplaane, Otepää kuplilisel maastikul sai suuskadel veel viimaseid talvemõnusidki nautida.

20. august 2003. Tallinn.

Klubi liikmeid tervitas Riigikogu esimees **Ene Ergma**. Päevakohase kõne pidas Klubi asepresident **Ülo Nugis**. Klubi tegevusest aru andes võis Klubi president **Rein Järlik** tunnistada õnnestunuks klubiliikmete kevadise väljasõiduistungit Pühajärvele. Otsustati niisuguseid väljasõite igal aastal korrata. Valdava hääaltenamusega pidas klubi õigeks Eesti ühinemise Euroopa Liiduga. Arutati koostöövõimalusi Läti 4. Mai Klubiga ja Leedu Iseseisvusakti Signataaride Klubiga. Leiti, et kuna Eesti Klubi saab oma sissetuleku vaid liikmemaksudest ja annetustest, samal ajal kui Läti ja Leedu analoogseid ühendusi finantseeritakse ka riigieelarvest, oleks seda koostööd väga raske korraldada.

17.–18. aprill 2004. Ida-Virumaa.

Korraldajaks **Priidu Priks**. Külastati Pühtitsa kloostrit Kuremäel ning käidi kahes piirivalveordonis. Vasknarvas tutvustasid piirivalve tegevust ja tööd kordonis Piirivalveameti peadirektor kindralmajor **Harri Hein**, Ida-Viru Piirivalvepiirkonna ülem kolonelleitnant **Roland Peets** ja Vasknarva piirivalve-kordoni ülem leitnant **Margo Kaljus**. Vabariigi President **Arnold Rüütel** ja klubi juhatus istutasid kaks püramiidtamme kordoni õuele Narva jõe kaldal. Punamäe kordonis vaadati Eestis ainulaadse lahingutehnika muuseumi eksponaate, Teise maailmasõja aegseid relvi, mis välja tiritud ümbruskonna soodest. Seletusi jagas kordoni ülema asetäitja, vanemveebel **Igor Sedunov**, kes on ka sõjaajaloo klubi “Otsing” juht.

20. august 2004. Tallinn.

Klubi asutamise 10. aastapäev. Klubikaaslasi tähtpäeva puhul õnnitledes võrdles Klubi president **R. Järlik** Eesti Vabariigi Ülemnõukogu rolli 1919. aasta 23. aprillil kokku tulnud Asutava Koguga.

Kui Asutav Kogu pani aluse Eesti riiklusele, siis Ülemnõukogu võttis vastu kõik vajalikud õigusaktid iseseisvuse taastamiseks ning iseseisva riigi toimimiseks. Üldkoosolekul valiti Klubi juhatus ja revisjonikomisjon tagasi samas koosseisus. Tallinnast sõitsid paljud koosolekul viibinud Põltsamaale, et osaleda Sõpruse pargis toimunud graniidifestivali pidulikul lõpetamisel ning selle käigus püstitatud mälestusmärkide, ka 20. augustile pühendatud samba avamisel.

23.–24. aprill 2005. Pärnu.

Korraldajaks **Johannes Kass**. Tori Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus osaleti kahe mälestusplaadi avamisel ja jüripäeva jumalateenistusel, kus pühitsetud leegist süüdati tõrvikud kõigile Eesti maakondadele. Püha Jüri samba juurest mindi Tori kalmistule, et austada Vabadussõjas langenute mälestust. Kiriku kõrvale parki istutas klubi juhatus kaks puud. Pärnu raekojas kohtuti linnavolikogu esimehe **Margus Tammekivi** ja linnaeapa **Väino Hallikmäega**. Kuulati, mis Eesti suvepealinnas rõõmu teeb, mis südant valutama paneb ja kuidas muredest jagu kavatsetakse saada. Linnavalitsus tutvustas ka oma tööruume. Klubi juhatus pani taastusravikeskuse Sõprus aeda sirguma kaks puud.

20. august 2005. Tallinn.

Üldkoosolekul Toompea lossis tervitas klubiliikmeid ja nende kaasasid Riigikogu esimees **Ene Ergma**. Klubi asepresidendi **Ülo Nugise** juhtimisel arutati taasiseisvumise 15. aastapäeva tähistamist. Sõnavõttudest jäi kõlama mõte välja anda faktoloogiakogumik iseseisvuse taastamisest, klubiliikmetele aga pandi südamele, et nad otsiksid võimalusi tol perioodil toimunud avalikkusele selgitada. Ka leiti, et Riigikogu võiks iga aasta 20. augustil erakorraliselt kokku tulla ja Eesti tuleviku üle sügavamalt aru pidada.

29.–30. aprill 2006. Põltsamaa.

Korraldajaks **Ants Paju**. Kaarlimõisas külastati uhket vana puusammastega maja küla keskel, kus 1888. aastal oli avatud Eesti Aleksandri Kõrgem Linnakool. Tutvuti Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökooliga. Põltsamaa linnas peatuti endise kihelkonnakoolimaja ees, kus 1884. aastal oli õmmeldud esimene sinimustvalge lipp. Ühiselt istutati igale klubiliikmele Sõpruse parki nimepuu.

20. august 2005

Kaks ja pool aastat tegid nad tööd teineteise kõrval – Arnold Rüütel Ülemnõukogu esimehena, Ülo Nugis selle juhatajana. Mida kõike nende aastatega läbi tuli elada, teavad ilmselt vaid nemad ise. Aga midagi tollest ajast on jälle kaante vahele saanud. „Tagasiteel tulevikku“, alapealkirjaga *august '91*, kõneleb paljudest, eriti aga Arnold Rüütlist. Paremalt raamatu autor Madis Salum

20. august 2006. Tallinn.

Eesti riikliku iseseisvuse taastamise 15. aastapäev. Piduliku üldkoosoleku Toompea lossis avas Klubi president **R. Järlik**, tervitussõnad lausus Riigikogu esimees **Toomas Varek**. Pidupäevakõne pidas Klubi asepresident **Ü. Nugis**, kes 20. augustil 1991 oli Ülemnõukogu juhatajana kogu maailmale teatanud, et otsus Eesti riiklikust iseseisvusest on vastu võetud. Klubi 12. tegevusaastast andis ülevaate **R. Järlik**.

19.–20. mai 2007. Tartu.

Korraldajaks **Rein Järlik**. Külastati Tartu Lennundusmuuseumi Veskiorus, kus unikaalse ekspositsiooni saamisloost ning muuseumi asutamiskustest rääkis muuseumi asutaja ja hing **Mati Meos**. Tehti jalutuskäik Raadi kalmistule ning pandi lilled ja küünlad paljude meie rahvuslike suurkujude haudadele. Raadi järve ääres vaadati varemetes seisvat Raadi mõisa lossi, Eesti Rahva Muuseumi kunagist kaunist kodu. Teise päeva hommikul tutvuti Toomemäel Riigikohtu hoonega ja kuulati endise kolleegi, riigikohtunik **Tõnu Antoni** mõtteid Riigikohtu tööst ning õigusemõistmisest üldse. Külastati botaanikaaeda ning uudistati Emajõe äärde ja Vanemuise ette kerkinud uusi monumente.

20. august 2007. Tallinn.

Üldkoosolekul valiti Klubi uus juhatus järgmises koosseisus: president **Ants Veetõusme**, asepresidendid **Uno Ugandi** ja **Heino Kostabi**, sekretär **Andrus Ristkok** ja laekur **Heldur Peterson**.

1.–2. detsember 2007. Pühajärve.

Korraldajateks **Ants Veetõusme** ja **Jüri Kork**. Pühajärve Puhkekeskuse konverentsisaalis toimunud seminari üheks põhiteemaks oli keskkonnakaitse. Sel teemal tegi ettekande Riikliku Looduskaitsekeskuse Põlva-Valga-Võru regiooni direktor **Urmas Roht**, kes vastas ka paljudele küsimustele. Klubi juhatus andis ülevaate osalemisest Vilniuses toimunud rahvusvahelisel konverentsil. Põhjalikumalt arutati rahvusvahelise konverentsi korraldamist Tallinnas 2008. aasta augustis. Õhtul meenutas **Rein Järlik** külaskäiku USA idaranniku linnadesse ja ajaloolistesse paikadesse 2-osalise reisivideoga „Kaks nädalat Ameerikas“.

3.–4. mai 2008. Ida-Virumaa.

Korraldajateks **Ants Veetõusme**, **Priidu Priks** ja **Villu Jürjo**. Sillamäel kõneles AS Silmet Grupi nõukogu esimees **Tiit Vähi** haruldaste muldmetallide tootmisest ja Ökosili tegevjuht **Tõnis Kaasik** Sillamäe radioaktiivsete jäätmete hoidla keskkonnaohutuks muutmisest. Seejärel külastati AS Silport Kinnisvara juhatuse liikme **Tõnis Seesmaa** saatel ka Sillamäe 2005. aastal avatud muljet-avaldavate sadamat. Narva-Jõesuu piirivalvekordoni uut hoonet ja tööd kordonis tutvustasid Kirde Piirivalvepiirkonna ülem kolonel **Aimar Köss** ja Narva-Jõesuu piirivalvekordoni ülem kapten **Aivar Kivastik**. Õhtul arutati eelseisva rahvusvahelise konverentsi päevakorda ja trükiste väljaandmist konverentsiks. **Rein Järliku** reisivideo „Kuradisilla alt Jumalaema kirikusse“ 1. osa näitas Berliini ja Pariisi vaatamisväärsusi. Järgmisel päeval nautiti Kaarli kiriku koori esinemist, vaadati tellingutes olevat Aleksandri kirikut ning käidi Sinimägede lahingutandril ja muuseumis.

20. august 2008. Tallinn.

Üldkoosolekul Toompea lossis osalesid 39 Klubi liiget, enamus koos kaasadega. Klubi väljaandena just trükist tulnud raamatut „Kui taastasime Eesti iseseisvuse“ esitles raamatu koostaja **R. Järlik**. Kiideti heaks juhatuse otsus annetada kõnealune raamat kõigile gümnaasiumidele, kutsekoolidele ja kõrgkoolidele, samuti kõigile avalikele raamatukogudele. Klubi president **Ants Veetõusme** heitis tagasipilgu viimase aasta tegevusele ning esitas lähimaks aastaks tegevuskava, mis heaks kiideti. Järgmisel päeval algava rahvusvahelise konverentsi ettekanded ja sõnavõttud peeti vajalikuks välja anda raamatuna.

29.–31. mai 2009. Haapsalu.

Korraldajateks **Ants Veetõusme** ja **Andres Ammas**. Tutvuti Haapsalu volikogu ruumide ja tööga, austati hulk aastaid volikogu juhtinud **Ülo Uluotsa** mälestust, meenutati tema rolli Ülemnõukogu töös, tema bareljeefi ette linnavalitsuse hoones asetati lilled. Haapsalu Gümnaasiumis toimunud aruande-valimiskoosolekul valiti Klubi juhatuse samas koosseisus tagasi. Gümnaasiumi direktori **Andres Ammasega** kõneldi haridusteemadel ning arutelu jätkus mitmeks tunniks. Esitleti eelmisel aastal toimunud rahvusvahelise konverentsi ettekandekogumikku, soovijad võisid konverentsist saada

nii CD kui DVD. Öhtuid aitas sisustada **Rein Järliku** 2-osaline reisivideo „Majesteetlikud Alpid“. Pühapäeva hommikul toimus lähem tutvumine Haapsalu linnaga ja piiskopilinnusega, giidiks linnaarhitekt **Tõnis Padu**, kes kuulajaile jagas põhjalikke selgitusi.

20. august 2009. Tallinn.

Üldkoosoleku, mis toimus Klubi asutamise 15. aastapäeval, avas Klubi president **A. Veetõusme**. Tervitusega astus koosolijate ette Riigikogu esimees **E. Ergma**. Pidupäevakõneks sai sõna **Ü. Nugis**, kes muu kõrval ütles, et meie kõige kindlam julgeolekugarantii oleks NATO reaalne kohalolek Eesti pinnal. **A. Veetõusme** andis ülevaate ettepanekutest Eesti iseseisvuse taastamise 20. aastapäeva tähistamiseks. Juhatus lubas arutada koosolekul kõlanud mõtet tähistada 20 aasta möödumist ka viimase Ülemnõukogu volitustesse astumisest.

11.–12. detsember 2009. Tartu.

Hotelli Dorpat konverentsikeskuses arutas Klubi juhatus laiendatud koosolekul Balti riikide iseseisvuse taastamise 20. aastapäeva väarikat tähistamist. Kaks nädalat varem oli juhatus Tartus samal teemal mõtteid vahetanud Leedu Iseseisvusakti Signataaride Klubi ja Läti 4. Mai Klubi esindustega. Detsembrikoosolekul kiideti heaks ettepanek mälestused välja anda eraldi raamatuna.

30. märts 2010. Tallinn.

Riigikogu juhatuse loal kogunes 20. Augusti Klubi koos külalistega Toompea lossi istungitesaali, et pidulikult tähistada 20 aasta möödumist Eesti Vabariigi Ülemnõukogu volituste algusest ja esimeste oluliste aktide vastuvõtmisest. Ettekannetega käisid kõnetoolis **Ülo Nugis**, **Arvo Junti**, **Peet Kask** ja **Tiit Made**. Mõttevahetus jätkus vastuvõtul, mille sel päeval korraldas 20. Augusti Klubi president **Ants Veetõusme**.

4.–6. juuni 2010. Lääne-Virumaa.

Korraldajaks **Ants Veetõusme**. Klubiliikmeid koos kaaslastega võõrustas Viinistu hotelli- ja konverentsikeskus. Kuulati juhatuse tegevuse aruannet ja tehti plaane järgmiseks aastaks. Hotelli- ja

konverentsikeskuses võis vaadata näitust **Kalju Suure** fotodest, mis kajastasid sündmusi 20 aastat tagasi. Väga huvitav oli tutvuda Viinistu muuseumi asutamislöö ja ekspositsiooniga ning tõdeda, et erakapitalil põhinev muuseum on võimalik ka Eestis. Muljetavaldav kogu Eesti kunstnike teostest kõneles sellest selget keelt. Arutati klubielu edasist korraldamist, Eesti iseseisvuse taastamise 20. aastapäeva ning teistegi lähenevate tähtpäevade tähistamist. Pärисpea poolsaarele tehti ligemale üheksa kilomeetri pikkune jalgsimatk ja ärasõidupäeva hommikul kasutasid paljud võimalust paadiga ära käia kaldast paari miili kaugusel Mohni saarel.

20. august 2010. Tallinn.

Klubi iga-aastane üldkoosolek toimus jälle Toompea lossis, kus kokkutulnuid tervitas ja võõrustas Riigikogu aseesimees **Keit Pentus**. Juhatuse volitusi otsustati pikendada kuni 2011. aasta lõpuni. Seejärel sõitsid Klubi liikmed Põltsamaale Sõpruse parki, kus mälestati lahkunud klubikaaslast ning võeti osa Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise aastapäevale pühendatud ülemaalse ühtelaulmise salvestuskontserdist. Klubi austas kõiki dirigente, lauljaid ja saate tegijaid pargis väikese vastuvõtuga. 20. augusti tähistamisest võtsid osa ka Leedu Iseseisvusakti Signataaride Klubi ning Läti 4. Mai Klubi esindajad.

27.–29. mai 2011. Järvamaa.

Korraldaja **Ants Veetõusme**. Veskisilla puhkekompleksis Türi-Allikul anti hinnang juhatuse 2010. aasta tegevusele ning kinnitati järgmise aasta tegevuskava. Ettekande teemal „Eesti haridusmaastik 2011 Paide näitel“ pidas Paide Gümnaasiumi direktor **Vello Talviste**, kes lisaks haridustemaatikale võttis jutuks ka kohaliku elu arengu ja Lionsliikumise. Klubi arutas viimaseid ettevalmistusi Eesti taasiseseisvumise 20. aastapäeva tähistamiseks. Oma uue dokumentaalfilmi „Kaks päeva augustis“ kontseptsiooni tutvustas režissöör **Jaan Kolberg**, kellele klubiliikmetel oli palju kahtlevaid küsimusi.

20. august 2011. Tallinn.

Eesti tähistas riikliku iseseisvuse taastamise 20. aastapäeva. Toompea lossi kunstisaalis tutvustas 20.

Augusti Klubi Eesti Posti päevakohast postmarki. Kunstnik **Indrek Ilvese** kujundatud mark nominaalväärtusega 0,35 € ilmus tiraažiga 50 000 eksemplari. Klubi hõbedase aumärgi, mille oli kujundanud **Heinz Valk**, said 15 piirikaitse ajateenijat, kes olid ka 1991. aasta ärevatel augusti-päevadel taganud riigi elutähtsate objektide ja piiri kaitse. Sama aumärk anti üle Riigikogu esimehele **Ene Ergmale** ning Leedu ja Läti sõsarclubide esindajatele. Ene Ergma kinkis igale klubiliikmele **Urmas Viigi** graafilise lehe „1991“. Lossiõuel toimunud kontsert-aktusel autasustas Vabariigi President **Toomas Hendrik Ilves** toonases Ülemnõukogus iseseisvuse taastamise poolt hääletanud mälestuskiviga, mis oli tükike Toompea lossi 1991. aastal kaitsnud kivitahukast. Mälestuskivi võttis vastu Ülemnõukogu asejuhataja **Marju Lauristin**.

14. oktoober 2011. Tallinn.

Kuigi juhatusse volitusi oli pikendatud aasta lõpuni, toimus aruandlus-valimiskoosolek ning Klubi juhatusse valiti: president **Ants Veetõusme**, asepresidendid **Indrek Toome** ja **Enn Tupp**, sekretär **Andrus Ristkok** ja laekur **Rein Veidemann**.

25.–27. mai 2012. Saaremaa.

Klubi üks meeldejäävamaid kokkusaamisi oli Kuressaares, korraldajateks **Ants Veetõusme** ja **Kaljo Ellik**. Koos Kuressaare linnapea **Mati Mäetaluga** istutasid Klubi liikmed reedel Kuressaare terviseparki puu, mis jäi tähistama 1991. aasta 20. augustit. Öhtutunde mitmekesisitas **Rein Järlik** oma reisilooga „Kümme kuuma päeva Lõuna-Hispaanias ja Põhja-Marokos“. Laupäeval koosolekul kuulati ära ning kinnitati juhatusse ja revisjonikomisjoni tegevuse aruanded. Pikema mõttevahetuse teemaks oli septembrikuusse kavandatud ajalookonverents „Meie vabaduse mitu nägu“. Peeti aru, missugune võiks olla ettekannete temaatika ning kes võiksid olla inimesed, kellele teha ettepanek konverentsil esinemiseks. Meeleolukaks kujunes päeva lõpp. Tuuliku õuel jäid tantsurühma esinemist nautima ka Tuulikusse õhtusöögile kogunenud klubiliikmed ning siis haarati neist nii mõnelgi käest ja tõmmati tantsima. Pühapäeva hommikul olid klubiliikmete lahketeks võõrustajateks **Arnold** ja **Ingrid Rüütel**. Nende Saaremaa-kodu on heaks näiteks looduse poolt pakutud võimaluste kasutamisest.

20. august 2012. Tallinn.

Tavakohane üldkoosolek Toompea lossis. Tervituskõne pidas Riigikogu esimees **Ene Ergma**, päevakohase kõne Klubi juhatuse liige **Enn Tupp**. Klubi president **Ants Veetõusme** õnnitles aasta juubilarid **Mai Kolossov** 75. ja **Hillar Kaldat** 80. sünnipäeva puhul ning andis neile üle tähtpäevatunnustused. Koosolekule järgnes Riigikogu esimehe vastuvõtt.

25.–27. jaanuar 2013. Põlvamaa.

Aasta esimene kokkusaamine toimus Värskas, mitte kaugel Eesti-Vene piirist. **Heldur Peterson** tegi põhjaliku ettekande Eesti Ratsarügemendi sünniloost ja tegevusest, illustreerides seda rohke pildimaterjaliga. Laupäeva hommikul kohtus klubiliikmetega Setomaa Valdade Liidu esimees **Margus Timmo**. Ta andis ülevaate nii Värskast kui üldse Setomaast, tutvustades ka setode kombestikku. Klubi tegi kokkuvõtteid septembris toimunud ajalookonverentsist ning arutas konverentsi kogumiku väljaandmist. Peatuti ka Põltsamaal asuva Sõpruse Pargi probleemidel. Otsustati korrastada Klubi tammik ja kindlaks teha, kuidas kindlustada 20. augusti mälestussamba alust.

10. mai 2013. Tallinn.

Klubi juhatusse valiti: president **Ants Veetõusme**, asepresidendid **Indrek Toome** ja **Enn Tupp**, sekretär **Alar Maarend** ja laekur **Andrus Ristkok**.

20. august 2013. Tallinn.

Klubi üldkoosoleku Toompea lossi konverentsisaalis avas asepresident **Indrek Toome**, Klubi president **Ants Veetõusme** peatus ettekandes „Mõningaid mõtteid Eesti elust“ ka 20. augusti tähistamisel. Arutati puude istutamist Sõpruse parki Põltsamaale ning nende tähistamist. Klubi juhatuse nimel andsid **Ants Veetõusme** ja **Enn Tupp** tähtpäevatunnustused selle aasta juubilaridele **Lehte Hainsalule** 75. ja **Arnold Rüütile** 85. sünnipäeva puhul. Järgmine üldkoosolek otsustati korraldada 2014. aasta jaanuari teisel poolel Pühajärvel. Riigikogu esimees **Ene Ergma** kinkis Klubile dokumendikogumiku ning korraldas kokkutulnutele vastuvõtu.

24.–26. jaanuar 2014. Pühajärve.

Korraldajateks **Ants Veetõusme** ja **Jüri Kork**. Reedel kohale jõudes täpsustati seminaride kava, õhtut aitasid sisustada **R. Järliku kaks** reisilugu: „Kuradisilla alt Jumalaema kirikusse“ 2. osa ning „Atlandi äärde juubelit pidama“ sõidust Portugali. Laupäeval võeti jutuks korrastamistööd ja mälestiste tähistamine Sõpruse pargis Põltsamaal ning kõneldi Klubi väljaannetest. Arutati Balti sōsarklubide koostööd ning järgmise üldkoosoleku korraldamist. Käidi tutvumas Eesti lipu muuseumi ja Otepää talispordimuuseumi väljapanekutega. Päeva teisel poolel jagas klubirahvaga oma mõtteid Euroopa Kohtus ja Euroopa Inimõiguste Kohtus kokku 13 aastat kohtunikuna töötanud **Uno Lõhmus**, kes aastatel 1998–2004 oli Eestis Riigikohtu esimees. Õhtul kohtuti Eesti kolmes valitsuses peaministri vastutust kandnud poliitiku ja praeguse töösturi **Tiit Vähiga**. Pühapäeval tehti seminaridest viimased kokkuvõtted.

Klubil on kontaktid Läti 4. Mai Klubiga ning Leedu Signataaride Klubiga, allkirjastatud on koostöömemorandum.

KLUBI JA KONVERENTSID

4.–5. märts 2004. Riia.

Läti 4. Mai Klubi korraldusel toimus Riia Kongressikeskuses teaduskonverents „Balti tee vabadusele“, mille ettevalmistamisel osales ka 20. Augusti Klubi. Eestist olid ettekandega konverentsi kõnetoolis **Ülo Nugis, Juhan Aare, Aadu Must** ja **Küllo Arjakas**. Konverentsi kajastavasse samanimelisse raamatusse on viis artiklit kirjutanud eesti autorid – **Ülo Nugis, Rein Järlik** ja **Heinz Valk** 20. Augusti Klubist ning juba eespool mainitud **Juhan Aare** ja **Küllo Arjakas**. Raamat anti välja läti, inglise ja vene keeles.

23.–24. november 2007. Vilnius.

Leedu Iseseisvusakti Signataaride Klubi poolt korraldatud konverentsil „Vabanemine Nõukogude okupatsioonist. Leedu Vabariigi taasloomine“ osalesid 20. Augusti Klubi liikmetest **Arnold Rüütel, Ülo Nugis, Heino Kostabi, Heldur Peterson** ja **Ants Paju**. **Rüütel, Kostabi** ja **Peterson** esinesid ettekannetega, mis 2013. aastal ilmusid konverentsi leedukeelses kogumikus.

21.–22. august 2008. Tallinn.

Toompea lossi konverentsisaalis korraldas 20. Augusti Klubi rahvusvahelise konverentsi „Riikliku iseseisvuse taastamine parlamentaarsel teel aastatel 1990-1992“. Klubiliikmetest käisid kõnetoolis **Ants Veetõusme, Ülo Nugis, Arnold Rüütel, Rein Järlik, Rein Veidemann, Marju Lauristin, Enn Tupp, Liia Hänni, Arvo Junti, Tiit Made, Heldur Peterson, Andres Tarand, Heino Kostabi** ja **Edgar Savisaar**. Ettekandeid oli Valgevenest, Leedust, Lätist.

29. september 2012. Tartu.

20. Augusti Klubi korraldas Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis konverentsi „Meie vabaduse mitu nägu“. Lähiajaloole, selle uurimisele ja kajastamisele pühendatud konverents oli ajendatud mälestustekogumiku „Mitme tule vahel“ ilmumisest. Konverentsi valmistas ette **Rein Järlik** koos **Lehte Hainsalu** ja **Ants Veetõusmega**. Ettekannetega esinesid **Mati Graf**, **Tõnu-Andrus Tannberg**, **Rein Järlik**, **Sulev Valner**, **Raul Narits**, **Rein Toomla**, **Mati Hint**, **Priit Aimla** ja **Madis Linnamägi**, niisiis kaks ajaloolast, kaks ajakirjanikku, jurist, politoloog, keeleteadlane, kirjanik ning haridus- ja seltsitegelane, kes käsitlesid teemat erinevatelt tahkudelt. Nende hulgas oli üks varstine akadeemik, üks professor ja kaks emeriitprofessorit.

KLUBI JA TRÜKIVÄLJAANDED

Põhikirjast tulenevate ülesannete täitmiseks on 20. Augusti Klubi välja andnud rea trükiseid.

„Kaks otsustavat päeva Toompeal“

1996. aastal ilmus Klubi ajalootoimkonna koostatud dokumentide ja kommentaaride kogumik „Kaks otsustavat päeva Toompeal“, milles meenutatakse sündmusi 19. ja 20. augustil 1991. Raamatu koostasid 20. Augusti Klubi ja Riigikogu Kantselei.

„Kui taastasime Eesti iseseisvuse“

Aastal 2008 tuli trükist **Rein Järliku** koostatud raamat „Kui taastasime Eesti iseseisvuse“. See annab põgusa ülevaate aastatel 1990–1992 Eestis toimunud ning seal on mitme Eesti Vabariigi Ülemnõukogus vastu võetud olulise õigusakti tekstid. Raamatust leiab ka 20. augustil 1991 Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise otsuse poolt hääletanud Ülemnõukogu liikmete fotod ja lühielulood. Raamatu lõpus meenutatakse 20. Augusti Klubi asutamist ja senist tegevust.

„20 August 1991“

Aastal 2008 ilmus veel **Rein Järliku** ingliskeelne brošüür „20 August 1991“, milles raamatu „Kui taastasime Eesti iseseisvuse“ sisu on hästi lühidalt kokku võetud.

„Riikliku iseseisvuse taastamine parlamentaarsel teel aastatel 1990–1992“

Ants Veetõusme koostatud kogumik 21.–22. augustil 2008 Tallinnas toimunud samanimelise konverentsi ettekannetest. Klubile esitleti kogumikku 30. mail 2009 Haapsalus, kus soovijad võisid konverentsist lisaks raamatule saada nii CD- kui DVD-plaadi.

„Õigusega vabadusele“

2011. aasta kevadel sai kaante vahele **Rein Järliku** brošüür „Õigusega vabadusele“, milles alates 1988. aasta suveräänsusdeklaratsioonist on loetletud kõik olulisemad õigusaktid, mis Eestis Ülemnõukogu kahe viimase koosseisu poolt aastatel 1988–1992 vastu võeti, et Eesti Moskva köidikuist lahti rebida ja riik iseseisvana toimima panna.

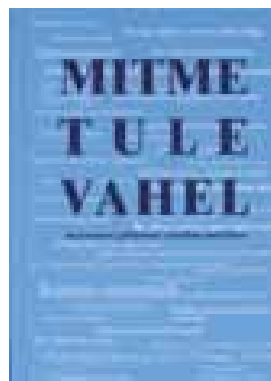
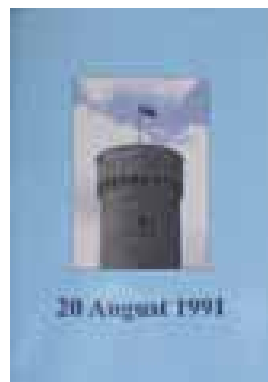
„Mitme tule vahel“

19. augustil 2011 esitles 20. Augusti Klubi Toompeal **Lehte Hainsalu** ja **Rein Järliku** koostatud mahukat mälestustekogumikku „Mitme tule vahel“, milles on kirjutisi 40-lt autorilt. Nende hulgas on 31 Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liiget, ajavahemikus 1990–92 ametis olnud seitse ministrit ning kaks kõrget riigiametnikku tolleaegsest Ülemnõukogu Esimehe Kantseleist.

„Meie vabaduse mitu nägu“

19. augustil 2013 esitles Klubi Rahva Raamatu kaupluses Tallinnas **Lehte Hainsalu** ja **Rein Järliku** koostatud kogumikku „Meie vabaduse mitu nägu“ Tartus toimunud samanimelisest konverentsist 2012. aasta septembris.

Samas esitleti ka Riigikogu Kantselei ja Eesti Rahvusraamatukogu koostatud teatmeteost „Eesti NSV / Eesti Vabariigi Ülemnõukogu XII koosseis 29.03.1990–29.09.1992. Statistikat ja ülevaateid“. Selle raamatu koostamise idee oli andnud 20. Augusti Klubi juhatus, raamatu konsultandiks oli klubiliige **Rein Järlik**.

Klubi trükised
Trükised ajavahemikust 1996–2013, mis on
ilmunud Klubi väljaannetena või
mille väljaandmises Klubi
on osalenud

Klubi rinnamärgid (1,3 x suurendatud)
 Klubi suur hõbedane ja väike kuldne rinnamärk ning Eesti riikliku iseseisvuse taastamise 20. aastapäevaks valminud hõbedane aumärk

Klubi meenevaasid (4,1 x vähendatud)
 Neljakandilised meenevaasid graveeriti Eesti iseseisvuse taastamise 10. aastapäevaks. Nende külgtahkudel on 20. augusti otsuse poolt hääletanud 69 Ülemnõukogu liikme nimed

Andrus Ristkok

20. Augusti Klubi asutajaliige, juhatuse sekretär
1995–2013, laekur aastast 2013. Oli mais 2000
Folketingeti endiste liikmete assotsiatsiooni
kutsel Klubi esindajaks Taanis

Uno Ugandi

Klubi asutamise algatajaid 1994, asepresident
1997–2011. Meenevaaside idee autorina
kujundas vaasid ja korraldas
nende graveerimise

Rein Järlik
Klubi asutamise algatajaid 1994, asepresident
1995–1997, president 1997–2007.
On koostanud enamuse klubi
trüükväljaannetest

Ülo Nugis
Klubi asutamise algatajaid 1994, president 1995–97,
asepresident 1997–2007. Korraldas 20. Augusti
Klubi Klubi registreerimise
mittetulundusühinguna

Rein Tamme
Klubi asutajaliige 1994, laekur 1997–2007.
Oli mais 2000 Folketingeti endiste
liikmete assotsiatsiooni kutsel
Klubi esindajaks Taanis

Ants Veetõusme
Klubi asutajaliige 1994, laekur 1995–1997,
president alates 2007. On leidnud
Klubi väljasõiduistungiteks
ikka põnevaid paiku

Heldur Peterson
Klubi asutajaliige 1994, laekur 2007–2011.
On Leedu ja Läti sösarklubidega
kontakti hoidnud alates
aastast 2004

Ants Paju
Klubi asutajaliige 1994. Algas 20. augusti samba
püstitamise ning korraldas Klubile ja
selle liikmetele nimepuude
istutamise

Heinrich Valk
Klubi asutajaliige 1994. On kujundanud
Klubi sümbolika ja kõik rinnamärgid.
Humoorika sõnameistrina alati
oodatud esineja

Jüri Kork
Klubi asutamise algatajaid 1994. On korraldanud
Pühajärvel kokku seitse üldkoosolekut
ja majutanud kohaletulnud
klubiliikmed

20. august 2001

Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisest on möödunud 10 aastat.
Kolm juhatuse liiget Toompea lossi istungisaalis,
kus ajalooline otsus 20. augustil 1991
kell 23:04 vastu võeti

20. august 2002

Toompea lossi rõdult avaneb vaade Lossi platsile, kus sellelgi päikeselisel päeval on üsna rahvarohke. Võibolla jääb nüüd ka turistidele meelde, millal nad Eesti parlamendihoone ees seisisid

20. august 2002

Pidulik hetk Lossi platsil. Vabariigi president Arnold Rüütel, 20. augusti Klubi president Rein Järlik, Riigikogu Kantselei direktor Heiki Sibul, Riigikogu esimees Toomas Savi, Vabariigi Presidendi kantselei direktor Tarmo Mänd ja proua Ingrid Rüütel

20. august 2002

Klubi üldkoosolek Toompea lossi valges saalis. Juhatus austab meenevaasiga Vabariigi Presidenti Arnold Rüütlit. Meenevaas on kingitud ka klubiliikmeid võõrustanud Riigikogu esimeestele Toomas Savile, Ene Ergmale ja Toomas Varekile

12. aprill 2003

Klubi on kogunenud Pühajärvele esimesele kahepäevasele väljasõiduistungile. Vasakult peakorraldaja Jüri Kork, Uno Ugandi, Ülo Nugis, Rein Järlik ja Toomas Kork. Järgmisest aastast muutuvad väljasõiduistungid juba traditsiooniks.

18. aprill 2004

Piirivalvekordoni õuele Vasknarvas on pandud kasvama kaks püramiidtamme – ühe on istutanud Vabariigi President Arnold Rüütel, teise Klubi juhatus. Presidendi puu juurde pildile kogunenuist vaevalt keegi mõtleb, et lähivad aastad ja Klubi istutatud puud hakkavad kasvama mitte ainult Vasknarvas, vaid ka Toril ja Pärnus, Põltsamaal ja Kuressaares

20. august 2004

Klubi asutamisest on möödunud 10 aastat. Pidulikul koosolekul Toompea lossi valges saalis kingib Riigikogu esimees Ene Ergma Klubile haamri, millega otsused kindlalt kinni lüüa, nagu augustis 1991 löödi ajalukku Ülemnõukogu otsus Eesti riiklikust iseseisvusest

20. august 2004

Sõpruse pargis Põltsamaal kulmineerub graniidifestival, mille korraldajaks pargi rajaja Ants Paju, 20. Augusti Klubi liige. Ävatud on sambad olümpiamedalistidele, mälestusmärk parvlaeva "Estonia" ohvritele, hetkel eemaldatakse kate 20. augusti sambalt

20. august 2004

Graniidifestivali lõpetamisele tulnud klubiliikmed samba ees, mis on Klubi suure meenevaasi kujuline. Vasakult Ants Paju, Ülo Nugis, Jüri Kork, Rein Järlik, Jüri Rätsep, Alar Maarend, Uno Ugandi ja Heldur Peterson

24. aprill 2005

Kaks sisukat päeva Toril ja 9. jaanuari suure uputuse üle elanud Pärnus on seljataha jäämas ning ühispidli teeme taastusravikeskuse "Sõprus" ees. Selle söögisaalis on parkettpõrand, mille tulvavesi pool meetrit kõrgemale tõstis ja mis vee taganedes jälle tagasi alla langes

20. august 2005

Teel üldkoosolekule Toompea lossi. Diplomaadikogemustega hiidlane Vaino Väljas jagab Tiit Madele ja Toomas Korgile õpetussõnu, kuidas koosolekul käituda.

Hillar Eller, kes ka hiidlane ja hiidlaste nalju tunneb, ei suuda nende selja taga muiet tagasi hoida

30. aprill 2006

Kahepäevasele väljasõiduistungile on Klubi kogunenud Põltsamaale. Pronksist Kalevipoeg, kes Ants Paju tahtel peab Sõpruse pargis kündjana põlistama peremehe staatuse, on praegu veel kipsis. Paju kõrval seisavad kuju ees Jõgeva maavanem Aivar Kokk, Riigikogu esimees Toomas Varek, Vabariigi President Arnold Rüütel ja 20. Augusti Klubi asepresident Ülo Nugis

20. august 2006

Eesti Vabariik – ÜRO liige 1991. aastast, Euroopa Liidu liige 2004. aastast – on 15 aastat iseseisev olnud. Riigikogu esimees Toomas Varek tervitab klubirahvast stendi ees, mis kunagistele Ülemnõukogu liikmetele, iseseisvuse taastajatele, mõndagi taaselustab

19. mai 2007

Kaheks ilusaks kevadpäevaks on Klubi kogunenud ülikoolilinna. Kõigepealt tutvutakse Tartu lennundusmuuseumiga Veskiorus, kus seletusi on lubanud anda muuseumi asutaja ja hing Mati Meos. Hetkel ta juba ootabki külalisi üleval lennukite juurde viival trepil

20. august 2007

Oma esimesel ametiaastal külastab Klubi üldkoosolekut Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves.
Kui meie olime veendunud, et 1991. aasta 20. augusti otsus oli ka meie tahe, siis
Vabariigi President leiab lühikeses tervituskõnes, et kuna meil polevatki
teist võimalust olnud, olime lihtsalt sunnitud seda tegema

3. mai 2008

Nelja aasta järel oleme taas Ida-Virumaal ja esimene päev pühendatakse Sillamäele. Kunagine peaaegu suletud linn, kus uraani toodeti, elab nüüd haruldasi metalle ja haruldasi muldmetalle tootes hoopis teist elu. Valminud on muljetavaldav sadam, mida ikka annab uudistada

4. mai 2008

Klubi on Sinimägedes. Lahingut, mis siin toimus 1944. aasta 25. juulist 10. augustini, peetakse kõige verisemaks lahinguks Eesti ajaloos. Ligemale 100 000 inimest jõudis läände põgeneda just tänu sellele, et Sinimägede lahing Punaarmee Eestisse tungimise mõneks ajaks peatas

21. august 2008

Klubi korraldatud rahvusvaheline konverents "Riikliku iseseisvuse taastamine parlamentaarsel teel aastatel 1990–1992" on alanud. Kahe päeva jooksul võib Riigikogu konverentsisaalis kuulda enam kui 30 kõneleja mõtteid rahvast ja riigist, vabadusest ja iseseisvusest

22. august 2008

Rahvusvahelisest konverentsist osavõtjad on jõudnud Põltsamaale. 20. Augusti Klubi president Ants Veetõusme, Läti 4. Mai Klubi president Juris Karlsons ja Leedu Iseseisvusakti Signataaride Klubi president Birutė Valyonitė koos Ants Pajuga Sõpruse pargis

30. mai 2009

Kevadeks 2009 on meie klubikaaslastest neli juža igavikuteele lahkunud.
Haapsalu linnavalitsuse hoones mälestame Ülo Uluotsa, kes selles
majas töötas linnavolikogu esimehena oktoobrist 1993
kuni surmani 18. juulil 1997

4. juuni 2010

Viinistu. Selles Lääne-Virumaa paigas Eesti põhjarannikul pole paljud varem käinud ja nii on klubirahvast kokku tulnud päris kenake hulk. Üle peade paistab Mohni saar, kuhu rannast on pisut üle kahe meremiili, aga ülejäärgmisel hommikul paneb Klubi ka saarel jala maha

5. juuni 2010

Merekohinat kuulanud Uno Ugandi teeb ka lauakaaslastele näitlikult selgeks, kui vähe on inimesel õnneks vaja. Ants Paju aga näitab sõrmedel, et vaja on hoopis vähem. Andrus Ristkok ja Elle Ugandi ilmselt mõtlevad, kumb meestest rohkem eksib

20. august 2010

Ühtelaulmine Põltsamaal Sõpruse pargis. Saatejuhid Hanna-Liina Võsa ja Artur Talvik on mikrofonide vahele võtnud kaks Antsu. Paju naudib oma hetke, Veetõusme peab veel ootama. Aga rõõmu tunda võime kõik, sest iga aastaga saab 20. augustist üha rohkem just rahva pidupäev

20. august 2010

Sel augustiõhtul esitab ühendkoor Põltsamaal kaheksa tunnustatud ja armastatud dirigendi juhatusel kaheksa isamaalist laulu. Telekanal 2 kannab toimuva otsesaatena üle kogu Eesti ja sajas erinevas paigas hakatakse kaasa laulma. Oleme ju laulurahvas, revolutsioonigi tegime lauldes

27. mai 2011

Veskisilla on üsna Türi külje all. Ei tea, kui paljud siin varem käinud on, aga pilt näitab, et igatahes Indrek Toome, Mart Madissoo, Jüri Reinson (seljaga), Tõnu Saarman ja Ants Käärma tunnevad ennast nagu kodus. Järelikult peaks väljasõiduistung õnnestuma

29. mai 2011

Ongi nii! Pilt näitab selgesti, kui paljudelt nägudelt rõõmu
ja rahulolu võib lugeda. Oelgu nüüd veel
keegi, et klubilisel tegevusel
erilist mõtet ei ole

20. august 2011

Eesti riikliku iseseisvuse taastamise 20. aastapäevaks on Eesti Post välja lasknud nägusa postmargi, mille esitlusel Toompea lossis on päevakohast öelda ka Riigikogu esimehel Ene Ergmal

20. august 2011

Ükskõik, kus kokku saadakse, 20. Augusti Klubi liikmed ei tunne kunagi puudust teemadest, mida omavahel arutada. Ja enamasti jätkub juttu kauemaks. Vaino Väljas, Lehte Hainsalu ja Enn Tupp

20. august 2011

Kõige rohkem klubiliikmeid on ikka kokku toonud just
augustikoosolekud, mis alates 1998. aastast on
kõik toimunud Tallinnas. Aga täna on
lossis ka veel meie külalisi

20. august 2011

Toompea lossi õuel pidupäevakõne pidanud Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves annab mälestuskivi, mis on tükike 1991. aastal Toompead kaitsnud graniidirahnust, toonases Ülemnõukogus iseseisvuse taastamise poolt hääletanutele.
Kivi võtab vastu Ülemnõukogu asejuhataja Marju Lauristin

20. august 2011

Nii rahvarohke on Toompea lossi õuel harva olnud. Kohal on Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse liikmed, diplomaatiline korpus, maakondade esindajad. Ametliku osa järel pakub improviseeritud laval aastapäevakontserdi rahvusooper Estonia. Ilus suveilm laseb kõigel toimuda

25. mai 2012

Saaremaal pole Klubi ühisüritust veel korraldanud, nüüd saab see teoks.
Aga enne kui midagi tõsiselt arutama hakata, tuleb pealinn
Kuressaarega tutvust värskendada. Ja loomulikult
tehakse ringkäik ka ümber piiskopilinnuse

27. mai 2012

Pühapäevase ennelõuna teeb meeldejääviks külaskäik Arnold ja Ingrid Rütli juurde nende maakodusse. Lahkelt võõrustanud pererahvas korraldab koos küllatunud klubiliikmetega ühise söömaaja vabas õhus.

29. september 2012

Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis on alanud 20. Augusti Klubi korraldatud teine konverents. Pealkirja all "Meie vabaduse mitu nägu" kõneldakse lähiajaloo, selle uurimisest ja kajastamisest kaasaegse pilguga. Kavas on üheksa ettekannet

27. jaanuar 2013

Eesti kagunurka Setumaale oli Klubil juba mõnda aega kavas sõita, nüüd on kava teoks saanud. Värskas 25. jaanuaril alanud seminari kava, kus arutati paljusid küsimusi, lubas teha loodusse ka paarikilomeetrise jalgsimatka

25. jaanuar 2014

Jällegi on Klubi väljasõiduistung jaanuaris, mis seekord päris parajalt külm. Aga Pühajärvelgi ei jääda kogu ajaks tuppa, ja kui Eesti lipu muuseumis käidud, tehakse pilt ikka muuseumi ees karges õhus

25. jaanuar 2014

Kui muljeid on käidud kogumas ka Otepää Talispordimuuseumis Tehvandi staadioni hoones, on lühike talvapäev varjud juba pikaks venitanud. Pole midagi parata, tuleb jätkata tubase programmiga

25. jaanuar 2014

Õhtusel seminaril on ettekannetega klubirahva külalisteks Euroopa Inimõiguste Kohtus ja Euroopa Kohtus kohtunikuna töötanud Uno Lõhmus, Riigikohtu esimees Eestis aastatel 1998–2004, ning Eesti peaministrina kolme valitsust juhtinud Tiit Vähi, praegune ettevõtja. Lõhmusel on Vähile ja Klubi asepresidendile Indrek Toomele midagi olulist selgitada

23. aprill 2014

Eesti Vabariigi parlament tähistab 95. sünnipäeva. Riigikogu saalis on objektiivi ees kolm parlamendiliikmetest venda – Toomas ja Jüri olid 1990–1992 viimase, Eesti iseseisvuse taastanud Ülemnõukogu liikmed, Andres Kork kuulus 2003–2005 asendusliikmena Riigikogu X koosseisu

3. mai 2014

Eestis on täna talgupäev „Teeme ära!“ ja talgutest ei jää kõrvale ka 20. Augusti Klubi. Põltsamaal Sõpruse pargis tuleb paar maanteele ohtlikult lähedal kasvavat puud maha võtta, võsa raiuda ja teisigi korrastustöid teha, et park nägus oleks ja vaatamist vääriks

Fotomälestus 20. Augusti Klubi liikmetest augustikuul 2013

ISBN 978-9949-9565-2-4

9 789949 956524